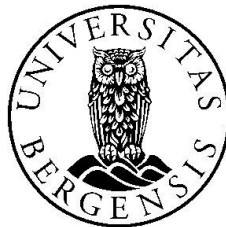

Hvordan skal norske syriafarere ivaretas av samfunnet ved hjemkomst?

Katrine Angell Haugstulen

Masteroppgave

Vår 2020

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Sammendrag

Verden har de siste årene sett en økende trussel fra ekstreme islamistiske organisasjoner, og Den Islamske Staten har fått mye medieoppmerksomhet siden dens opprettelse i 2013. Med organisasjonens voldsomme og raske fremgang har mennesker fra hele verden reist ut av sine hjemland for å verve seg til gruppen. Blant disse har mange tusen vestlige borgere reist, deriblant fra Norge, og en del av dem har etter en tid i konfliktområdene vendt hjem igjen til sine opprinnelsesland. Denne studien har som formål å se på nettopp hvordan Norge skal håndtere syriafarere som returnerer ved å belyse problemstillingen «*Hvordan skal norske syriafarere ivaretas av samfunnet ved hjemkomst?*». Studien er basert på eksisterende litteratur som inkluderer rapporter, evalueringer, bøker, tidsskriftartikler, nettavisartikler og foredrag, i tillegg til seks kvalitative intervjuer hvorav 4 betegnes eksperter mens de resterende 2 er tilknyttet to ulike moskeer. Jeg har analysert informantenes synspunkt knyttet opp mot forskning som allerede foreligger og teoretiske perspektiver og begreper for å gi en sosiologisk forståelse av funnene i analysen.

Studien viser først og fremst at det er svært ulike grunner til at noen oppsøker ekstreme miljøer og grupper, og det er ofte en kombinasjon av flere ulike faktorer som spiller inn. For noen tilbyr gruppen vennskap og gruppetilhørighet, for andre en actionfylt og spennende hverdag, og atter andre kan søke slike miljøer for å komme bort fra sine problemfylte liv ved å tro at medlemskap i en slik gruppe vil gjøre livet bedre. På tross av disse individuelle faktorene har også IS som organisasjon vært svært effektive med å rekruttere utenlandske fremmedkrigere. Mange unge har reist, og det kan tenkes at dette er en lett påvirkelig gruppe med tanke på radikaliserings og mottakere av propaganda. På lik linje med at det ikke finnes kun en felles årsak til at individer blir medlem i ekstreme organisasjoner, trekker de seg også ut på bakgrunn av helt forskjellige motiv, noe som igjen fører til at hver enkelt har behov for ulike type tiltak med tanke på rehabilitering og reintegrering i samfunnet.

Videre er det mye som tyder på at radikaliserings skjer utenfor heller enn innad i moskemiljøene, og at det dermed er lite moskeene får gjort når det gjelder å forhindre at radikaliserings skjer 'in the first place'. Innsatsen til moskeene i forhold til å forhindre radikaliserings og voldelig ekstremisme er det derimot lite å utsette på, og de to moskeene jeg besøkte var veldig opptatt av å fokusere på fellesskap og arrangere ulike aktiviteter for medlemmene. Det ser likevel ut til at en radikaliseringsprosess ofte innebærer at den enkelte forlater moskeen, fordi budskaper som formidles blir for moderate, og en oppsøker dermed

andre plattformer for kunnskap og informasjon om islam. Moskeene kan derimot være en viktig samfunnsinstitusjon når de radikalisererte har gjennomgått en av-radikalisering eller dis-engagement prosess, og på bakgrunn av dette etter hvert søker tilbake til moskeen. Da blir moskeenes rolle svært viktig i forhold til at de skal hjelpe den enkelte med å tolke koranen på en ny og mer moderat måte, noe som innebærer å lese og å tolke boken i henhold til dagens samfunn.

Mange land har opprettet ulike reintegreringsprogram for sine hjemvendte syriaferere, og Norge er blant disse. Den nyopprettede mentorordningen i Kriminalomsorgen har som oppgave å drive dis-engagement arbeid med gruppen, noe som betyr at mentorene skal få de radikalisererte til å avstå fra å betrakte vold som et legitimt virkemiddel. Denne ordningen dreier seg om at innsatte som er dømt for å ha reist, prøvd å reise eller på noen måte har bistått terrorgruppen IS skal få utdelt en mentor når de soner i fengsel, og tanken er at mentoren skal bistå den enkelte også etter løslatelse. Mentoren skal hjelpe den innsatte med å vende tilbake til et liv uten kriminalitet. Oppgaven finner at mentorordningen foreløpig ser ut til å ha en svært positiv innvirkning på de innsatte i fengslet som har takket ja til dette tilbudet. Dette vises både ved at de mentorerte selv gir uttrykk for at de er fornøyd med tilbudet, men også ansatte i fengslene og mentorene merker betydelig positiv endring. På bakgrunn av dette kan det tenkes at sannsynligheten for tilbakefall til voldelig ekstremisme blir mindre ved å delta i en slik ordning.

Antall ord i hovedteksten: 31 528

Forord

Da var arbeidet med oppgaven kommet til veis ende og min tid som student er over. Det har til tider vært utfordrende å jobbe så lenge med en oppgave, men jeg sitter igjen med en hel del ny kunnskap og erfaringer.

Det er flere som fortjener en takk for at denne oppgaven ble til. Først og fremst ønsker jeg å takke alle informantene mine som har gitt meg verdifull kunnskap. Tusen takk for at dere stilte opp til intervju.

Jeg ønsker også å rette en takk til min veileder, Atle Møen. Jeg setter stor pris på tiden du har investert i prosjektet, og for at kommunikasjonen mellom oss har vært så god underveis i hele prosessen.

Takk til alle som har som har støttet meg og kommet med innspill til oppgaven. Jeg vil spesielt rette en stor takk min storesøster Ida Helene som tok seg tid til å lese gjennom hele oppgaven og komme med verdifulle tilbakemeldinger i tillegg til korrekturlesning.

Sist men ikke minst ønsker jeg å takke alle på kullet for godt samhold gjennom de to siste årene. Studieturer til Berlin og Paris og andre sosiale ting vi har gjort sammen har holdt motivasjonen oppe og gjort disse årene til noen som går i minneboka.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Forord	5
1 Innledning	8
1.1 Studiens bakgrunn, tema og formål	8
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	10
1.3 Begrepsavklaringer og avgrensninger	10
1.4 Fremveksten av IS	12
1.5 Studiens oppbygning	14
2 Tidligere forskning og oppgavens teoretiske rammeverk	16
2.1 Definerings av begrepene (de)radikalisering og voldelig ekstremisme	16
2.1.1 Mikro, meso- og makronivå.....	17
2.1.2 Islamistisk ekstremisme	18
2.1.3 Wahhabisme og salafisme.....	19
2.2 Hvorfor er rehabilitering av fremmedkrigere så viktig?.....	20
2.3 Historisk utvikling	22
2.4 Typologier og persontyper.....	23
2.4.1 Wieviorka's typologier	23
2.4.2 Identitetskrise som inngangsport til ekstremismen	25
2.4.3 Bjørgos typologier	26
2.5 Muhajirat-fenomenet – en kvinnelig utvandring til jihad.....	29
2.6 Mentorprosjektet i Kriminalomsorgen	31
3 Forskningsdesign og metode	34
3.1 Metodevalg og analysestrategi	34
3.1.1 Kvalitative intervjuer	34
3.1.2 Ekspertintervjuer	34
3.2 Utvalg	35
3.3 Rekruttering	37
3.4 Gjennomføring av intervjuene	38
3.4.1 Intervjuguiden	39
3.5 Koding og analyse av data.....	40
3.6 Studiens gyldighet	40
3.7 Etske betraktninger	41

Analyse	43
4 Norske syriafarere – hvordan forholder aktørene innenfor feltet seg til ekspertkunnskapen?	44
4.1 Innledning	44
4.2 Hvorfor har IS tiltrukket seg et så høyt antall (norske) fremmedkrigere?.....	44
4.2.1 Sosiale medier og propaganda	46
4.3 Felles kjennetegn på nordmennene som har reist	47
4.3.1 Kvinner i IS – en form for feminisme?	49
4.3.2 Kvinners utreise	50
4.3.3 Den norske kvinnen og hennes to barn	51
4.3.4 Bør kvinner og barn hentes hjem?	53
4.4 Push- og pull faktorer for løsrivelse fra ekstreme miljøer	54
4.5 Ideologiske aktivister versus rotløse ungdommer	55
4.6 Trusselbildet – er det grunn til bekymring?.....	58
5 Moskeene om islam og koranen	62
5.1 Innledning	62
5.2 Fokus på fellesskap og aktiviteter	62
5.3 Tolkning av Koranen – betydningen av kontekst	65
5.4 Moskeer og frivillige organisasjoners bidrag til forebygging og reintegrering.....	68
6 Reintegreringsprogram.....	72
6.1 Hvem er mentorene?.....	72
6.1.1 Kriterier for mentorrollen.....	73
6.2 Hvem er de mentorerte?	74
6.3 Hvordan har mentorordningen fungert?	75
6.3.1 Utenrikspolitikk	77
6.3.2 Stempling og stigma	77
6.3.3 Frivillighetsprinsippet	79
6.3.4 Hvem lykkes med reintegreringen?	81
7 Avslutning.....	83
Referanser	85
Vedlegg	93
Vedlegg 1	93
Vedlegg 2.....	96

1 Innledning

1.1 Studiens bakgrunn, tema og formål

Utenlandske fremmedkrigere som ble med eller forsøkte å bli med i konflikten i Syria og Irak for å kjempe med forskjellige terrorgrupper har kommet på toppen av politiske agendaer rundt om i verden (Entenmann m.fl., 2015, s. 4). Denne studien undersøker hvordan Norge som samfunn kan ta i mot og reintegrere hjemvendte syriafarere som har oppholdt seg i Syria og/eller Irak og vært medlemmer av terrororganisasjoner som Den Islamske Staten (IS). I en rapport utgitt av FKTS¹ blir det vist til at den største andelen fremmedkrigere har sluttet seg til denne gruppen fremfor Jabhat al-Nusrah (FKTS, 2014, s. 3). Grunnen til at det i dag er viktig å ta stilling til ulike problemstillinger tilknyttet hjemvendte syriafarere, er at situasjonen i Syria har endret seg, og mange som tidligere kjempet for IS kan nå komme til å returnere ettersom gruppen er drevet ut av de fleste områdene de en gang kontrollerte. I tillegg til å tape territorium er levekårene i det såkalte kalifatet etablert av IS forverret med blant annet mangel på grunnleggende fasiliteter som et godt helsevesen (AIVD, 2017). Selv om konfliktene foregår på andre kontinenter, har det også ført til nye og komplekse utfordringer i flere europeiske land, inkludert Norge (Minotenk, 2018, s. 208).

Motivasjonen for å skrive en oppgave innenfor den gitte tematikken kommer av en interesse for ekstremismefeltet. Bacheloroppgaven min tok for seg hvorfor unge mennesker i Norge tiltrekkes høyreekstreme miljøer, og planen var i utgangspunktet å bygge videre på dette i masteroppgaven. Planene ble endret, og valget falt etter litt frem og tilbake på islamistisk ekstremisme. Dette kan det sies å være to grunner til. For det første var jeg i oppstartfasen av prosjektet i kontakt med en forsker som foreslo at jeg kunne skrive en oppgave som tar for seg syriafarere. For det andre, og trolig grunnen til at den gitte forskeren tipset meg om islamisme fremfor høyreekstremisme, er at denne gruppen de siste årene har utgjort en større sikkerhetstrussel mot Norge. Den årlige trusselvurderingen fra PST² i 2019 fastslo at den mest alvorlige terrortrusselen vil komme fra ekstreme islamistiske grupper (det ble vurdert som *mulig* at dette kunne skje). Videre fremkom det av rapporten at det er *lite sannsynlig* at norske høyreekstreme vil forsøke å gjennomføre terrorangrep i 2019 (PST, 2019, s. 5). Etter ett år uttalte PST-sjefen at trusselbildet fra VE³ er mer uklart enn på lenge, og trusselen fra

¹ Felles kontraterrorsenter er et samarbeidsorgan og er en avdeling i PST bemannet av personell fra politiets sikkerhetstjeneste og etterretningstjenesten (E) som sørger for effektiv informasjonsdeling mellom tjenestene og analyserer terrortrusselen mot Norge og norske interesser

² Politiets sikkerhetstjeneste

³ Voldelig ekstremisme

høyreekstremisme i Norge utviklet seg i negativ retning i løpet av 2019 med moskeangrepet i Bærum som eksempel⁴. I desember vurderte dermed PST at sannsynligheten for terrorhandling fra høyreekstreme er like stor som fra ekstreme islamister (Johansen & Torgersen, 2020). Ettersom organisasjonen IS har fått ekstremt mye oppmerksomhet de siste årene falt valget likevel på islamistisk ekstremisme.

Myndighetenes politikk for å håndtere denne gruppen av hjemvendte fremmedkrigere har generelt falt inn i en av to kategorier. Den første dreier seg om fengsling, og mange land har kriminalisert det å reise til andre land og tilslutte seg terrorgrupper. Norge er et av mange land som har kriminalisert all deltakelse i ikke-statlig militær virksomhet i væpnede konflikter i utlandet. Det er derfor i følge gjeldende norsk lov straffbart å delta i militære grupper uansett om de bedriver terrorvirksomhet eller ikke (Bjørge & Christensen, 2018, s. 13-14).

Utfordringen med en slik tilnærming er at bevis ofte er vanskelig å legge frem, og fengsling kan sees som en utsettelse av problemet samtidig som det kan føre til videre radikaliseringsinnad i fengselet. Den andre kategorien er rehabilitering og reintegrering, på tross av at mange returnerte aldri var integrert i utgangspunktet (Barrett, 2017, s. 27). Dette samsvarer med Fangen & Kolås' perspektiver, hvor de gjennom å studere debatter i media, policy dokumenter og stortingsdiskusjoner av hvordan syriafarere bør forstås ser på hvilke tiltak som bør iverksettes. De hevder i sin artikkel at det eksisterer to rådende perspektiver på syriafarere i dag. Det ene vektlegger at personene frivillig står utenfor storsamfunnet og er forskjellige fra majoriteten av nordmenn, mens den andre forståelsen er at denne gruppen er marginaliserte og ekskluderte personer. Disse forståelsene påvirker dermed hva som oppfattes som nødvendige tilnærminger. Det første perspektivet fremmer straffeforfølgelse som virkemiddel, mens det andre ser hjelp og reintegrering som de viktigste virkemidlene (Fangen & Kolås 2016 i Lid m.fl. 2016, s. 84).

Det må diskuteres hvordan statlige, kommunale og frivillige aktører kan håndtere disse hjemvendte syriafarerne (Bjørge & Christensen, 2017, s. 5). Selv de som blir dømt til flere år i fengsel skal tilbakeføres til det norske samfunnet igjen, og at de må reintegreres er et faktum. Norge praktiserer ikke livsvarig fengselsstraff, og ingen returnerte syriafarere er idømt forvaring. Sommeren 2018 var allerede fire dømte fremmedkrigere løslatt, og PST har uttalt at det er god grunn til å følge med på disse (NRK, 2018). I tiden fremover vil det trolig returnere flere syriafarere ettersom IS er sterkt svekket, og det er derfor nødvendig å se på

⁴ <https://www.vg.no/spesial/2019/angrepet-paa-al-noor-moskeen-i-baerum/>

hvordan disse skal tas i mot ved en eventuell hjemkomst. Grunnen til at det er viktig å reintegrere disse er fordi de som er og føler seg som en del av samfunnet er mindre tilbøyelige til å falle tilbake og bli tiltrukket terrororganisasjoner igjen. Resosialiserings prosessen må skreddersys til hvert enkelt individ og dets situasjon, og en må få greie på hva den enkeltes motivasjon var for å returnere, deres sosiale situasjon, deres mentale tilstand og ideologiske overbevisninger (RAN, 2017, s. 53).

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen i oppgaven søker å se på hvordan nordmenn som har sluttet seg til en jihadistisk gruppe som IS og videre brutt med gruppen og vendt hjem, kan reintegreres og resosialiseres tilbake inn i det norske samfunnet. For å studere tilbakeføringsprosessen til samfunnet er det først og fremst viktig å kartlegge hvem som har reist, hvilke motivasjoner den enkelte hadde for å reise, og hvorfor de ønsket å forlate gruppen. Videre vil jeg se på hvilke strategier som bør anvendes for de ulike persontypene som har reist ut. Og hvordan skal kvinnene, som trolig har andre erfaringer og opplevelser av deltakelse i terrororganisasjonen, reintegreres? Videre er det sentralt å studere radikaliseringsprosessen ved å se på hvorfor den enkelte ble radikalisert i utgangspunktet, ettersom dette jo er en viktig faktor for utreise. Dette vil bli belyst i oppgaven gjennom å se på hva moskeene gjør, eller ikke gjør, for å forhindre at radikalisering finner sted. Jeg vil og se på Kriminalomsorgens mentorordning, som har som formål og nettopp av-radikalisere og/eller bidra til dis-engagement hos blant annet tilbakevendte syriafarere.

Forskningsspørsmål som søkes besvart:

- Hva er årsaken til at individer tiltrekkes (voldelig) islamistisk ekstremisme?
- Hva er moskeenes rolle i reintegreringsarbeidet?
Foregår radikalisering av individer innen- eller utenfor moskemiljøene?
- Hvordan skal norske syriafarere ivaretas av samfunnet ved hjemkomst?
- Hvor like/ulike er de hjemvendte? Hvilke tiltak bør anvendes for ulike persontyper?
- Hvordan har den opprettede mentorordningen fungert som et verktøy for ‘dis-engagement’ og ‘de-radikalisering’?

1.3 Begrepsavklaringer og avgrensninger

Jeg vil i dette avsnittet definere begrepene ‘fremmedkriger’ og ‘syriafarer’ da jeg ser det nødvendig for oppgavens videre lesning. En ofte sitert definisjon av begrepet ‘fremmedkriger’

er gitt av Thomas Hegghammer. Han definerer en fremmedkriger som en agent som (1) har sluttet seg til, og opererer innenfor rammen av, et opprør, (2) mangler statsborgerskap eller koblinger til staten (3) mangler tilknytning til en offisiell militær organisasjon, og (4) er ubetalt (Hegghammer, 2010, s. 57-58).

Begrepet 'Syriafarere' brukes i hovedsak fremfor fremmedkrigere i oppgaven fordi førstnevnte har en bredere betydning, dette blant annet fordi begrepet også inkluderer personer som har reist til jihadist-kontrollerte områder, men *ikke har deltatt i militære aktiviteter*. Bjørge og Christensen hevder det kun er de som har deltatt i militær trening og kamphandlinger, som bør betegnes 'fremmedkrigere'. Gruppen av utreiste har i de senere årene blitt stadig mer sammensatt, og det er ikke lenger utelukkende snakk om 'krigere' som reiser og returnerer. Kvinner har med tiden i likhet med menn i større grad sluttet seg til terrororganisasjoner som IS, og utgjør også en andel av de som kan komme til å vende tilbake. Med kvinner kommer også deres barn som er født og oppvokst i 'staten' (Bjørge & Christensen, 2017, s. 6-7). En viktig problemstilling for land som får syriafarere hjem blir derfor ikke bare hvordan kvinner og menn skal reintegreres, men også barna deres. I min oppgave har jeg vært nødt til å gjøre noen avgrensinger, og reintegrering av barna er derfor lagt lite vekt på til tross for at det er et viktig politisk tema.

PST har definert begrepet 'Syriafarere' slik: «Personer som reiser for å slutte seg til en terrororganisasjon i Syria og Irak, enten som fremmedkrigere med militære oppgaver eller som sivile med en humanitær rolle. Begge rollene er nå straffbare etter norsk lov» (PSTs trusselvurdering for 2017 i Viten, 2018, s. 27). Jeg har reflektert grundig over bruken av begrepet 'syriafarere' etter tilbakemelding fra en informant i studien. Vedkommende stilte seg kritisk til fagfolks bruk av begrepet da det kan bidra til å skape negative assosiasjoner til et geografisk område, og at det er feil av media å bruke begrepet 'syriabarna' om de norske barna overfor lokalbefolkningen i Syria, som er 'de ekte' syriabarna. Likevel mener jeg bruken av begrepet er vel egnet av grunner nevnt ovenfor, men jeg vil i oppgaven veksle mellom begrepene syriafarere og fremmedkrigere. Derimot kommer jeg ikke til å omtale barn som 'Syria barna', et uttrykk pressen har benyttet seg av men som opptrer sjeldnere nå enn før, men heller 'barn av syriafarere'. Hovedfokuset i oppgaven min vil som nevnt uansett være på kvinner og menn. Et annet begrep som kan og har blitt brukt om personer som reiser til Syria/Irak og slutter seg til IS, kan være 'IS-affilierte'. Dette kan gjelde både kvinner,

menn og barn som har reist ned (frivillig eller ufrivillig), og som dermed blir assosiert med gruppen (Cook & Vale, 2018, s. 13).

1.4 Fremveksten av IS

Den islamske staten (IS) er også kjent under forkortelser som ISIL og ISIS, eller den arabiske varianten DAESH (FN, 2019, s. 1)⁵. Fremveksten av terrororganisasjonen har vært utgangspunktet for den mest alvorlige internasjonale terrortrusselen mot europeiske land, inkludert Norge, de siste årene (Nesser 2018; Nesser, Stenersen og Oftedal 2016 i Lia, 2019, s. 100-101). Organisasjonen vurderes som spesielt farlig fordi IS antas å ha forbindelser til 38 av 42 terrorangrep som har vært rettet mot Vesten mellom 2014-2016 (RAN, 2017).

IS vokste frem som en reaksjon på at USA og Storbritannia med deres allierte invaderte Irak i 2003. Målet med invasjonen var å styrte det irakiske Baath-regimet, ledet av diktatoren Saddam Hussein. USA mente å kunne påvise at Irak hadde masseødeleggelsesvåpen, og at landet samarbeidet med terrornettverket al-Qaida. Dette var i kjølvannet av al-Qaidas terrorangrep mot USA den 11. september 2001. Invasjonen i Irak førte til at Saddam Husseins regime mistet makten, et regime som hadde favorisert den sunnimuslimske minoriteten i landet. Den nye regjeringen derimot ble dominert av den sjiamuslimske majoriteten, og fikk støtte fra USA. Dette maktskiftet skapte en konflikt mellom statsmakten og sunniminoriteten i Irak. Konflikten mellom den irakiske regjeringen og sunniene, i tillegg til den vestlige okkupasjonen av landet, la grunnlaget for fremveksten av IS (FN, 2019, s. 2).

IS har opprinnelig røtter fra det lokale al-Qaida-nettverket i Irak, og denne islamistiske gruppen vokste frem i opposisjon til den USA-ledede okkupasjonen av Irak. Etter at borgerkrigen i Syria brøt ut i 2011 reiste islamister fra Irak til Syria for å etablere en lokal al-Qaida-organisasjon der, og det førte til opprettelsen av gruppen Jabhat al-Nusra. Etter hvert som IS og al-Nusra vokste oppstod det konflikt om hvilken retning gruppene skulle utvikle seg i. IS ønsket å bli selvstendig fra al-Qaida, mens al-Nusra valgte å knytte seg til den sentrale al-Qaida-ledelsen. Dette førte til konflikt mellom IS på den ene siden, og al-Nusra og al-Qaida på den andre. IS tok deretter over områder øst i Syria, som tidligere hadde vært kontrollert av blant annet al-Nusra. IS deler mye av sin ideologi med al-Qaida, men har en annen fremgangsmåte for å nå målene sine. IS' høyeste prioritet er etableringen av en islamsk stat, det såkalte 'Kalifatet' (FN, 2019, s. 4). Et kalifat er styrt av en kalif som ses på som en

⁵ Heretter vil organisasjonen i hovedsak bli omtalt med forkortelsen 'IS'

etterfølger av profeten Muhammed og som lederen for alle verdens muslimer. Et kalifat er i tillegg underlagt et islamsk lovverk kalt 'sharia'. Kalifatet er i den spesielle IS-fortolkningen et strengt regulert og autoritært samfunn, hvor det ikke er plass til mangfold (Bjørge & Christensen, 2018, s. 16). Kalifatet er en betegnelse på det islamske imperiet som ekspanderte ut fra den arabiske halvøy og Levanten i islams gullalder fra 600-tallet frem til mongolinvasjonen på 1200-tallet (Lia, 2018, s. 95). IS' ideologi søker med andre ord å gjenopprette en tapt islamsk storhetstid, en gylden fortid før vestlig imperialism (FN, 2019, s. 5).

IS tok i løpet av 2014 kontroll over store landområder i både Syria og Irak. Store deler av områdene var allerede under kontroll av den syriske opposisjonen mot Assad-regimet da IS tok over, og dette var mulig på grunn av den kaotiske situasjonen borgerkrigen førte til. I 2014 klarte også IS å ta kontroll over Iraks nest største by, Mosul, og utropte seg selv til Kalifat med krav på politisk og religiøs autoritet over alle verdens muslimer (Lia, 2019, s. 100-101). Kontrollen over Mosul førte til at en koalisjon med USA i spissen begynte en offensiv mot IS. I 2018 anslo USAs forsvarsdepartement at IS nå kun kontrollerte en prosent av områdene de tidligere hadde i Syria og Irak, og i mars 2019 erklærte den amerikanskstøttende syriske militsen SDF at den siste IS-skansen i Syria var nedkjempet (FN, 2019, s. 5).

IS' oppsiktsvekkende militære fremgang i perioden 2013-15, Kalifatetableringen i 2014, dets enestående evne til å utnytte sosiale medier for propagandaformål og ikke minst dets praktisering av en ekstrem form for islamsk puritanisme, skapte en enorm oppmerksomhet rundt organisasjonen. Disse faktorene var sterkt medvirkende til en voldsom tilstrømming av utenlandske fremmedkrigere til Syria og Irak. Det anslås at kohorten av utenlandske fremmedkrigere som meldte seg inn i IS siden 2014 representerer rundt 50 % av organisasjonen (Greenwood, 2017 i Ragab, 2018, s. 87). Fremmedkrigerdeltakelsen i IS var i størrelsesordenen rundt 40 000 personer⁶, noe som historisk sett er ekstremt høye tall, og en av de aller største fremmedkrigerrekrutteringene til konfliktområder i moderne tid (Lia, 2019, s. 101). Av disse omkring 40 000 menneskene, fremkommer det i en rapport fra 2018 at 7366 nå har returnert til sine hjemland (Cook & Vale, 2018, s. 7). Blant det høye antallet fremmedkrigere regnes 5000 av dem å ha utreist fra Europa i perioden 2011-2016, hvorav

⁶ Estimaten varierer og antallet er omstridt. Andre hevder blant annet at dette tallet ikke er mer enn 30 000, samt. 4000 fra Europa (Entenmann m.fl, 2015; Schmitt & Sengupta, 2015; Neumann, 2015)

rundt 100 er fra Norge (Bjørge & Christensen, 2018, s. 17). I 2018 var PSTs beregninger at av de totalt 100 norske menn og kvinner som hadde reist til Syria og Irak, var 30 av dem drept, 40 hadde returnert til Norge, og 30 var der fremdeles (FN, 2019, s. 6).

1.5 Studiens oppbygning

I innledende kapittel har studiens tema og problemstilling blitt presentert og presisert, jeg har definert noen sentrale begreper og sett på oppbyggingen av organisasjonen IS.

I kapittel 2 redegjør jeg for tidligere forskning og oppgavens teoretiske rammeverk. Først defineres flere sentrale begreper som skal gjøre leseren i bedre stand til å forstå fremmedkrigerfenomenet, og den historiske utviklingen til tematikken blir belyst. Jeg vil og se på hvorfor rehabilitering av gruppen er så viktig, og ikke minst hvorfor det er gunstig med en slik tilnærming. Videre ser jeg på ulike typologier av syriafarere /fremmedkrigere, som beskriver noen kjennetegn på individer som tiltrekkes ekstreme miljøer. Jeg starter med å ta for meg den franske sosiologen Wieviorka's typologier før jeg videre beskriver Bjørgos persontyper av de utreiste. Videre skrives det om den økte andelen kvinner i IS, før jeg avslutningsvis gir en kort innføring i Kriminalomsorgens mentorordning.

I kapittel 3 vil jeg redegjøre for valg av metode. Først begrunner jeg valg av kvalitativ metode, før jeg går nærmere inn på kvalitative intervjuer og ekspertintervjuene jeg har gjennomført. Videre beskriver jeg utvalgs- og rekrutteringsprosessen, og hvordan den praktiske gjennomføringen av intervjuene foregikk. Jeg går så nærmere inn på intervjuguidene som ble utarbeidet i forkant av innsamlingen, og beskriver hvordan jeg videre har kodet og analysert datamaterialet slik at det ble klart for analyse. Avslutningsvis ser jeg på studiens gyldighet og oppsummerer noen etiske betraktninger jeg har gjort meg i løpet av arbeidet med prosjektet.

Hoveddelen er tredelt. I kapittel 4 studerer jeg ulike perspektiver for reintegrering av de hjemvendte, hvor intervjuene mine med fagfolk blir sentrale, i tillegg til eksisterende litteratur omkring temaet. Her ser jeg på hva som kjennetegner nordmennene som har reist ut og returnert, hvilke trussel de utgjør for samfunnet og om muligheter for vellykket reintegrering av de det gjelder. Her kommer i tillegg informantenes egne synspunkter på et svært dagsaktuelt tema frem, nemlig om Norge har et ansvar når det gjelder å hente nordmennene som sitter fanget i interneringsleirer i Syria hjem.

I kapittel 5 vil jeg konsentrere meg om islam og koranen og se på hvordan moskeene jeg har besøkt forholder seg til temaer tilknyttet dette. Hvordan tolker IS' og deres medlemmer, altså de ekstreme islamistene, religionen og den hellige boken versus moderate muslimer som ikke støtter vold som et legitimt middel for å nå sine mål? Hvordan er det mulig å tolke koranen på så mange forskjellige måter som gjøres? Med andre ord vil forskjellen mellom religionen islam og ideologien islamisme trekkes frem som et sentralt punkt. I tillegg til dette vil jeg gjennom intervjuene se om radikaliseringsprosessen foregår utenfor eller innad i moskeene, hvor jeg vil knytte empirien opp mot de teoretiske argumentasjonene til to franske forskere vedrørende årsaker til radikalisering.

I kapittel 6 går jeg i dybden på den relativt ferske mentorordningen, og viser til hvilke virkninger denne har hatt så langt. Etersom den kun har eksistert (i praksis) i knapt 4 år, er det enda ikke mulig å si om den har fungert som tenkt eller ei. For å foreta en slik studie må en trolig vente enda noen år, slik at en ser om de som har benyttet seg av den har klart å avstå fra kriminalitet når de har blitt løslatt fra fengsel (og en tid etter dette). I dette kapittelet vil jeg først gi en beskrivelse av hvilke kvalifikasjoner en mentor må inneha for å være egnet. Videre går jeg nærmere inn på hva mentorene og de mentorerte får ut av samtalene de har sammen, og jeg ser på Beckers' begreper om stigma og stempeling for å se hvordan mentorordningen kan bidra til å bryte denne stemplingen og stigmatiseringen.

2 Tidligere forskning og oppgavens teoretiske rammeverk

Jeg vil nå gå i gang med å presentere tidligere forskning og litteratur omkring tema, og greie ut om det teoretiske rammeverket for oppgaven. Jeg vil særlig fokusere på den franske sosiologen Michel Wieviorka og Tore Bjørgos typologier av de utreiste. En presentasjon av tidligere forskning gjøres fordi uten presentasjon av eksisterende kunnskap om undersøkelsestema er det vanskelig for både forskere og lesere å konstatere hvorvidt kunnskapen som innhentes via intervjuene, er ny, og dermed hvilket vitenskapelig bidrag studien representerer (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 142).

2.1 Definerings av begrepene (de)radikalisering og voldelig ekstremisme

Litteraturen omkring radikalisering økte kraftig etter angrepene på USA 11. september 2001 (Khosrokhavar, 2013, s. 286). Når begrepet radikalisering brukes i dag, refererer det vanligvis til veier inn i terrorisme, selv om det ikke nødvendigvis trenger å handle om terror (Hedges, 2017, s. 13). Radikalisering er et begrep som favner mye, og som forskere ikke enes om når det gjelder en endelig definering. Det derimot akademikere og beslutningstakere er enige om, er at det ikke finnes kun en enkelt årsak som bidrar til at individer blir radikaliserte. Det er mange faktorer over tid som kan virke enten isolert eller kombinert for å endre et individs oppførsel, oppfatninger og tro (Butt & Tuck, s. 2).

Noen defineringer av begrepet radikalisering vektlegger kun handlinger, mens andre vektlegger både handlinger og holdninger. Regjeringen har definert begrepene i sin handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme.⁷ Der fremgår radikalisering som «en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål», mens voldelig ekstremisme forstås som «aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål» (Regjeringens handlingsplan mot R&VE, 2014). Radikalisering har med andre ord på den ene siden en menings- og holdningsdimensjon, og på den andre en handlingsdimensjon. Det handler om både holdninger og meninger som støtter eller oppfordrer til bruk av vold og den faktiske voldshandlingen. En person kan ha radikale meninger, men aldri delta aktivt i voldshandlinger, samtidig som en person kan begå voldshandlinger uten å ha noen klart forankret ideologisk overbevisning. Dette kompliserer vurderingene knyttet til spørsmålet om når tiltak bør iverksettes (Bjørge & Gjelsvik, 2015).

⁷ Videre i oppgaven vil 'Radikalisering og voldelig ekstremisme' bli forkortet til R&VE

Med oppgavens fokus som søker å se på ulike tiltak knyttet opp mot reintegrering av hjemvendte syriafarere, er det i tillegg til å se på hvorfor den enkelte ble radikalisert i utgangspunktet, sentralt å studere hvorfor den enkelte velger å trekke seg ut av slike grupperinger, det som kalles for de-radikalisering og/eller dis-engagement. De- eller av-radikalisering innebærer at en person tar avstand fra en ekstremistisk ideologi som legitimerer bruken av vold. Dette innebærer en endring av denne personens oppfatninger og en ideologisk snuoperasjon. Hvis man derimot ikke lykkes med å de-radikaliserer enkelte individer, kan en sørge for at vedkommende avstår fra å handle voldelig igjen. I et handlingsperspektiv kaller en dette for 'dis-engagement', som ikke har en god oversettelse på norsk. Tanken bak er at man ikke nødvendigvis trenger å gå så langt som å endre personens tanker og meninger, men at vedkommende avstår fra å bruke vold eller fra å anse vold som et legitimt middel (KRUS, 2016, s. 36). I en evalueringsrapport som sammenligner utvalgte europeiske land vedrørende deres tilnærming til blant annet de-radikalisering, blir 'dis-engagement' beskrevet som noe som «innebærer en endring i oppførsel (å avstå fra å omgås potensielt voldelige grupper eller å bruke vold), men ikke nødvendigvis en endring i politiske eller ideologiske oppfatninger» (Butt & Tuck, 2014, s. 3).

2.1.1 Mikro, meso- og makronivå

Empirisk virkelighet møter oss alltid først på mikronivå, da det er her menneskelig handling finner sted. Videre vil denne mikrovirkeligheten spre seg og koble disse hendelsene til større makromønstre (Collins, 2011, s. 1). Innenfor samfunnsvitenskapen snakker en ofte om ulike tilnærminger å studere samfunnet på, og disse nivåene blir referert til som mikro- meso- og makronivå. Den kjente terrorforskeren Alex Schmid hevder årsaker til radikaliserings som videre kan føre til terrorisme ikke bare bør søkes på mikronivå, men også meso- og makro nivå. Han hevder forskningen så langt har konsentrert seg mest om mikronivået, og mener de kontekstuelle faktorene ved makro- og mesonivå kan spille en lignende eller en enda viktigere rolle enn individuelle og små gruppe faktorer i de overordnede radikaliseringsprosessene (Schmid, 2013, s. 5).

Den mest dominerende tilnærmingen er altså i følge Schmid å studere årsaker til radikaliserings på et mikronivå. Studier som tar for seg en slik tilnærming undersøker hovedsakelig hvordan antatt 'sårbare' individer i Vesten sosialiseres ideologisk og psykologisk av terrorpropaganda fra terrororganisasjoner. Den andre tilnærmingen, mesonivået, er mer opptatt av hva som skjer i det radikale miljøet og sosiale omgangskretser.

Det tredje analysenivået, makro, søker forklaringer på et større nivå og omhandler blant annet regjeringers handlinger i inn- og utland og samfunnets forhold til medlemmer av minoriteter som blir fanget mellom to kulturer, noe som fører til at noen gjør opprør mot selve samfunnet de bor og/eller er oppvokst i (Schmid, 2013, s. 4). I denne oppgaven tilnærmer jeg meg fenomenet syriaferere ved å studere tematikken fra alle de tre ulike nivåene. Oppgaven legger størst vekt på individuelle årsaker, ved å se på faktorer og årsaker som gjør at enkelte tiltrekkes ekstreme miljøer, men jeg ser også på betydningen av meso- og makronivå faktorer som nettverk, sosiale medier og utenrikspolitikk. Ved å implementere tilnærminger på meso- og makronivået er det mulig og i større grad kontekstualisere fenomenet, og ikke kun se individuelle årsaker som en grunn alene til at enkelte velger slike retninger for livet.

2.1.2 Islamistisk ekstremisme

Nå som begrepene R&VE samt. de-radikalisering og dis-engagement er definert, ønsker jeg å beskrive ekstremisme mer konkret knyttet til oppgavens tema, nemlig hva som ligger i uttrykket islamistisk ekstremisme. Begrepet islamisme er avledet av 'islam' og brukes ofte synonymt med begrep som 'politisk islam' eller 'islamsk fundamentalisme'. Mens 'islam' er en verdensreligion med et utall av trosretninger, tolkningstradisjoner og praksiser, er 'islamisme' en politisk ideologi, eller rettere sagt en samlebetegnelse for flere politiske ideologier. Et vanlig kjennetegn på islamisme er at dette handler om organiserte bevegelser som jobber for å innføre islamsk lovgiving og etablere islamske stater. Det er viktig å understreke at få av verdens muslimer kan betegnes islamister, og de ulike islamistiske grupperingene er heller ikke enige om akkurat hva islamsk lovgiving er i praksis, hvordan denne staten skal se ut, eller hvor bokstavtro man skal være i tolkningen av Koranen (Lia, 2018, s. 94-95).

Oppsummert kan islamisme sies å ha tre hovedtrekk. Det første dreier seg om en hengivenhet til den hellige loven (sharia), det andre en avvisning av vestlige påvirkninger og innflytelse, og for det tredje transformasjonen av tro til ideologi. Selv om islamisme ofte blir sett på som en form for tradisjonell islam, skilles de fra hverandre på mange måter. Tradisjonell islam prøver å lære mennesker hvordan de skal leve i samsvar med Guds vilje, mens islamismen ønsker å skape en ny orden. Den ene vektlegger individer, den sistnevnte samfunnene. Førstnevnte er en personlig verdi, sistnevnte en politisk ideologi (Pipes, 2000, s. 89-90). Det finnes en rekke ulike islamistbevegelser, men relativt få av disse er det vi kaller ekstreme eller militante. De som beskrives som ekstreme, er det i den forstand at de helt avviser demokrati

som styreform, og de aksepterer voldsbruk som et legitimt politisk virkemiddel. Avvisningen av demokrati som styreform begrunnes med at det er et folkestyre bygget på menneskeskapt lover, mens muslimer kun skal adlyde lover som Gud har gitt, og derfor bør samfunnet innrettes deretter. Ekstreme islamister har ofte en tendens til å overdrive hva man kan lese direkte ut av Koranen når det gjelder lover, og de plukker gjerne ut enkeltsitater uten å ta hensyn til den omfattende islamske litteraturen om hvordan tekstene skal forstås og tolkes (Lia, 2018, s. 95).

Forsker og førsteamanuensis Jacob Høigilt beskriver også tre viktige karakteristikk ved islamismen, og disse sammenfaller delvis med hovedtrekkene Pipes viser til. Den første dreier seg om at islamistene setter opp islam som det autentiske uttrykket for et 'jeg' som står i sterk motsetning til vestlig modernisme preget av Vesten. Islamistene kritiserer ideologier med vestlig opphav som liberalisme, kapitalisme og kommunisme, fordi de setter mennesket i stedet for Gud i sentrum og/eller fordi de kun er opptatt av materielle verdier. For det andre ser islamister på religion som et offentlig fenomen, ikke som noe privat. De har et totalistisk syn på religion, som vil si at islam bør regulere både den offentlige og den private sfæren. For mange islamister innebærer dette synet at de arbeider for å opprette en islamsk stat. For det tredje har det vært et fellestrekk for islamister at de har et konservativt syn på kjønnsroller, spesielt når det gjelder kvinners rolle i offentligheten og i familien (Høigilt, 2018, s. 301).

2.1.3 Wahhabisme og salafisme

Voldelige islamistiske organisasjoner som IS bygger på en ekstrem fortolkning av islam kalt Wahhabisme. Wahhabisme stammer opprinnelig fra en islamsk lærde og fremstår som en svært bokstavtro og konservativ retning av sunniislam. Salafismen er igjen en retning innenfor sunniislam som ligger wahhabismen nært og som oppstod på slutten av 1800-tallet. Den beskrives som en retning som mener at Koranen og hadithene (hva profeten Muhammed sa og gjorde, eller stilltiende samtykket til) skal forstås og praktiseres slik man gjorde det på profetens tid og de tre generasjonene som levde etter profeten. Salafistene legger til grunn at det var disse generasjonene som tolket koranen riktigst, da de var nærmest i tid og var minst påvirket av utenforstående faktorer. På bakgrunn av dette mener de at islam ikke åpner for formildende eller moderniserende tolkninger (KRUS, 2017, s. 42).

Religionsviter Marius Linge hevder at denne ultrakonservative, sunnimuslimske bevegelsen på få år har blitt en sentral aktør også for unge, norske muslimer

Den konservative bølgen blant unge muslimer er både en religiøs protestbevegelse, et generasjonsskifte og en identitetsmarkør som tar til orde for et mindre religionkritisk ordskift, en strengere islamfortolkning og retten til å praktisere denne reformerte forståelsen av islam i det offentlige rom (Linge, 2013, s. 40)

Dette sitatet er hentet fra Linges artikkel om salafismens fremvekst i Norge som tar for seg likheter og ulikheter mellom gruppene IslamNet og Profetens Ummah. I Norge har bevegelsen salafisme først og fremst blitt kjent gjennom den militante og ekstreme gruppen Profetens Ummah, men den største og viktigste salafi-aktøren i Norge er likevel IslamNet, som i løpet av få år har etablert seg som landets største muslimske ungdomsorganisasjon (Linge, 2013, s. 40). I Åsne Seierstad sin bok om de to norske jentene som reiste til Syria i 2013 og vervet seg til IS kommer det frem at jentene var i kontakt med begge disse miljøene, og kjente norske islamister var personer som opptrådte i kretsen rundt søstrene og deres venninner (Seierstad, 2016 i Jørstad Nilsen, 2016).

Videre er salafisme i følge Linge en utpreget moderne reformbevegelse som har en del til felles med islamismen, men det er også sentrale forskjeller mellom de. Først og fremst er salafister generelt sett langt mer opptatt av religiøs praksis og doktrine, og islamister på den andre siden er kjent for en langt mer pragmatisk forståelse av hvordan islam kan praktiseres i Vesten. Å være en salafist betyr at man hevder å følge Profetens eksempel ved å etterligne de tre første såkalt 'rettroende' generasjonene som etterfulgte Muhammed. Bevegelsen beskrives som en 'ny-fundamentalistisk' eller 'bokstavtro' bevegelse. Bokstavtro fordi dens tilhengere hevder å etterleve Koranen og profetens eksempel bokstavelig, og ny fordi moderne salafisme drar fordel av å fremstå som universalistisk, autentisk og hevet over lokal kultur, og dermed fremstår som et globalt fenomen (Linge, 2013, s. 40-41).

2.2 Hvorfor er rehabilitering av fremmedkrigere så viktig?

Det er en generell enighet på tvers av geografiske, demografiske og religiøse linjer at ekstremisme er en betydelig global utfordring og har vært det i flere tiår, mens det er mindre enighet om hva som bør gjøres for å rehabiliterer de som har gjennomgått radikaliseringsprosesser (Daugherty, 2019, s. 220-21). Det er tydelig at teori og forskning knyttet til årsaker og prosesser av radikaliseringsprosesser klart overgår teorier og forskning som diskuterer dis-engagement og de-radikaliseringsprosesser (Striegher, 2013, s. 20). Måten land blir påvirket av ekstremisme har en konkret innflytelse på utformingen og formuleringen av politikk og programmer designet for å forhindre eller redusere virkningen av radikaliseringsprosesser (Butt & Tuck, 2014, s. 1).

Rehabilitering kan bli beskrevet som

et målrettet, planlagt inngrep, som tar sikte på å endre den enkeltes karakteristikk (holdninger, kognitive ferdigheter og prosesser, personlighet eller mental helse, og sosiale, pedagogiske eller yrkesmessige ferdigheter) som antas å være årsaken til individets kriminelle atferd, hvor intensjonen er å redusere sjansen for at individet vil begå flere kriminelle handlinger (Veldhuis, 2012 i Entenmann m.fl., 2015, s. 11).

Entenmann m.fl. argumenterer videre for at det finnes mange grunner til at det er gunstig å inkludere rehabilitering som en del av responsen til hjemvendte fremmedkrigere. Ved å påvirke egenskapene som fremmer kriminell atferd, kan rehabiliteringsprogrammer innebære et kognitivt element (en endring i tro og holdninger, ofte referert til som de-radikalisering) og en atferds del (slutte med voldelige aktiviteter, ofte kalt dis-engagement). Schmid hevder i sin litteraturgjennomgang at fra samfunnets synspunkt er det mer viktig med en endring i oppførsel og handlinger, fremfor en endring i holdninger (Schmid, 2013, s. 45). Hva er fordelene og relevansen for slike programmer? Først det første peker Entenmann m.fl. på at fordi en stor andel av fremmedkrigerne er 'ideologisk uformet', altså ofte lite opptatt av ideologi, er det sannsynlig at de er mer mottakelig for påvirkning fra psykologisk behandling i rehabiliteringsprosessen. Tilsvarende gir rehabilitering en måte å takle de som har blitt desillusjonerte i løpet av sin tid i konfliktsonen, eller de hvis primære motivasjoner var relatert til f.eks. økonomisk gevinst eller en søken etter eventyr (Entenmann m.fl. 2015, s. 11). I tillegg krever returnerte syriafarere som lider av PTSD⁸, traumer eller andre psykiske helseproblemer en tilstrekkelig rehabiliterende tilnærming i stedet for bare et strafferettslig svar for å håndtere potensielt alvorlige helseproblemer.

Videre er det å tiltale syriafarere for voldelige ekstremistiske lovbrudd en stor utfordring, særlig på grunn av vanskeligheten med å skaffe bevis, og da kan rehabiliteringsprogrammer gi et pragmatisk alternativ for de som ikke kan straffeforfølges. Sist men ikke minst er det å gi individer en ny sjanse et avgjørende element i et demokratisk samfunn der 'individer bør ha rett til å bli 'omdirigert' bort fra sine tidligere livsløp mot mer legitime aktiviteter' (Lister, 2015 i Entenmann m.fl., 2015, s. 12). Norge har et sterkt og velfungerende demokrati, og det er bred enighet blant eksperter og fagfolk om at rehabilitering er vel så viktig som straff. Samlet sett bør rehabiliteringsprogrammer være en essensiell og integrert del av en tilnærming til fremmedkrigerproblematikken (Entenmann m.fl., 2015, s. 12). Kruglanski

⁸ Posttraumatisk stresslidelse

hevder det ikke er tvil om at genuin de-radikalisering kan oppstå, ettersom det allerede har blitt bevist gjennom flere programmer. Dette sier han på bakgrunn av at vi allerede har sett tidligere terrorister som nå hjelper til med de-radikaliserings arbeid og til og med bistår i forskningsarbeid om de-radikalisering (Kruglanski m.fl, 2010).

2.3 Historisk utvikling

Fremmedkrigerfenomenet er ikke et nytt fenomen, ei heller spesifikt muslimsk, og har røtter langt tilbake i historien. Norge har en lang historie med krigsfrivillige, og ideologisk motivert verving har forekommet i hvert fall siden 1800-tallet. For eksempel deltok minst 200 nordmenn i den spanske borgerkrigen i 1937, over 700 under vinterkrigen i Finland to år senere, og nær 6000 nordmenn kjempet ved fronten på tysk side under andre verdenskrig. Fellesnevneren i disse eksemplene er at de frivillige føler en sterk ideologisk tilhørighet til en konfliktaktør i utlandet. Fremmedkrigere må forstås som altruister; de reiser ut for å hjelpe folkegrupper de ser på som sine egne (Hegghammer, 2014, s. 277-78).

De *islamistiske* fremmedkrigerne, som denne masteroppgaven skal handle om, har utgjort den klart største og mest synlige underkategorien fremmedkrigere på den internasjonale arenaen siden 1980-tallet. Før dette var islamistisk fremmedkrigervirksomhet sjeldent, og fenomenet har vokst kraftig siden Afghanistan-krigen på 1980-tallet. Hegghammer skriver at en årsak til at fremmedkrigervirksomheten har økt så kraftig etter 1980, kan være på grunn av at global fremmedkrigermobilisering krever kommunikasjonsteknologi som enten var utilgjengelig eller for dyr før 1980. Som eksempel her nevner han transportmuligheter, nettopp fordi reisekostnader direkte påvirker individers mulighet til å delta i fjerne konflikter (Hegghammer, 2010, s. 68). Antallet fremmedkrigere har variert mye, alt i fra noen titalls personer i enkelte konflikter til mange tusen i andre. Norge hadde relativt få islamistiske fremmedkrigere før 2011, men dette har endret seg betydelig de siste årene (Hegghammer, 2014, s. 278-79).

Lia skriver også at jihadisme og ekstrem islamisme i Norge i hovedsak er et fenomen fra tiden etter 1990. Frem til demonstrasjonene mot Muhammad-karikaturtegnene i 2010-2012 fantes det få offentlige uttrykk for ekstrem islamisme i Norge. På 1990-tallet bestod militante islamister i hovedsak av utenlandske aktivister, eksilpolitikere og forkynnere hvis tilhengerskare var etnisk homogene og fokusert om hjemlandets konflikter. I perioden etter 2010 vokste det frem et landsomspennende nettverk av norsktalende, multi-etniske

ekstremister som fokuserte på saker som også involverte Norge, i tillegg til å la seg rekruttere som fremmedkrigere til Syria og Irak. I perioden 2012-2015 var fremmedkrigerdeltakelsen fra Norge på et historisk rekordnivå med trolig så mange som hundre fremmedkrigere i Syria og Irak (Lia, 2018, s. 100).

Syriakrigen har tiltrukket seg historisk høye antall fremmedkrigere. Flere tusen europeiske muslimer har reist til Syria (Hegghammer, 2014) og de tre skandinaviske landene (Norge, Sverige og Danmark) er representert med over 200 personer (Letvik 2013, i Hegghammer 2014). Hvordan kan dette forklares? En mulig grunn kan være at lidelsene i Syria har vært så voldsomme og så synlige at flere enn vanlig har blitt inspirert til å involvere seg. Med den økende bruken av sosiale medier, spesielt Youtube som har vært en viktig propagandakanal for IS, er krigens konsekvenser blitt mer synlig for verden utenfor enn før. Dette kan dermed ha ført til at mennesker i Norge som identifiserer seg med ekstrem islamisme har følt at de har et 'ansvar' og derfor reiser ut for å kjempe i krigen med 'sitt folk'. En annen grunn kan være at det i nyere tid har blitt lettere å komme seg til Syria enn til de fleste tidligere fremmedkrigerdestinasjonene (Hegghammer, 2013c), og veien bort fra Norge til krigs områdene er relativt kort.

2.4 Typologier og persontyper

2.4.1 Wieviorka's typologier

Gruppen av nordmenn som har deltatt i krigen i Syria er sammensatt, og individer som utfører voldshandlinger har gjerne ulike motiv og drivkraft for deltakelse. Dette er viktig å ta i betraktning når en skal se på rehabilitering og reintegrering av syriafarere. Det er stor forskjell på å tilbakeføre 'rotløse' ungdommer, ihuga islamister og eventuelt de som har glede av å delta i voldshandlinger. Den franske sosiologen Wieviorka definerer 4 ulike subjekttyper som skal rehabiliteres, og dermed behovet for ulike tiltak.

Det første subjektet definerer han som 'the floating subject'. Dette er personen som tyr til vold fordi han eller hun ikke har mulighet til full deltakelse i samfunnet på grunn av uheldige forhold, f.eks. ekskludering, rasisme eller manglende muligheter til å kreve sosiale goder. Denne typologien kan ha noen fellestrekk med Bjørgo sin typologi 'sosialt frustrerte', som jeg går nærmere inn på senere. 'The hyper-subject' kan i likhet med det flytende ikke bli et fullverdig samfunnsmedlem som et resultat av de sosiale, økonomiske, kulturelle eller politiske forhold som forhindrer det fra å bli det. Overgangen til vold skjer her ved en prosess

om *søken etter mening*, som kan ta en ideologisk eller religiøs vending. Dette er spesielt hvordan radikale varianter av islam kan gi mening til en handling som blir mulig i form av ekstrem og destruktiv vold. Denne persontypen har noen av de samme karakteristikkene som Bjørgos typologi 'ideologiske aktivister'.

Det tredje subjektet, 'the non-subject', tyr til vold samtidig som han eller hun ikke erklærer seg ansvarlig for egne handlinger, og er dermed ikke tydelig involvert som subjekt. Et eksempel på dette kan være å adlyde en legitim autoritet, som det tyske folk adlød Hitlers ordre under andre verdenskrig. En annet eksempel som retter seg mer spesifikt mot oppgaven kan være fremmedkrigere som adlyder IS' leder, ettersom han blir sett på som lederen for alle muslimer i verden. Den siste typologien, 'the anti-subject', praktiserer ren vold fordi de finner glede av det, de de-humaniserer deres ofre og handler ut av grusomhet eller sadisme (Wieviorka, 2014, s. 60-61). Bokanmelderen Jørstad Nilsen finner nettopp dette da hun går gjennom deler av boken til Seierstad 'To søstre', at medlemmer av IS de-humaniserer de som ikke er muslimer. Boken gjengir en chat mellom Ayan, den ene søsteren som har reist, og en kurdisk venninne i Norge. I samtalen skriver venninnen at hun er sjokkert over voldtektene av jezidiske kvinner, hvor responsen fra Ayan er at dette ikke er kvinner, men krigsbytter. Hun hevder det står i koranen og at det dermed er lov (Jørstad Nilsen, 2016). Ettersom norske syriaferere er individer med ulik bakgrunn, erfaringer og motiver, må en se på de enkelte gruppernes behov for differensierte rehabiliteringstiltak.

I EU sin RAN-manual⁹ publisert i 2017 kommer det i likhet med Wieviorka sine typologier frem at det er ulike grunner til hvorfor noen tiltrekkes destruktive ideologier som fremmer vold og får motivasjon til å reise ut. For noen tilbyr organisasjonen spenning og status, for andre en flukt fra det vanlige, depressive og problemfylte livet, mens noen søker tilhørighet, en form for mening og et høyere kall. IS kan for disse tilby spenning og action, eller strenge regler for hvordan en kan leve innenfor et klart moralsk rammeverk (RAN, 2017, s. 17). Det at gruppen kan tilby strenge regler for hvordan en kan leve innenfor et klart moralsk rammeverk kan trolig for noen ungdommer føles betryggende, fordi overgangen fra ung til voksen kan være utfordrende med tanke på dannelse av en identitet.

⁹ Radicalisation Awareness Network

2.4.2 Identitetskrise som inngangsport til ekstremismen

Den danske forskeren Dalgaard-Nielsen skriver i en artikkel som tar for seg voldelig radikaliserings at etter en gjennomgang av empirisk baserte studier av radikaliserings i Europa ser det ut til å være tre hovedkategorier forskere opererer med. Den ene finner vi innenfor fransk sosiologi og er den forklaringen jeg skal konsentrere meg om her. Studien viser at denne gruppen ser globalisering og oppløsning av tradisjonelle samfunn og identiteter som en forklaringsfaktor, med andre ord faktorer som gjør seg gjeldende på makronivå. De franske forskerne Kepel, Khosrokhavar og Roy har gitt verdifull innsikt i voldelig radikaliserings i Europa, og alle tre argumenterer for at radikaliserings skjer når individer søker å rekonstruere en *tapt identitet* i en opplevd fiendtlig og forvirrende verden (Dalgaard-Nilsen, 2010, s. 798-99).

Påstanden til gruppen av franske forskere er at voldelig radikaliserings oppstår som følge av utfordringene som en stadig mer vestlig generasjon av unge muslimer i Europa står ovenfor, og som prøver å peke ut en identitet for seg selv. Livet i vestlige demokratier preges av modernitet og økt individualisering som gir et søk etter identitet, mening og fellesskap for en rekke individer. Dette søket er spesielt akutt for andre eller tredje generasjon av muslimske innvandrere, som har blitt 'vestliggjort' i den grad at de ikke lenger føler seg som en del av samfunnet i foreldrenes hjemland. Samtidig opplever de ulike former for diskriminering og sosioøkonomiske ulemper i europeiske samfunn, noe som etterlater dem med det Roy og Khosrokhavar kaller en dobbel følelse av og ikke høre til (Khosrokhavar 2005, s. 185; Roy, 2004, s. 193 i Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 800). På bakgrunn av dette tilbyr militant islamisme et potensielt 'svar' til søket etter identitet, verdighet og mening.

Vold konfronterer samfunn i økende grad, noe som kan ses i sammenheng med modernisering og globalisering. IS' praksis har blant annet gått ut på å bruke vold som et middel for å skape frykt. Selv om vi ikke har fullstendig oversikt over hvilke handlinger nordmennene som har vært tilknyttet IS har tatt del i, har de likevel bistått terrorgruppen ved å være medlemmer av den. Hvordan skal vi forstå dette? Sosiologen Wieviorka mener i likhet med de franske forskerne ovenfor at vold må kobles til modernitet og problemer eller utfordringer med identitetsdannelse, og ikke bare til personlig eller kollektiv risiko. Lid m.fl. finner i sin forskning på myndighetenes rolle i forhold til forebygging av R&VE at spenneningene i mange unges liv, mangelen på trygghet og stabilitet, og vanskeligheten med å utvikle denne

trygge egenidentiteten gjør de sårbare for ekstremistiske miljøer fordi disse ofte tilbyr en klar og tydelig identitet (Lid m.fl., 2016, s. 82).

2.4.3 Bjørgos typologier

Individer som er involvert i terrorisme kommer ofte fra en rekke forskjellige bakgrunner, og har gjennomgått nokså ulike prosesser av voldelig radikaliserings. Profiler av terrorister fungerer ikke som et verktøy for å identifisere faktiske eller potensielle terrorister, dette fordi slike profiler ikke klarer å fange opp mangfoldet og hvordan individer endrer seg når de blir involvert i militant ekstremisme. De franske forskerne Roy, Kepel og Khosrokhavar finner i likhet med Bjørgo at det ikke finnes kun en forklaring på voldelig radikaliserings, heller ikke kun en profil av radikale i Europa (Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 799).

Tore Bjørgo har utviklet en dynamisk typologi av deltakere i militante grupper, basert på dimensjoner som representerer dynamiske kontinuiteter i stedet for statiske posisjoner. Ettersom disse typologiene retter seg mot *deltakere* i militante grupper, kan de tenkes å ha noe høyere grad av overførbarhet for reintegrering av syriafarere enn Wieviorkas' typologier, som retter seg mer spesifikt mot *utøvelse av vold*. Å delta eller å være medlem i en militant gruppe betyr ikke nødvendigvis at en utøver vold, og det er høyst usikkert hvilke handlinger nordmennene har vært involvert i. Flere hjemvendte syriafarere hevder de reiste til Syria for å drive humanitært arbeid (Wergeland, 2015), slik at bildeposering med maskingevær (Wergeland & Døvik, 2015) betyr ikke automatisk at en har deltatt i krigen. I løpet av individers deltakelse i slike ekstreme grupper kan den enkelte bevege seg fra å likne en type til og etter hvert tilegne seg flere av egenskapene til andre typer på senere stadier. Når det gjelder forebygging og intervensjonstiltak, finnes ikke et tiltak som passer alle. Denne typologien kan kun brukes som et hjelpemiddel for å utvikle mer spesifikke og målrettede strategier og tiltak for å forhindre voldelig radikaliserings (Bjørgo, 2011, s. 277). Christiansen har gjort en komparativ studie av Danmark og Sverige hvor hun ser på hvordan disse landene håndterer de-radikaliserings og dis-engagement, og finner at det er viktig å matche behandling til risikonivå (Christiansen, 2017, s. 18). Typologiene som er utarbeidet kan deles inn i fire ulike grupper – ideologiske aktivister, driftere/følgere, sosialt frustrerte ungdommer og eventyrere.

De ideologiske aktivistene er ofte personer som har ledende roller i terroristnettverk. Disse er gjerne ressurssterke, utdannet, godt integrert og i noen tilfeller betraktet som rollemodeller.

Disse kan bli desillusjonerte når det viser seg at gruppen de kjemper for ikke står til forventningene. De som har vært ledere er også sårbare og utsatt i forhold til tap av status, og de lever ofte under høyt press og fare, noe som kan være en grunn til at aktivistene ønsker å trekke seg ut av gruppen. En positiv effekt dette kan få er at disse kan bli viktige personer når det gjelder de-radikalisering av unge mennesker som er på vei inn i slike militante grupper (Bjørngo, 2011, s. 280-81). Andre forebyggende tiltak kan være å gå i dialog med de om de politiske sakene de er opptatt av. Noen av disse blir desillusjonerte fordi de innser at målet er uopnåelig, eller at terrorisme gjør mer skade enn gagn (Bjørngo & Gjelsvik, 2015, s. 143). Lid m.fl. har gjort intervjuer med kommuner, politi og PST ulike steder i landet, og finner at ekstremister som har vært godt integrerte og ressurssterke i liten grad blir løftet frem av informantene som kjennetegn på de som utvikler ekstremistiske holdninger samt villigheten til å bruke vold (Lid m.fl., 2016, s. 82). Dette kan bety at det er vanskeligere å identifisere disse personene, og at hjelpeapparatet ikke klarer å fange de opp fordi de synes å være godt integrert.

Den andre gruppen, driftere og følgere, har andre bakgrunner og erfaringer. For noen ungdommer kan opplevelsen av å tilhøre en gruppe og å bli akseptert av lederne og gruppens medlemmer være viktige faktorer for medlemskap. Akkurat hvilke gruppe eller 'sak' de kjemper for kan ofte være tilfeldig. Disse individene søker venner, beskyttelse og oppfyllelse av sosiale nødvendigheter. Ideologi er ikke like viktig for disse, i hvert fall ikke i utgangspunktet. Bakgrunnen deres er ofte ikke karakterisert av sosio-økonomiske problemer, arbeidsledighet eller drop-outs fra skolen, selv om det å ha opplevd ensomhet og vært offer for mobbing er nokså vanlig. Dette samsvarer med annen forskning på årsaker til radikalisering, hvor *utenforskap* ofte blir fremhevet som en viktig forklaring (Lid m.fl., 2016, s. 9, Winsvold m.fl., 2017, s. 48). Det er i hovedsak søken etter gruppesolidaritet som trekker denne gruppen mot ekstreme organisasjoner. De som scorer lavt på ideologisk og politisk motivasjon har gjerne lettere for å trekke seg ut av gruppen de er medlem i. Hvis de er motivert av behovet for å tilhøre en gruppe, er de sårbare for desillusjonering hvis vennene, gruppen eller lederne ikke lever opp til forventningene om vennskap, lojalitet og lederskap (Bjørngo, 2011, s. 281-83).

Den tredje gruppen, sosialt frustrerte ungdommer, har ofte en personlig (reell eller ei) opplevelse av diskriminering eller urettferdig konkurranse med andre grupper over knappe ressurser. De har ofte lite utdanning eller andre former for sosial kapital, og noen er

arbeidsledige eller har økonomiske problemer. Disse ungdommene er heller ofte ikke særlig ideologisk overbeviste. På den ekstreme enden av denne dimensjonen finner vi kriminelle og marginaliserte individer som kjennetegnes av enda mer negative sosiale bakgrunner. De har ofte et langt kriminelt rulleblad og drop-outs og arbeidsledighet er vanlig. De har gjerne en trøblete familiebakgrunn, og vold kan for disse ungdommene være et legitimt virkemiddel for å håndtere konflikter. Noen av disse blir med i slike grupper fordi de tiltrekkes av vold og spenning, samt maskuline idealer og det å være «en ekte mann» (Bjørge, 2011, s. 283-84). For denne gruppen vil sosiale forebyggingstiltak for å integrere dem bedre i samfunnet og arbeidslivet kunne bidra til å trekke dem bort fra militante og kriminelle aktiviteter (Bjørge & Gjelsvik, 2015, s. 144). Kriminalitet er en årsaksfaktor en ikke bare ser i Norge, og det indikeres for eksempel i en studie av tyske fremmedkrigere i Syria og Irak at et betydelig antall av disse var på kanten av det tyske samfunnet før deltakelsen i ekstremistiske miljøer, med andre ord hadde de det forfatterne betegner som et *'integrasjonsunderskudd'* (Reynolds & Hafez, 2019, s. 671). Den franske sosiologen Oliver Roy har studert fremmedkrigere i Frankrike, og finner at også mange av disse har en fortid som involverer småkriminalitet og narkotika (Roy, 2015, s. 6). Kriminalitet som en av flere årsaksfaktorer kan dermed se ut til å være noe som gjelder vestlige fremmedkrigere generelt.

Den siste typologien, 'eventyrene', kjennetegnes ved en søken etter spenning, action og heltestatus. Dette kombineres gjerne av fantasier om en heroisk rolle i en storslagen kamp. Voldelig ekstremisme er dermed en måte å leve ut disse fantasiene om å være en helt. Ideologien bidrar i tillegg til å forenkle verden slik at den fremstår som en kamp mellom 'de gode' og 'de onde', hvor voldelige løsninger i økende grad ses på som det eneste riktige (FN, 2019, s. 5). Med tanke på av-radikalisering kan disse tilbys andre muligheter enn å bli terrorister eller fremmedkrigere. De kan i tillegg bli desillusjonerte fordi tilværelsen som terrorist eller fremmedkriger viser seg å være preget av mye venting og kjedsomhet, med andre ord ble det ikke like mye action og spenning som forventet. Men, de kan også få overdose av action, f.eks. når kameratene deres dør som følge av krigens brutalitet (Bjørge & Gjelsvik, 2015, s. 143).

Björgos typologier har fokus på de forebyggende mulighetene, og ettersom denne oppgavens formål er å se på reintegrerings- og tilbakeføringsprosessen til samfunnet vil disse typologiene være sentrale i den videre analysen i oppgaven. Jeg vil likevel bruke noen av typologiene utarbeidet av Wieviorka, da disse sammenfaller delvis med Bjørge sine. Begge bruker sin

inndeling til å vise at disse fire ulike typene engasjerer seg i militant ekstremisme ut fra helt forskjellige motiver og drømmer, men også at de *desillusjoneres* av helt ulike årsaker. Sett i lys av en rehabiliterings- og reintegreringsprosess gir Bjørgos typologier en innsikt i hvilke typer instanser forskjellige typer av de hjemvendte kan ha behov for og potensielt kan motiveres til å delta i, noe som kan gi viktige innsikter for å legge opp skreddersydde forebyggende innsatser overfor de ulike gruppene (Bjørgo & Gjelsvik, 2015, s. 142-143 i Bjørgo og Christensen, 2018, s. 21). Under følger en oversikt over de fire ulike persontypene, hvor de to som er uthevet med fet skrift beskriver de typologiene som er hyppigst observert blant norske syriafarere.

Typologi	Kjennetegn ved gitt typologi
Ideologiske aktivister (<i>'hypersubjektet'</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ledende roller ▪ Ressurssterke (utdanning mm.) ▪ Godt integrert ▪ Ofte eldre enn andre i gruppen ▪ Ansvarlig for rekruttering, radikalisering og trening av andre deltakere
Driftere/ følgere (<i>'det flytende subjektet'</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gruppetilhørighet (aksept, venner, beskyttelse) ▪ Ideologi ofte ikke så viktig ▪ Kan ha trøblete bakgrunner ▪ Ofte uutdannet ▪ 'Følger strømmen' ▪ Konvertitter
Sosialt frustrerte ungdommer (<i>'det flytende subjektet'</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kan ha opplevelse av diskriminering ▪ Lite utdanning og sosial- og økonomisk kapital ▪ Ikke særlig ideologisk overbeviste ▪ Kriminelle og marginaliserte ▪ Trøblete familiebakgrunner (vold osv.) ▪ Rusmisbruk
Eventyrerne (<i>'the non-subject eller anti-subjektet'</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Søken etter spenning ▪ Action ▪ Tiltrukket av vold, våpen og uniformer ▪ 'Heltestatus'

2.5 Muhajirat-fenomenet – en kvinnelig utvandring til jihad

Den ekstreme islamistorganisasjonen IS som ble etablert under den syriske borgerkrigen tiltrakk seg et stort antall sympatisører og frivillige fra hele verden, også som tidligere nevnt kvinner. Fra Europa reiste omkring 1000 kvinner til Syria og Irak for å slutte seg til «Kalifatet» som gruppen etablerte i 2014, noe som representerte en kvinnelig «utvandring til jihad» uten historisk sidestykke. Hva er årsaken til at det ikke utelukkende lenger var menn

som reiste ut, men også kvinner i mye større grad enn tidligere? Og ikke minst, hva vet vi om disse kvinnene? Hvorfor reiste de og hva har deres rolle i IS vært? Dette er viktige spørsmål å komme til bunns i for myndighetene i forhold til hvilke skjebne disse kvinnene vil gå i møte ved en eventuell hjemkomst (Lia, 2019, s. 100).

En av hovedårsakene til at såpass mange kvinner sluttet seg til IS, var at gruppen var en meget ressurssterk organisasjon med territoriell kontroll over store landområder, inkludert flere store byer i både Syria og Irak. IS hadde med andre ord et stort apparat til å ta imot kvinner, og i tillegg et betydelig behov for kvinnelige rekrutter og medarbeidere til å fylle de rollene som IS mente kvinner skulle ha i en islamsk stat. I organisasjonens media- og propaganda virksomhet var det et betydelig fokus på å rekruttere utenlandske medlemmer, herunder kvinner. Lederen for gruppen, Abu Bakr al-Baghdadi, mente at *både* kvinner og menn hadde en plikt til å emigrere til Kalifatet (Lia, 2019, s. 101). Folk med spesialiserte ferdigheter innen islamsk rettspraksis, militær og administrativ ekspertise, leger og ingeniører ble spesielt oppfordret til å komme å hjelpe til med å bygge opp 'staten'. Her ble ikke bare menn, men også kvinner og barn viktige for to grunner: symbolsk bidro tilstedeværelse og støtte fra kvinner og mindreårige til å legitimere denne visjonen, praktisk rollene de spilte i denne statsbyggingsprosessen. Dette førte også til mangfoldet av personer som reiste, inkludert hele familier (Cook & Vale, 2018, s. 21).

Lia skriver videre at forklaringene på hvorfor så mange europeiske kvinner reiste til IS-kontrollerte områder er delvis overlappende med hvorfor såpass mange europeiske menn reiste. Dette støttes av annen litteratur på kvinnelige syriafarere, som hevder at det ser ut til å være en universell faktor som driver både kvinner og menn til IS: løftet om et eventyrlig liv i et religiøst 'antrekk', som oppfyller behovet for spenning og gir livet mening (Mah-Rukh Ali, 2015, s. 15). Dette kan ha en sammenheng med den enorme medieoppmerksomheten IS fikk. Gruppen klarte å etablere et svært effektivt og profesjonelt medieapparat som produserte store mengder propagandamateriale i tekst, lyd, bilde- og filmformat, rettet mot både kvinner og menn og på en lang rekke språk, for å tiltrekke seg rekrutter internasjonalt (Winter, 2015 i Lia, 2019, s. 103). Det er komplekse årsaker til både kvinner og menns utreise, og en kan ikke betrakte kvinnelige reisende utelukkende som ofre. Som et eksempel ble en rekrutteringsgruppe bestående av 10 kvinner demontert av myndighetene i Marokko i 2016 (Ragab, 2018, s. 90).

Det er viktig å poengtere at betegnelsen «fremmedkriger» om kvinnelige rekrutter til IS er noe misvisende, fordi deres *primære* rolle i Kalifatet ikke var deltakelse ved frontlinjene eller i spesifikke militære støttefunksjoner. De kvinnene som sluttet seg til gruppen ble hovedsakelig tildelt rollen som hjemmeværende kone og husmor, selv om det finnes unntak. Noen kvinner ble tildelt stillinger i ‘al-Khansaa’ brigaden, som var det kvinnelige moralpolitiet. Dette er første gang en jihadistisk gruppe har tillat og tilrettelagt slike roller for kvinner, og studier viser at disse har begått alvorlig vold mot andre kvinner (Cook & Vale, 2018, s. 27-28). Det er derfor viktig og ikke betrakte kvinnene i IS som ofre, fordi de må antas å ha vært klar over hva de gjorde, og dermed bli behandlet deretter (Barrett, 2017, s. 23). I forskningslitteraturen brukes likevel ofte termene «kvinnelige affilierte» og «kvinnelige emigranter» (*muhajirat*) (Lia, 2019, s. 102).

Cook og Vale argumenterer i sin analyse av blant annet kvinner i IS at motivasjonene for kvinner til å reise ut var mangfoldige og ble generelt referert til som ‘push’ og ‘pull’ faktorer – altså faktorer i deres individuelle liv som ‘presset’ dem ut av samfunnet og ‘trakk’ dem mot IS. Noen av de felles ‘push’ faktorene inkluderte følelser av diskriminering, forfølgelse eller det og ikke føle at de tilhører samfunnet og søken etter selvstendighet og selvrealisering. ‘Pull’ faktorene varierte fra ideologiske motivasjoner, innsatsen til IS med å portrettere kvinners myndighet og viktighet i IS, oppfyllelse av en opplevd ‘plikt’ til å gjøre hijra og leve under streng islamsk rettspraksis, støtte IS sitt statsbyggingsprosjekt, eventyrlystne, å reise for å finne en ektemann eller fristelsen IS tilba om gratis helsehjelp og/eller utdanning. Kvinner har ofte blitt ansett å være like ideologisk motiverte som menn (Cook & Vale, 2018, s. 26). Det er tydelig at det ikke er noen ensidig profil for kvinner som reiste – og på samme måte som med mennene er det ulike årsaker til at den enkelte valgte å forlate hjemlandet.

2.6 Mentorprosjektet i Kriminalomsorgen

Terrorhandlinger og hatkriminalitet tvinger frem behov for å tenke nytt og ta i bruk nye metoder for å håndtere utfordringene. Det er iverksatt en rekke tiltak i Europa for å motvirke radikaliserings og rekruttering til voldelig ekstremisme, og et av de sentrale tiltakene er bruk av mentorer i kriminalomsorgsenhetene. Dette kan komme av at fengsler har vist seg å være en arena der sårbare innsatte kan bli rekruttert til voldelig ekstremisme eller hente inspirasjon og ta til seg fiendtlige holdninger fra medinnsatte (Minotenk, 2018, s. 208).

Norge har de siste årene blitt berørt av både terrorangrep og borgere som reiser for å delta i konflikter i andre land enn hjemlandet, og dette gjør at sikkerhetssituasjonen har endret seg. Myndighetene har satt i gang en rekke tiltak for å håndtere de nye utfordringene, og i 2014 utarbeidet regjeringen en handlingsplan for å forebygge radikaliserings og rekruttering til voldelig ekstremisme. Kriminalomsorgen ble i den forbindelse tildelt ansvar for tre tiltak. Det første handlet om et 3-årig mentorprosjekt som ble påbegynt i november 2015, det andre tiltaket var å styrke kunnskapen blant kriminalomsorgsarbeidere ved at KRUS¹⁰ arrangerer kurs og seminarer for ansatte, og det siste handlet om å etablere et livssynsteam bestående av representanter fra ulike trossamfunn for å komme i kontakt med innsatte i målgruppen under soningen (Mikail, 2018, s. 208).

Arbeidet med å planlegge og bygge opp mentorordningen¹¹ foregikk hovedsakelig i 2015, og tidlig i 2016 var implementeringsfasen i gang. Etter et og et halvt år med planlegging kom to forhold til å påvirke oppbyggingen og den videre kursen til prosjektet. Det ene var et ønske fra Justis- og beredskapsdepartementet om at MO's rekkevidde ikke skulle være begrenset til Region Øst, men skulle være landsdekkende. Den andre var et økende press på KO¹² for å være i stand til å ta imot og håndtere hjemvendte fremmedkrigere, som returnerte som følge av at den vestlige koalisjonens krig mot IS ble trappet opp og radikale islamister kunne komme til å utgjøre en trussel for Norge. Kombinasjonen av disse faktorene innebar en kursendring i forhold til prosjektskissen som arbeidsgruppen i utgangspunktet jobbet med. Dette medførte at mentorprosjektet mer eller mindre frivillig ble et tiltak rettet mot fremmedkrigere og radikale islamister. En oversikt over antall saker som ble behandlet av mentorprosjektet høsten 2018 viser at 37 av 39 saker omhandlet radikale islamister. En slik utvikling av MO ble et resultat av en prioritering som ble gjort på bakgrunn av det man opplevde som faktiske behov der og da (Orban, 2018, s. 15-19).

Målgruppen for MO var opprinnelig tenkt å være både innsatte som er sårbare for rekruttering til voldelige ekstreme miljøer, personer som forstås å være radikaliseret eller tilbøyelig til å utøve vold for å fremme sine religiøse eller politiske synspunkter, personer som er straffedømt for hatkriminalitet og personer som er straffedømt for å ha deltatt i væpnede kamphandlinger i utlandet (Mikail, 2018, s. 210). Som vi ser ble det den siste gruppen

¹⁰ Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter

¹¹ Videre vil mentorordningen få forkortelsen MO

¹² Kriminalomsorgen

ordningen rettet seg inn mot. Forebyggingsdimensjonen mot blant annet unge og sårbare kommer i bakgrunnen og måtte vike plass for håndteringen av hjemvendte jihadister (Orban, 2018, s. 70). MO viste seg med andre ord å være fleksibel, og at det er mulig å skifte fokus igjen senere om andre behov blir større i tiden som kommer.

3 Forskningsdesign og metode

3.1 Metodevalg og analysestrategi

Den opprinnelige betydningen av ordet metode er 'veien til målet'. Når et intervjuprosjekt skal planlegges, er det viktig at man har fastlagt innholdet i og målet med studien, slik at man kan gjøre veloverveide metodevalg i studiens ulike faser. Hvilke metode som egner seg best til en studie kan bestemmes ut i fra prosjektets tema og problemstilling, og i all forskning bør temaet bestemme metoden. Kvale og Brinkmann hevder at når forskningsspørsmålet kan formuleres ved hjelp av ordet 'hvordan', er det med stor sannsynlighet relevant å foreta kvalitative intervjuer (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 135-140). Kvalitativ forskning kjennetegnes ved at en er interessert i å studere menneskers meninger og erfaringer fra menneskenes egne perspektiv (Brink, 1993, s. 35). Ettersom min studie har som formål å se på nettopp hvordan hjemvendte syriafarere kan reintegreres og tilbakeføres til samfunnet, falt valget på den kvalitative tilnærmingen gjennom semistrukturerte intervjuer med fagfolk som arbeider med tematikken. Datamaterialet i oppgaven er basert på både innsamlet empiri via ekspertintervjuer med fagfolk og eksisterende litteratur omkring tema.

3.1.1 Kvalitative intervjuer

Intervjuene mine er som nevnt ovenfor semistrukturerte. Dette betyr at intervjuet verken er en åpen samtale eller en lukket spørreskjemasamtale. Det utføres i overensstemmelse med en intervjuguide som sirkler inn bestemte temaer, og som kan inneholde forslag til spørsmål. Dette gjorde at jeg under intervjuet hele tiden kunne endre, legge til eller sløyfe spørsmål i intervjuguiden. Intervjuene ble videre transkribert, noe som betyr å transformere, skifte fra en form til en annen, og transkripsjoner er oversettelser fra talespråk til skriftspråk. Kort sagt er transkripsjoner svekkede, de-kontekstualiserte gjengivelser av direkte intervjusamtaler. Svekkede og de-kontekstualiserte blir resultatet fordi kroppsspråk som f.eks. kroppsholdning og gester og ikke minst stemmeleie går tapt. Videre utgjør den skrevne teksten og lydopptakene til sammen materialet for den etterfølgende meningsanalysen (Kvale og Brinkmann, 2017, s. 46). Ved å transkribere intervjuene fra muntlig til skriftlig form, blir intervjusamtalene strukturert slik at de er bedre egnet for analyse, og struktureringen er i seg selv en begynnelse på selve analysen (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 205-6).

3.1.2 Ekspertintervjuer

Intervjuene mine er saksorienterte, da jeg var opptatt av å få greie på hvordan Norge skal håndtere hjemvendte syriafarere ved å innhente informasjon og synspunkt fra fagfolk som

arbeider med og/eller har kunnskap om tematikken. I følge Kvale og Brinkmann foregår eliteintervjuer med personer som er ledere eller eksperter og vanligvis har stillinger med stor makt. En utfordring her kan være å få adgang til intervjupersonene, og i et slikt intervju bør intervjueren ha god kunnskap om temaet og mestre fagspråket (Kvale og Brinkmann, 2017, s. 175-76). Først og fremst var det å få adgang, altså å få kontakt med de personene jeg ønsket å intervjuer, en utfordring. Jeg kontaktet høyst sannsynlig travle folk, og det kan tenkes at alle ikke hadde tid til å delta i en slik studie. Jeg hadde derimot lest meg godt opp på tema i forkant, slik at selv om maktforholdet i intervjuene som ble gjennomført kunne bli noe skjevt da jeg intervjuet mennesker hvor noen var både en del eldre og også høyere utdannet enn undertegnede, kunne jeg komme med innspill, oppfølgingsspørsmål og lignende fordi jeg var godt orientert på feltet. På tross av dette ser jeg i etterkant av intervjuene at jeg gjerne skulle stilt flere spørsmål knyttet til enkelte emner, og jeg kunne nok også vært flinkere til å avbryte noen av informantene når det ble avsporing fra tema. Jeg synes intervjusituasjonen med slike 'eksperter' var utfordrende, da jeg under noen av intervjuene kunne føle meg litt 'liten'. Intervjuene var til gjengjeld svært lærerike.

Gläser og Laudel argumenterer for at informanter kan betraktes som eksperter hvis de besitter spesifikk kunnskap relatert til deres individuelle posisjon /stilling i et perspektiv av en sosial prosess, og ekspertintervjuer kan derfor defineres som en metode som tar sikte på å gjøre denne kunnskapen tilgjengelig. Det er viktig å bemerke at ekspertene i seg selv ikke er gjenstandene for forskning, men heller vitner av prosessene som utgjør forskningsobjektet (Gläser/Laudel, 2010, s. 13 i Sass, 2018, s. 43). Med andre ord, mine informanter som kan betegnes eksperter er ikke gjenstand for forskningen, det er hjemvendte norske syriafarere, men informantene kan fortelle meg noe om prosessene og fremgangsmåtene vedrørende forebygging og reintegrering av selve forskningsobjektet, altså syriafarere.

3.2 Utvalg

Hvor mange intervjupersoner trengs i en kvalitativ studie? Størrelsen på utvalget i et kvalitativt prosjekt påvirkes av både teoretiske og praktiske betraktninger. Kvale og Brinkmann hevder at svaret på dette er å intervjuer så mange personer det trengs for å finne ut av det du trenger å vite, og at i vanlige intervjuundersøkelser ligger antallet intervjuer ofte på rundt 15 +/- 10 (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 148). Dette samsvarer godt med andre studier som tar for seg utvalgsstrategier, hvor det hevdes at det trengs mellom 3-16 informanter (Smith et al. 2009 i Robinson, 2014, s. 29). For å avgrense et utvalgsunivers, argumenterer

Robinson for at et sett med inkluderings- eller ekskluderingskriterier må spesifiseres. Inklusjonskriteriet bør spesifisere en egenskap den enkelte må ha for å kvalifisere for studien, mens eksklusjonskriteriet må angi egenskaper som diskvalifiserer en fra å delta i studien (Robinson, 2014, s. 26). I min oppgave var inklusjonskriteriet at informantene måtte inneha en viss mengde kunnskap om norske syriafarere, og eksklusjonskriteriet var dermed de som ikke har kjennskap til og kunnskap om fenomenet.

Før prosjektet startet var jeg veldig usikker på hvor mange informanter jeg trengte og som jeg kom til å få tak i. I prosjektskissen jeg leverte før arbeidet med selve oppgaven gikk i gang, skrev jeg at jeg regnet med at antallet informanter kom til å være alt i fra tre til seks. Det endelige utvalget mitt består totalt av seks informanter, og antallet informanter ble et resultat av begrenset tid og tilgang til intervjuobjektene. Jeg tok kontakt med 20 mulige informanter, og fikk intervju med seks av disse. Jeg hadde et intervju nummer syv over telefon, men ettersom jeg var bortreist og ikke hadde tilgang til båndopptaker og dermed kun skrev notater fra samtalen, ble dette så lite utfyllende og inneholdt for mange hull slik at jeg ble nødt til å sløyfe intervjuet fra oppgaven. Jeg anser likevel antallet som tilstrekkelig, og å inkludere flere informanter ville trolig ikke tilføyd mye ny kunnskap. Jeg følte på mange måter at jeg hadde oppnådd et såkalt 'teoretisk metningspunkt'. For eksempel kunne jeg ha intervjuet en mentor i KO, men ettersom jeg allerede hadde fått god kunnskap om ordningen gjennom to av intervjuene som ble gjennomført, i tillegg til at mentorene selvsagt har taushetsplikt og ikke kan gå nærmere inn på selve samtalene med de mentorerte, anså jeg det som lite nødvendig å ta kontakt med en mentor. Det skal dog sies at jeg ikke fikk respons på e-posten jeg sendte til KDI¹³ med forespørsel om å få intervju en mentor.

For å belyse studiens problemstilling har jeg intervjuet disse seks informantene som alle har god kunnskap om både islam, ekstrem islamisme, radikaliserings, forebygging og strafferettsperspektivet. Jeg hadde relativt få utvalgs-kriterier, og det mest sentrale kriteriet var at informantene måtte ha kjennskap til de nordmennene som har reist til Syria/Irak og tilsluttet seg IS, og også noe kunnskap om oppfølging ved hjemkomsten til det opprinnelige landet de var bosatt i før avreise. Felles for omtrent alle informantene i studien er at de har utdanning på høyere nivå og har islam/ ekstremisme/ fremmedkrigere/ islamisme som faglige interesseområder.

¹³ Kriminalomsorgsdirektoratet

3.3 Rekruttering

I rekrutteringsprosessen benyttet jeg meg av det som kalles strategisk eller målrettet utvalg. Begrunnelsen for å anvende en målrettet strategi er at forskeren antar, basert på hans eller hennes teoretiske forståelse av det som studeres, at visse kategorier av individer kan ha et unikt eller viktig perspektiv på fenomenet og derfor bør deres tilstedeværelse i utvalget sikres (Mason 2002; Trost 1986 i Robinson, 2014, s. 32). Med en målrettet utvalgsstrategi har jeg videre foretatt et teoretisk utvalg. Et teoretisk utvalg finner sted under innsamling og analyse av data, etter utvalg og foreløpig analyse av noen data (Coyne 1997; Strauss 1987 i Robinson, 2014, s. 34). For å svare på oppgavens problemstilling var det nødvendig med fagfolk som kjente godt til tematikken, med andre ord måtte informantene mine ha en viss kunnskap om fenomenet det ble forsket på. Jeg tok kontakt med alle informantene mine via mail, og mailadressen til de fleste informantene lå åpent ute på internett. Det var kun mailadressen til én av informantene som ikke lå ute offentlig. Dette løste jeg ved å ta kontakt med vedkommende på Facebook hvor jeg deretter fikk tilsendt mailadresse hvor resten av kommunikasjonen foregikk. Jeg kunne nok ha vært mer påtrengende og kontaktet informantene som ikke svarte på e-post over telefon, men dette ble ikke gjort.

I mailen jeg sendte ut forsøkte jeg å fatte meg i korthet slik at det ikke skulle bli for mye informasjon på en gang, da jeg tenkte at det kunne føre til at de som mottok ikke tok seg tid til å lese. Jeg skrev *'Masterprosjekt om hjemvendte syriafarere'* i emnefeltet, da jeg håpte dette ville vekke interesse for utvalget. Det har jeg også inntrykk av at det gjorde, da fagfolk som jobber med tematikken ofte er interessert i å bidra med forskning på et tema de selv har forsket på eller jobber med. Informasjonsskriv, samtykkeerklæring og intervjuguide ble kun sendt etter positivt svar fra de jeg kontaktet. Jeg fikk respons fra i underkant av halvparten av de jeg kontaktet, noe som selvsagt var litt nedtur. Av de tjue jeg sendte mail til, var det kun syv stykker som svarte. På den annen side fikk jeg utelukkende positive svar fra de som responderte, og alle som svarte på e-posten var veldig positive og ivrige etter å bidra med faglige innspill til oppgaven.

Det var utfordrende at om lag kun halvparten av de jeg kontaktet responderte, da jeg gjerne skulle fått tak i noen av de fordi de kunne gitt meg mye relevant informasjon til oppgaven. Ettersom jeg ikke fikk svar fra flere jeg anså som viktige bidragsytere til oppgaven, var jeg nødt til å ta kontakt med personer som trolig ikke har like mye kunnskap vedrørende oppgavens problemstilling, men som likevel ble ansett og kunne bidra. Jeg skulle for

eksempel gjerne fått kontakt med en norsk forsker som er svært anerkjent internasjonalt og har skrevet mye om syriafarere og fremmedkrigerproblematikken, men e-posten ble ikke respondert. Jeg har likevel forståelse for at ikke alle kan ta seg tid til et intervju i arbeidstiden eller på fritiden, og sitter igjen med mye kunnskap fra de intervjuene som lot seg gjennomføre.

3.4 Gjennomføring av intervjuene

Forskningsintervjuet er en interpersonlig situasjon, en samtale mellom to parter om et emne av felles interesse. Å skape god kontakt med intervjuobjektene er avgjørende for at intervjuet skal være fruktbart. Det skapes god kontakt ved at intervjueren lytter oppmerksomt og viser interesse, forståelse og respekt for det intervjupersonen sier, og ved at intervjueren er avslappet og klar over hva han eller hun ønsker å vite (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 156-160).

Før datainnsamlingen startet ble prosjektet meldt til NSD¹⁴ for godkjenning. Jeg hadde som plan helt fra starten av prosessen at alle intervjuene skulle være gjennomført før jul 2019, dvs. innen 20. desember. De fire første intervjuene ble gjennomført i løpet av september og oktober 2019, og det femte og sjette intervjuet ble gjort i midten av november. Intervjuene varte tidsmessig fra 30 minutter til en drøy time, og til sammen utgjorde dette ca. 4,5 time med lydopptak. De fire første ble gjennomført ved fysiske møter med informantene mens de to siste ble gjort over Skype. De fysiske møtene foregikk oftest på et kontor hvor vedkommende jobbet (enten som ansatt eller frivillig), mens et av de ble gjort på en offentlig café etter informantens eget ønske. Etter skriftlig samtykke fra informantene jeg møtte fysisk ble intervjuene tatt opp med båndopptaker, og senere transkribert over til tekst. Når transkriberingen var fullført, ble lydopptakene slettet. Skriftlig samtykke fra intervjuene som foregikk ansikt til ansikt ble innhentet ved at jeg hadde med meg samtykkeskrivet, som de signerte under før intervjuene startet og deretter ble de oppbevart av undertegnede på et sikkert sted. Når jeg gjennomførte intervju over Skype innhentet jeg muntlig samtykke fra de to informantene det gjaldt.

En utfordring som oppstod tidlig i prosessen, dvs. før intervjuet hadde kommet i gang, var at et par av informantene ikke hadde lest informasjonsskrivet og intervjuguiden jeg på forhånd hadde sendt. Dette var utfordrende fordi de det gjaldt derfor ikke var fullstendig klar over hva

¹⁴ Norsk Senter for Forskningsdata

prosjektet handlet om og hvilke spørsmål jeg kom til å stille. Jeg hadde fattet meg i korthet i e-posten, selv om studiens formål og problemstilling var presisert der. Hadde informantene det gjelder lest informasjonsskrivet og intervjuguiden og sett konkret hva jeg var ute etter å få svar på, tror jeg ikke alle hadde følt at de hadde kompetansen som skulle til for å delta i prosjektet. Jeg vil likevel påstå at alle som har bidratt til oppgaven ga meg viktige innsikter og synspunkter, selv om jeg gjerne skulle hatt mer spesifikk informasjon knyttet til enkelte spørsmål i intervjuguiden. Dette kan selvsagt også være delvis min egen feil, kanskje skulle jeg ha skrevet mer om selve prosjektet og mer omfattende om problemstillingen i e-posten jeg sendte ut.

3.4.1 Intervjuguiden

Intervjuscenen er som regel forberedt med en intervjuguide som strukturerer intervjuforløpet mer eller mindre stramt. Guiden kan enten inneholde noen temaer som skal dekkes, eller være en detaljert rekkefølge av omhyggelig formulerte spørsmål. Når det dreier seg om semistrukturerte intervju, som var den formen jeg benyttet meg av, vil guiden inneholde en oversikt over emner som skal dekkes, og forslag til spørsmål (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 162).

Når arbeidet med intervjuguiden gikk i gang, var første tanke at jeg kun skulle ha én guide å forholde meg til. Etter hvert som prosjektet utviklet seg i en viss retning, fant jeg det nødvendig å dele opp denne intervjuguiden og utarbeidet dermed to. Den ene inneholder spørsmål knyttet til islam som religion og moskeenes rolle i forebyggings- og reintegreringsarbeidet, mens den andre tar for seg både litt generelt om IS og syriafarere, reintegrering og tilbakeføring, MO og de forskjellige typologiene av reisende. Resultatet ble to intervjuguiden fordi intervjuene gjennomført i moskeer inneholdt spørsmål knyttet til islam, koranen og radikaliserings, med andre ord emner informantene her var mest kompatible til å svare på. Den andre intervjuguiden var mer rettet mot fagfolkene og spørsmål de innehar omfattende kunnskap om og var egnet til å svare på.

Spørsmålene mine var åpne, og ofte stilte jeg oppfølgingsspørsmål som ikke var nedskrevet i intervjuguiden. På denne måten ble intervjuene 'flytende', og jeg fulgte ikke guiden jeg hadde utarbeidet på forhånd slavisk. Jeg inkluderte nye spørsmål der det var nødvendig med mer utgreiing, og jeg sløyfet noen spørsmål som jeg underveis i intervjuet så at ikke var så relevante likevel. Under noen av intervjuene var det enkelte spørsmål informantene ikke følte

seg kompatible til å besvare, da gikk jeg videre til neste. Intervjuene mine ble til gode samtaler med dyktige mennesker, og jeg fikk verdifull informasjon av alle informantene som deltok.

3.5 Koding og analyse av data

Fortolkning og analyse av kvalitative forskningsintervju er en konstant prosess gjennom alle studiens faser, men det er ikke før etter en har kommet i mål med transkriberingen at det grundige analysearbeidet kan starte. Videre er kvaliteten på det originale intervjuet avgjørende for kvaliteten på den senere analyseringen, verifiseringen og rapporteringen av intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 193). Å analysere betyr å dele noe opp i biter eller elementer. Å sette den innsamlede empirien i system er en tidkrevende prosess som krever at datamaterialet gjennomgås gjentatte ganger (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 219).

Før jeg gikk i gang med analysen startet jeg med å kode alle intervjuene mine. Dette ble gjennomført ved at jeg systematisk gikk gjennom intervju for intervju og delte det opp i mindre biter. Denne kodingen dreide seg om at jeg trakk ut sentral data fra intervjuene basert på temaer, ideer, nøkkelord og kategorier. Jeg lagde meg deretter et skjema hvor jeg utviklet hovedkategorier (ofte basert på spørsmålene mine i intervjuguiden) og underkategorier under disse igjen, og laget deretter en egen kolonne til hver kategori. For eksempel laget jeg en kategori jeg kalte 'hvilke trussel kan de hjemvendte utgjøre?', hvor jeg i en kolonne ved siden av denne skrev inn hva de ulike informantene hadde fortalt meg ved dette spørsmålet. Heller enn å basere kategoriene eksplisitt på eksisterende teori, ble kategoriene laget ut i fra tema i intervjuguiden. I disse kolonnene plasserte jeg det informantene hadde fortalt om de ulike temaene. På denne måten kunne jeg se hva informantene hadde svart på de ulike temaene, og om det fantes noen likheter og forskjeller i svarene.

3.6 Studiens gyldighet

Når vi snakker om forskningens troverdighet, hvilke styrke den innehar og om overførbarhet av funnene, kommer vi inn på det som kalles reliabilitet og validitet, eller pålitelighet og gyldighet. Disse begrepene er sentrale sider ved all forskning, og vurderer både forskningens indre logikk, hvordan kunnskapen har blitt produsert og om resultatene kan brukes til å generalisere (Tjora, 2013, s. 202). Nøye oppmerksomhet på disse to aspektene kan utgjøre forskjellen mellom god og mindre god forskning, og kan i tillegg bidra til å sikre at andre forskere aksepterer funn som troverdige og pålitelige (Brink, 1993, s. 35).

Reliabilitet har med forskningsresultatene troverdighet å gjøre, og spørsmålet her blir hvorvidt et resultat kan produseres på andre tidspunkt av andre forskere. Dette har å gjøre med om intervjupersonen ville endret sine svar i et intervju med en annen forsker. Studiens troverdighet kan blant annet vurderes ut i fra hvordan forskeren har gått frem i datainnsamlingen eller om resultatene samsvarer med andre studier (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 276). Jeg vil argumentere for at denne studiens reliabilitet er tilfredsstillende, ettersom jeg har brukt båndopptaker og transkribert intervjuene så nøyaktig som mulig. Det er også sannsynlig at andre forskere ville fått lignende resultat ettersom flere av mine funn samsvarer med litteratur på området.

Validitet handler om hvorvidt en metode er egnet til å undersøke det den skal undersøke. Måler en det en er ment å måle? (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 275-76). I min oppgave dreier det seg om intervju som metode er essensielt for å belyse fagfolks meninger knyttet opp mot ivaretagelse av hjemvendte syriaferere, og om funnene fra intervjuene er troverdige. Under vurderingen av studiens reliabilitet og validitet kommer videre spørsmålet om generalisering. Med dette menes om funnene fra en studie basert på et utvalg kan sies å være av relevans utover selve utvalget og konteksten av forskningen (Lewis & Ritchie, 2003, s. 263). Jeg argumenter for at intervju som metode er den best egnede metoden for å studere syriaferernes tilbakeføring til samfunnet. I tillegg kan funnene fra denne studien brukes til å få en større forståelse for hvorfor individer faller utenfor eller havner på kanten av samfunnet, noe som selvsagt ikke kun gjelder syriaferere.

3.7 Ethiske betraktninger

Til tross for at historien til samfunnsforskning går langt tilbake i tid, ble ikke erkjennelsen av behovet for formelt å ta i bruk etisk forskningspraksis etablert før på 1990-tallet. I dag er derimot etikk en viktig del av en forskningsundersøkelse, og alle akademiske disipliner har en rekke etiske regler å forholde seg til. Det er også opprettet forskningsetiske komiteer som skal sikre at disse reglene overholdes (Blaikie & Priest, 2019, s. 51). Ethiske problemstillinger preger hele forløpet i en intervjuundersøkelse, og man bør ta hensyn til mulige etiske problemer helt fra begynnelsen av undersøkelsen til den endelige rapporten foreligger (Kvale og Brinkmann, 2017, s. 97). Blaikie og Priest hevder også at når menneskelige deltakere eller subjekter er involvert i forskning, må forskere ta hensyn til en rekke ansvarsområder ovenfor dem. Disse hensynene kan innebære at deltakere får tilstrekkelig informasjon om mulige konsekvenser av deres deltakelse i studien, og deltakerne bør i tillegg få vite hva som skjer

med informasjonen som er samlet inn fra og om dem (Blaikie & Priest, 2019, s. 51). Dette ble i min studie gjort ved at jeg opplyste informantene om at jeg kom til å anonymisere all informasjon, dvs. deres fulle navn og stillingstittel. I tillegg var jeg klar på at lydopptak blir slettet ved prosjektets slutt.

En viktig del vedrørende etikk dreier seg om informert samtykke. Dette betyr at forskningsdeltakerne informeres om undersøkelsens overordnede formål, og mulige risikoer og fordeler ved å delta i prosjektet. Informert samtykke innebærer dessuten at man sikrer seg at de involverte deltar frivillig, og informerer om deres rett til når som helst å trekke seg ut av studien uten at dette skal få konsekvenser for den enkelte deltaker (Kvale og Brinkmann, 2017, s. 104). Informert samtykke ble overholdt i studien ved å innhente dette både skriftlig og muntlig, og det var heller ingen som valgte å trekke seg fra prosjektet underveis. Den sensitive informasjonen som ble samlet inn var informantenes fulle navn og yrket til fem av de. Anonymiteten har i analysen blitt bevart ved at jeg ikke har brukt de faktiske navnene, ei heller hvilket yrke informantene besitter, og jeg har videre gitt informantene akronymer som «informant 1, 2, 3...». I tillegg har jeg i stedet for å skrive han eller hun brukt ordet «hen» når jeg refererer til informantene for å sikre anonymiteten.

Silverman har definert spørsmål vi som forskere bør stille oss selv før vi går i gang med et forskningsprosjekt. Et av spørsmålene lyder slik: *«hvorfor undersøker vi dette tema, og vil eventuelle funn på noen måte bidra utover det vi ser på som det alminnelige, eller er vi utelukkende interessert i å fremme vår egen karriere?»* (Silverman, 2014, s. 140). Jeg vil argumentere for at mitt valg av tema har høy samfunnsmessig relevans. Dette er et fenomen allmennheten engasjerer seg stort for, særlig i dagens samfunnsdebatt vedrørende Norges ansvar ovenfor disse. Kunnskapen allmenheten innehar baserer seg gjerne i stor grad på media og deres dekning av fenomenet. Hanstad har skrevet en artikkel som tar for seg nettopp hvilke likheter og forskjeller som finnes mellom journalistikk og forskning. Den viser at journalistene ofte må forenkle og ta tak i hovedtrekkene (et såkalt *'helikopterperspektiv'*) der forskeren i større grad er ute etter detaljkunnskap. I tillegg må poengene i en avisartikkel komme tydelig frem, og forfatteren må tidlig sørge for å fange leserens interesse. En annen forskjell er bruken av referanser, og i journalistiske verk blir leseren overlatt til å vurdere troverdigheten til journalistens historie uten hjelp fra referanser, slik det stilles krav til i vitenskapelige artikler (Hanstad, 2010, s. 125-26). Med andre ord jobber forskere og journalister med ulike tilnærminger som gir forskjellige typer innsikt (ibid. s. 122). Mange av

nyhetsartiklene vedrørende syriafarere kan og tenkes å bli delvis drevet av det Hanstad beskriver som 'fete titler', sensasjonelle fremstillinger og saftige historier. Dette kan igjen føre til at journalister fristes til å bruke for snevre kilder og/eller en grad av anonymitet som gjør verifisering umulig (ibid. s. 130). Jeg mener derfor at et forskningsprosjekt som dette kan bidra til å øke allmennhetens kunnskap om reintegrering av syriafarere med bruk av teori og veloverveide metodevalg.

Analyse

Jeg vil nå gå i gang med å analysere det innsamlede datamaterialet av intervjuer med aktører som besitter kunnskap om oppgavens tema. I det første kapittelet ser jeg på hvordan fagfolk forholder seg til ekspertkunnskapen og deres synspunkter rundt fremmedkrigerproblematikken. Det første kapittelet i analysen er en blanding av eksisterende teori og litteratur supplert med innsamlet empiri, mens de to neste kapitlene er mitt empiriske hovedbidrag. I kapittel fem vil jeg bruke empiri innsamlet fra to ulike moskeer i Norge, og i det sjette kapittelet vil jeg se nærmere på MO hvor særlig to av intervjuene med fagfolk blir sentrale. Disse to informantene har god kunnskap om MO – dette fordi begge informantene har gjort intervjuer med individer som har benyttet seg av ordningen.

I alle tre kapitlene vil det empiriske materialet bli støttet opp av og drøftet i lys av eksisterende litteratur omkring temaet. Informantene i studien har alle god kunnskap om hjemvendte fremmedkrigere og syriafarere, og flere av de har i tillegg selv vært produsenter og/eller bidragsytere av rapporter og evalueringer i forhold til hvordan hjemvendte norske syriafarere bør ivaretas av samfunnet ved en (eventuell) hjemkomst. Informantene er med andre ord viktige aktører i det offentlige ordskiftet, og kan blant annet være med på å påvirke politikktutforming på området.

4 Norske syriafarere – hvordan forholder aktørene innenfor feltet seg til ekspertkunnskapen?

4.1 Innledning

I dette kapitlet ønsker jeg å ha fokus på nordmennene som har reist ut, enten som fremmedkrigere eller med et ønske om å bidra med humanitær støtte i konfliktområdet. Først vil jeg se nærmere på hvorfor akkurat IS har vært en så populær gruppe å slutte seg til for norske fremmedkrigere. Videre vil jeg se på hvem disse nordmennene er, hva kjennetegner dem, og om de er en stor sikkerhetsrisiko for samfunnet når de kommer hjem fra konfliktområde(ne). Jeg vil i tillegg se på hvilke reintegreringstiltak som kan være passende for de ulike persontypene som har reist og returnert.

Det er viktig å presisere hvilke status informantene i studien innehar. Hva kan informantene gi meg som ikke faglitteraturen nødvendigvis kan? Grunnen til at jeg har valgt å intervju akkurat disse informantene er fordi de besitter omfattende kunnskap om temaet. Ekspertene er således viktige aktører i forhold til at de kan gi norske myndigheter råd om politisk utøvelse på området. De kan gi råd og veiledning til viktige samfunnsaktører som behandler gruppen som studeres i forhold til hvilke tiltak som bør iverksettes. Flere av informantene mine har også vært i direkte kontakt med hjemvendte syriafarere, noe som gjør at de kan gi meg informasjon vedrørende syriafarernes synspunkt.

4.2 Hvorfor har IS tiltrukket seg et så høyt antall (norske) fremmedkrigere?

For å reintegrere hjemvendte syriafarere i samfunnet er det viktig å se på årsaken til at folk reiste i utgangspunktet. Jeg var interessert i å høre fra informantene om hvorfor nettopp IS som gruppe har vært en så populær destinasjon for fremmedkrigere fra Norge. Ekstreme islamistiske organisasjoner har eksistert lenge, men har ikke vært i nærheten av å være like attraktive for fremmedkrigere, spesielt ikke fra Vesten. Hvorfor velger enkelte nordmenn å forlate trygge, demokratiske Norge til fordel for å verve seg til organisasjoner som IS og leve i områder rammet av krig og elendighet?

På spørsmål om hvorfor IS har vært en populær destinasjon for norske fremmedkrigere pekte informantene i studien på litt ulike årsaker. Svarene dreide seg i tillegg som regel om vestlige fremmedkrigere generelt, og ikke utelukkende nordmenn. Dette kan være både på grunn av at det er lite forskning på norske fremmedkrigere og hvem de har vært, eller det kan tenkes at motivasjonene til nordmenn er nokså lik motivasjonene til andre som reiser fra Vesten. Et par

av informantene nevnte blant annet at en hovedårsak til at IS tiltrakk seg fremmedkrigere verden over var fordi folk oppriktig trodde de kunne være med på å bygge opp et kalifat og en islamsk stat. En hovedårsak som blir trukket frem har vært ønsket om å forsvare islam mot overgrepene fra en brutal diktator, da dette sees som en muslimsk plikt. Flere av informantene mente dermed at dette i seg selv var et mål for en del av utlendingene som dro. Dette kan tolkes dithen at mange så på nettopp det å være med å bygge en stat som en viktig plikt som muslim, og noe alle muslimer er pliktige å gjøre når muligheten byr seg.

I en artikkel som tar for seg vestlige kvinnelige utreiste, fremkommer det at den tidligere lederen og kalifen for IS på et tidspunkt ba alle muslimer om å flytte til det nye territorielle området han grunnla, og påpekte i tillegg at migrasjon til 'islams hus' er en plikt (Robert, 2014 i Peresin & Cervone, 2015, s. 495). En viktig årsak til IS' suksess er med andre ord ideologien, da kampen om jihadismens fremtid ligger i Midtøsten (KRUS, 2017, s. 47).

En informant mente motivasjonen til de som har reist viser seg svært ulikt fra europeiske land versus for eksempel land i Afrika. Med dette menes at de som reiser fra deler av Nord-Afrika kan bli fremmedkrigere utelukkende i det henseende å tjene penger, og at de *'tar det som en jobb'*.

Jessica Stern har intervjuet terrorister i fengsel og finner i likhet med informanten at for fattige mennesker i land hvor økonomiske utsikter er dystre, kan 'jihad' være en av få jobbmuligheter som er tilgjengelig (Stern, 2010).

Informanten fremhevet at ideologi selvsagt *kan* være en viktig drivfaktor hos disse fremmedkrigerne også, men for de som lever i ekstrem fattigdom kan det å være kriger gi inntekt. Slik har dermed ikke tilfellet vært for de som reiser fra Europa og Vesten. For disse er, i følge informanten, mer ideologisk orienterte og mindre drevet av det økonomiske.

Hvis vi tenker tilbake på Hegghammers definisjon av fremmedkrigerbegrepet var punkt fire at aktørene ikke får betalt for å være fremmedkriger. Dette er også noe Fangen og Kolås finner gjennom sin studie av fremmedkrigerfenomenet, nemlig at å delta i konflikt i et annet land ikke er drevet av en motivasjon for det økonomiske (Fangen & Kolås, 2016, s. 417). Bjørge og Christensen' rapport som tar for seg håndteringen av hjemvendte fremmedkrigere og andre syriafarere hevder også at motivasjonen til de utreiste som oftest er idealistisk og sjeldent økonomisk og materielt (Bjørge & Christensen, 2017, s. 13).

4.2.1 Sosiale medier og propaganda

Videre ble sosiale medier trukket frem som et sentralt punkt i forhold til IS' popularitet. Propaganda har alltid vært sentralt i terrorisme (Klausen, 2015, s. 4), og respondent 6 trakk særlig frem IS' bruk av sosiale medier og jihadistkampanjen de har bedrevet som en viktig faktor for den fremmedkrigertilstrømningen vi har sett de siste årene.

Hegghammer har gjort omfattende studier hva gjelder den historiske utviklingen til fremmedkrigerfenomenet, og har funnet at teknologi som nye medier er en viktig faktor for den økningen en har sett. Kommunikasjon og publisering påvirker både rekkevidden, hastigheten og virkningen av rekrutteringspropaganda (Hegghammer, 2010, s. 69). Den danske statsviteren Jytte Klausen har over en periode på tre måneder i 2014 samlet inn data fra Twitter-kontoene til 59 vestlige fremmedkrigere kjent for å befinne seg i Syria. I hennes artikkel fremkommer det at hensikten med den tilsynelatende uskyldige tweetingen av dyrebilder og gode vennskap, blandet med skildringer av brutalitet, er å sende hjem en melding med budskapet om at: *'Du hører hjemme hos oss fordi 'jihad' er en individuell forpliktelse for enhver muslim'*, og hun skriver videre at innholdet formidler at det å kjempe og å dø vil gi livet mening, det er spennende og i tillegg 'bedre' enn å spille videospill som 'Call of Duty' i sofaen hjemme (Klausen, 2015, s. 19-20).

Bruken av sosiale medier er også noe andre forskere har trukket frem som et særpreg for IS, og da særlig bruk av sosiale medier i rekruttering. Gjennom medier kan de oppfordre muslimer til å komme 'hjem' til det de mener er det eneste stedet hvor ekte islam finnes (KRUS, s. 47). IS' bruk av sosiale medier er med andre ord av avgjørende betydning både når det gjelder rekruttering og videre radikaliseringsprosessen. I boken til Seierstad om de to søstrene som i 2013 dro fra Norge til Syria ser en at moderne teknologi som mobiltelefon, internett og sosiale medier som blogg, Twitter og Facebook spiller en avgjørende rolle for rekrutteringen av IS-krigere og sympatisører. En ser i tillegg propagandaretorikk i form av eventyr fortellinger om 'det gode liv' i kalifatet (Jørstad Nilsen, 2016).

Organisasjonens tilstedeværelse i media er brukt med intensjonen om både 'å bli elsket og fryktet'. Brutale videoer av halshugging, offentlig torturering og henrettelser er på den ene siden rettet mot IS' fiender, for å skremme og tvinge dem til å samarbeide på Syria og Iraks territorium, eller å fremprovosere en reaksjon, ofte rettet mot USA og deres allierte. På den andre siden, er bruken av sosiale medier et effektivt verktøy for å rekruttere sympatisører fra hele verden, også utenfor Midtøsten (Peresin og Cervone, 2015, s. 503).

En medvirkende faktor til at mange har reist fra nettopp Europa kan være at det er relativt lett å komme seg dit. Syria og Irak ligger lettere tilgjengelig enn tidligere konfliktområder som var lenger unna, for eksempel Afghanistan, og eventuelle kandidater til 'jihad' kan nå ta fly direkte til Tyrkia og derfra krysse grensen til Syria. Alternativt kan de kjøre bil fra Europa gjennom Tyrkia, og Tyrkias grense er full av smutthull som gjør innreisen lettere (KRUS, s. 47). I første del av den syriske borgerkrigen var det svak, delvis fraværende grensekontroll på deler av grensene mot Syria, og det var i tillegg få sanksjoner og sikkerhetstiltak mot de som reiste ut. De siste årene har politiinnsatsen mot å forhindre fremmedkrigerne å reise ut vært mer målrettet og intensiv (Lia, 2019, s. 103).

4.3 Felles kjennetegn på nordmennene som har reist

Hvem er nordmennene som har reist til Syria og sluttet seg til IS, og er det mulig å se noen felles kjennetegn blant dem? Bjørgo og Christensen skriver i en rapport at det er en generell mangelfull empirisk basert kunnskap om årsaker til norske syriafareres utreise. På tross av dette har PST identifisert en overordnet psykologisk profil på de norske utreiste. Denne profilen viser at syriafarere og andre deltakere i det militante islamistmiljøet i Norge utgjør en multietnisk og sosialt marginalisert gruppe, hvor de fleste er førstegenerasjons innvandrere i Norge. Hver femte deltaker er konvertitt til islam, og de fleste av disse har norsk bakgrunn. Gruppen i PSTs studie har en gjennomsnittsalder på 27,5 år, så det er med andre ord relativt unge mennesker som reiser ut. Videre fremkommer det at de aller fleste er unge menn med et lavt utdannelsesnivå og det er knapt noen som har gjennomført høyere utdanning. Her skiller nordmenn seg fra for eksempel utreiste fra England, som langt oftere har vært individer med god utdanning og jobb (Bjørgo & Christensen, 2017, s. 57). Gruppen av nordmenn har svak tilknytning til arbeidslivet, noe som kan tenkes å være en konsekvens av lite eller ingen utdanning. Mange har en kriminell bakgrunn og et voldspotensiale som er kjent for politiet allerede før utreise (PST 2017, Carlsson 2017 i Bjørgo & Christensen, 2017, s. 19).

Respondent 6 forteller i likhet med Bjørgo og Christensen at det ikke foreligger mye forskning på det i Norge i dag, og begrunner dette med at det ikke er så mange som har fått tillatelse til å intervju de hjemvendte fremmedkrigerne fra et forskningsperspektiv. Vi har *'mange journalistbøker, men lite forskning på hvem de har vært'*.

Den danske forskeren Dalgaard-Nielsen skriver at dette til dels kan ha en sammenheng med at det ikke er lett å få tilgang til å forske på fremmedkrigere og radikale miljøer. Radikale gruppers lukkede og hemmelige natur kombinert med deres til tider fiendtlige oppfatning av

verden rundt dem kompliserer dette ytterligere (Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 811). For å gjennomføre forskning etter etiske retningslinjer er en i tillegg pålagt å innhente informert samtykke av de det forskes på, og det er ikke sikkert fremmedkrigerne ønsker å gi dette samtykke. Alex Schmid og Albert Jongman konkluderte i 1988 etter en omfattende gjennomgang av feltet at *'there are probably few areas in the social science literature in which so much is written based on so little research'* (Schmid & Jongman, 1988 i Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 811). Det er selvsagt gjort nye studier på feltet etter den tid, men det er en påstand som likevel ser ut til å holde på tross av at det finnes unntak. Den tidligere masterstudenten i rehabilitering, Siri Høyem Kristiansen, har gjennomført intervjuer i fengsler i Norge med innsatte som er dømt etter terrorparagrafen. Kristiansen så blant annet gjennom sine intervjuer på hvordan fremmedkrigerne fremstilles i mediene sammenlignet med hvordan de oppfatter seg selv, og fant at dette sprikte veldig (Rajah, 2018). Hadde en kunne gjort mer av slik type forskning, ville nok også felles kjennetegn blant de som har dratt være lettere å kunne si noe om.

Respondent 4 kaller de utreiste for *'en broket forsamling'*. Med dette mener vedkommende at det er et veldig høyt antall av de utreiste fra Norge som har ulike typer utfordringer knyttet til kriminalitet, narkotikamisbruk, frafall i videregående skole, omsorgssvikt og som en følge av dette veldig ofte fraværende fars- eller morsfigur. Dette er med andre ord trekk som er i tråd med persontypen PST har utarbeidet. De ulike trekkene informanten belyser kan tenkes å være noen kjennetegn ved de persontypene Bjørgo betegner som følgere og/eller sosialt frustrerte ungdommer og Wieviorka sin typologi det flytende subjektet. Ettersom denne informanten har hatt kontakt med hjemvendte syriafarere og dermed har vært tett på de det gjelder, kan det tenkes at det finnes flere av disse persontypene enn for eksempel ideologiske aktivister og hypersubjekter blant nordmennene som har reist og returnert. På spørsmål fra undertegnede om dette er gjeldende for både kvinner og menn, er svaret at tallene er litt høyere hos sistnevnte.

I Kriminalomsorgens håndbok for ansatte vedrørende hvordan fengslene skal håndtere R&VE fremkommer det at det sjelden er kun én årsak til at en person blir radikalisert, og det er nesten alltid både individuelle, sosiale og ideologiske faktorer som spiller inn i radikaliseringsprosessen (KRUS, 2016, s. 17).

Respondent 6 trekker frem doktorgraden til en dansk forsker som har intervjuet hjemvendte danske fremmedkrigere, hvor vedkommende har sett på hvem de er og hvor de kommer fra.

Denne forskeren skisserer ut at det gjerne er folk som har vært småkriminelle fra før, noe som sammenfaller med hva en har sett hos nordmennene som har reist (Greenwood, 2018, s. 321). Samtidig poengterer forskeren at det også er et felles kjennetegn blant dansker som har reist ut at disse har vært aktive i gjengmiljøer før utreise. I Kriminalomsorgens håndbok til ansatte som omhandler R&VE kommer det, ved å se på data fra PST, frem at fenomenet ekstrem islamisme i Norge tiltrekker seg menn med kriminalitetshistorikk (KRUS, s. 41). Dog er det viktig å understreke at å bli betegnet ekstrem islamist ikke nødvendigvis betyr at en blir fremmedkriger for IS, men veien er etter all sannsynlighet kortere. Det er bred enighet i forskningen om at kriminalitet er en av flere bakenforliggende faktorer som gjør at noen er mer tilbøyelige til å søke seg til ekstreme miljøer, og det kan se ut til at dette er en av de mest fremtredende karakteristikkene blant de utreiste. Både forskning som foreligger i Norge, Danmark, Tyskland og Frankrike (Bjørge, 2011, s. 283-84; Reynolds & Hafez, 2019, s. 671; Roy, 2015, s. 6; Greenwood, 2018, s. 321) viser at kriminalitet som en av flere årsaksfaktorer ser ut til å være noe som gjelder vestlige fremmedkrigere generelt.

4.3.1 Kvinner i IS – en form for feminisme?

Omtrent 10 % av fremmedkrigerne fra Europa, Nord Amerika og Australia er kvinner, og av disse er flesteparten antatt å være mellom 18 og 25 år (Zakaria, 2015, s. 118). I Zakarias artikkel som blant annet tar for seg kvinner i IS kommer det tydelig frem at kvinner hadde en viktig rolle når det gjelder rekruttering til 'staten', og som en følge av dette oppdragelsen av den nye generasjonen IS-krigere. I et blogginnlegg skrev Umm-Layth, et kvinnelig medlem av gruppen, at deres rolle faktisk er enda viktigere (enn menns) som kvinner i islam. Hun skriver at hvis de ikke har 'søstre' med riktig overbevisning og som i tillegg ikke er villige til å ofre sine ønsker og å gi opp sine familier og livet i vesten for å migrere til kalifatet, er det vanskelig å oppfostre den neste generasjonen IS-krigere. Mye tyder på at kvinner ikke har reist til noe ukjent og at de dermed ikke har blitt lurt inn i organisasjonen, og det virker å være mer som peker mot IS' politiske visjon som inneholder løsninger på problemer kvinner i vesten måtte ha som gir den enkelte motivasjon til å migrere. Dette finner også Seierstad om de to søstrene fra Norge som har vervet seg til IS, og det hersker aldri tvil om at de reiste frivillig og at det dermed var et valg de tok (Jørstad Nilsen, 2016). Det kan med andre ord være mer riktig å se oppslutningen fra kvinner til IS som et politisk valg, et valg som har blitt nøye veloverveid (Zakaria, 2015, s 119-120).

At kvinner i militante grupper har andre plikter og atskilte arbeidsoppgaver i forhold til menn er et faktum. Dette samsvarer med det islamske prinsippet om at kvinners roller skal være 'komplementære' menns roller heller enn å være 'lik' dem, hvorav sistnevnte er den mest populære modellen for likestilling andre deler i verden (Zakaria, 2015, s. 121).

Under intervjuet med representanten fra den ene moskeen i studien spurte jeg om nettopp likestilling mellom kvinner og menn i islam. Informanten var klar på at ingen er under andre og at alle har lik menneskehetsverdi. På tross av dette kom det likevel frem at kvinner og menn har ulike typer arbeid, og vedkommende antok at alle religionene har *'en del oppgaver som blir delt'*.

I følge den teologiske lærde Aysha er noen muslimske feministers forsøk på å tolke Koranen ved å fokusere på dens budskap om vennlighet, empati og rettferdighet, en innsats for å lese likestilling mellom kjønnene i en tekst hvor det ikke finnes. Videre hevder forfatteren at i lys av denne debatten kan de strengt adskilte ledelsesformene som praktiseres av IS virke attraktivt for kvinner som tror sterkt på gruppens islamistiske visjon (Zakaria, 2015, s. 121). Vi har tidligere i oppgaven sett at noen kvinner ble tildelt stillinger i det kvinnelige moralpolitiet (Cook & Vale, 2018, s. 27-28), noe som er et eksempel på type lederskap kvinner deltok i. Forfatteren henviser videre til en IS-offiser som under kalifatets levetid erklærte at 'jihad' ikke kun er en manns plikt, og at kvinner må gjøre sin del og. Dette viser at kvinners roller er komplementære fordi utsagnet rettferdiggjør segregering av kjønnene, samtidig som det *ser ut* til å tilby lederskap for ambisiøse, unge 'jihadi' kvinner (Zakaria, 2015, s. 121-22).

4.3.2 Kvinners utreise

Jeg spurte den ene informanten jeg intervjuet om familiens betydning for de som blir dømt etter terrorparagrafen, og som etter hvert vil bli løslatt etter endt fengselsopphold.

Vedkommende mente at på lik linje med andre domfelte, kan familier være viktig, mens i andre tilfeller kan familien være skadelig.

Her kan en trekke paralleller til mangel på en fars- eller morsfigur, et felles kjennetegn blant nordmennene de har delt. For noen kan familier spille en viktig rolle i suksessen til rehabiliteringsprogrammer, og kan være spesielt medvirkende til å hindre den innsatte i å vende tilbake til et liv med terrorisme (Entenmann m.fl., 2015, s. 15). På den andre siden gjør ikke dette seg gjeldende for de som har lite eller ingen kontakt med familie, og dermed må andre faktorer med mål om å bidra til å trekke de ut av ekstreme og destruktive miljøer komme på banen.

Videre forteller informanten, i likhet med informant 6, at årsakene som ligger bak utreise, kanskje spesielt for jenter, vites lite om i Norge. Hen henviser videre til hva en ser i andre land og hva en ser som 'trender' der, hvor grunnene til at jenter reiser ut kan være at de opplever misbruk i hjemmet, trusler om tvangsekteskap og/eller en opplevelse om at de ikke har noe makt i familien. Dette kan beskrives som push-faktorer – faktorer i deres individuelle liv som 'presset' dem ut av samfunnet (Cook & Vale, 2018, s. 26). Videre bruker jentene dette stuntet med å reise ut som en forhandling av makt, i følge informant 4.

En norsk kvinne som forlot Norge for å reise til Tyrkia og deretter Syria forteller om nettopp dette i et intervju med NRK, og sier hun dro for å rømme fra et ekteskap familien skal ha planlagt (Svendsen & Alayoubi, 2019).

I 2013 ble det kjent at to søstre fra Bærum hadde reist til Syria. Forfatteren Åsne Seierstad har utgitt boken 'To søstre', som omhandler disse jentene, Leila og Ayan. De var begge oppvokst i Norge med somaliske innvandrerforeldre, men valgte 16 og 19 år gamle å reise til Syria hvor de fremdeles befinner seg. Boken tar blant annet for seg hvilke årsaker som ser ut til å være sterkt medvirkende til at jentene ble radikaliserte og videre reiste fra Norge. Bokanmelderen Jørstad Nilsen forklarer at boken viser at det på den ene siden handler om tilfeldigheter, mens det på den andre siden handler om å bli utsatt for propaganda og en religiøs vekkelse som tar plass i individet. Videre blir identitet og romantikk fremhevet som årsaksfaktorer, noe en har sett som en generell trend blant jentene som har reist (Jørstad Nilsen, 2016). Videre i boken knyttes den eldste søsterens vei inn i ekstremismen til en sårbar ungdomstid og vanskeligheter med å finne seg til rette i overgangen fra ungdom- til videregående skole. Den muslimske identiteten blir dominerende på søken etter fellesskap og tilhørighet, og dette vises blant annet ved at Ayan begynner å bruke plagget niqab på skolen vel vitende om at dette vil få reaksjoner.

4.3.3 Den norske kvinnen og hennes to barn

Det er blitt skrevet en hel del om kvinnene som har reist til Syria/Irak og vervet seg til terrororganisasjoner. Er de så 'uskyldige' noen av de gir uttrykk for¹⁵, og stemmer det at de kun har oppholdt seg innendørs sysselsatt med matlaging og barnepass? PST har uttalt at

¹⁵ Se <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/1kG49e/aisha-shezadi-til-aftenposten-jeg-har-ikke-gjort-noe-straffbart> og https://www.nrk.no/urix/xl/_-jeg-angrer-_-vaer-sa-snill-og-hjelp-oss-1.14468069

kvinner hadde en langt viktigere rolle i Den islamske staten (IS) enn det man kan få inntrykk av: De fikk ikke delta i krigshandlinger, men drev finansiering og rekruttering til terrorstaten [...] (Johnsen, 2020)

I dette avsnittet vil jeg se nærmere på den norske kvinnen som nylig er hentet hjem fra Syria til Norge med sine to barn. Det bør nevnes at Norge allerede har hentet hjem fem norske foreldreløse barn, men situasjonen med kvinnen og hennes barn er unik fordi Norge aldri har hentet hjem foreldre. Denne saken dreier seg om en norsk-pakistansk kvinne som giftet seg med en norsk fremmedkriger og reiste til Syria, og som nå har blitt hjulpet tilbake av norske myndigheter. Kvinnen har to barn, en sønn og en datter, og det er med hensyn til sønnen som er antatt alvorlig syk som gjør at norske myndigheter har besluttet å hente de hjem (Ismaeli og Andreassen, 2020). Kvinnen har oppholdt seg i terrororganisasjonen i seks år, og straffesaken mot henne vil bli unik ettersom det blir den første med en kvinne som reiste og levde i kalifatet og videre kom hjem (Zaman, 2020). Innenfor dette feltet i politikken kan Norge sies å ha gjort en helomvending, ettersom statssekretæren i UD, Audun Halvorsen, for bare et halvt år siden var klar på at det per da ikke var aktuelt å endre politikk og hente hjem voksne fremmedkrigere eller barn som er sammen med dem i al-Hol-leiren (NTB, 2019).

Utenriksminister Ine Søreide uttalte fra UD¹⁶ at årsaken til Norges bistand i denne saken er at det gjøres på humanitært grunnlag fordi de frykter for sykdom hos barnet (Ismaeli & Andreassen, 2020). Både folkeretten og norsk rett inneholder regler om norske myndigheters bistand til retur av norske statsborgere til Norge. Her fremkommer det at disse reglene ikke gir noen rett for den enkelte statsborger til bistand, ei heller noen plikt for norske myndigheter i å hjelpe egne borgere tilbake til Norge (Harlem, 2019). Norge har med andre ord ingen juridisk plikt til å hente hjem sine fremmedkrigere, og debattens kjerne handler dermed om Norge har et moralsk ansvar for å hente de (resten) hjem. Folkerettsjuristen Mads Harlem argumenterer for at det må og bør gjøres to unntak fra ovennevnte utgangspunkt. Først og fremst følger det av barnekonvensjonen at barn ikke skal bli berørt eller lastet av den situasjonen foreldre har satt dem i. Han mener videre, i likhet med informantene i studien, at Norge har et humanitært ansvar for å hente barna hjem. Det andre unntaket dreier seg om myndigheters rett til å be utlendinger forlate riket, da det har kommet frem i media at kurdiske selvstyremyndigheter ønsker å returnere utenlandske borgere til sine opprinnelsesland. Kurdiske myndigheter og SDF¹⁷, som nå holder store deler av IS-medlemmene, har ikke mer

¹⁶ Utenriksdepartementet

¹⁷ Syrian Democratic Forces

ansvar for disse norske kvinnene og mennene enn norske myndigheter, som ikke stoppet reisene (Harlem, 2019). Dette er et sentralt punkt i debatten per dags dato, nemlig om hvorvidt Norge har en moralsk plikt overfor sine borgere som befinner seg i konfliktområdet, spesielt sett i sammenheng med utfordringene som finnes i Syria og Irak for å håndtere de enorme flykningsstrømmene som er kommet i kjølvannet av at IS er nedkjempet.

4.3.4 Bør kvinner og barn hentes hjem?

Diskusjonen om Norge har et ansvar i forhold til å hente hjem syriafarere, det vil si de som fremdeles befinner seg i Syria/Irak i interneringsleirer, i hovedsak kvinner og barn, er en het debatt. Mens noen politikere har uttalt seg i media og sagt at Norge ikke er pliktig til å hente de hjem (noe vi ovenfor har sett at de rent rettslig ikke er), mener andre at Norge på et moralsk grunnlag bør hente hjem sine fremmedkrigere.

Jeg var interessert i å høre mine informanternes synspunkt på dette dilemmaet. Jeg vil i tillegg se nærmere på Fangen og Kolås' (2016) perspektiver på syriafarere. De har gjennom en analyse av innsamlet datamateriale, som består av debatter i media, policy-dokumenter og parlamentariske diskusjoner, kommet frem til de to perspektivene som ble nevnt innledningsvis i oppgaven. I følge ett av perspektivene, skal syriafarere bli straffet for sine forbrytelser og eventuelt bli fratatt det norske statsborgerskapet, mens det andre understreker behovet for å hjelpe de som kommer tilbake med å reintegrere seg i samfunnet og takle de traumene de sannsynligvis har opplevd der nede (Fangen & Kolås, 2016, s. 415).

På spørsmål om informantenes personlige tanker rundt Norges ansvar i forhold til å hente fremmedkrigerne hjem var svarene samstemte. Alle informantene som uttalte seg mente Norge må ta ansvar og burde hente hjem syriafarere som fremdeles befinner seg i områder tidligere kontrollert av IS. Årsaken til at de mener dette er det eneste riktige å gjøre er fordi det ikke er mulig å gjennomføre rettfærdige rettsprosesser i Syria og Irak. De må derfor hentes hjem både fordi rettergangen ikke vil bli rettfærdig, men også fordi landene der de befinner seg ikke har kapasitet til å straffeforfølge det høye antallet fremmedkrigere.

Informant 4 begrunnet blant annet svaret sitt, i likhet med de andre, med at det ikke finnes et fungerende rettssystem der nede. Informanten var klar på at de det gjelder må straffeforfølges, men at vi lurer oss selv ved å tro at de som blir utsatt for rettergang der nede får en rettfærdig rettergang. På bakgrunn av dette må de dermed hentes hjem å bli straffet i Norge. Denne informanten satt det litt på spissen ved å si at *'det er litt smårart å tenke at Norge skal*

forsvare da, i tilfelle det skjer, dødsstraff. Det strider mot prinsipper'. Dette fordi Norge ikke praktiserer dødsstraff, og hvis Norge dermed ikke henter fremmedkrigerne sine, på en måte 'forsvarer' eller 'tillater' at individer med norsk statsborgerskap blir idømt dødsstraff. Videre understreker informanten at *'vi burde ta alle kvinnene og barna hjem, separere de på Gardermoen, og sette kvinnene i varetekt i påvente av en straffesak*'. Hen understreket og hva som kan bli et skremmende utfall hvis vi ikke får de hjem. Et mulig scenario kan da være at de stikker av, og informanten mener Norge bør være mer redd trusselen de og barna deres kan utgjøre på sikt. Det beste vil dermed være å få de hjem og få avklart den risikoen her hjemme.

Informant 6 var i likhet med informant 4 klar i sin tale, og mener de bør hentes hjem, begrunnet i strafferettsperspektivet. Vedkommende var også enig i at det trolig ikke er så mange andre måter å straffe de voksne på enn å hente de hjem. Denne informanten trakk i likhet med informant 4 frem et viktig poeng med tanke på barna som befinner seg der nede, nemlig konsekvensene som kan komme på sikt

[...] vi vet jo veldig lite om hva som har skjedd på bakken, men du ser jo at det er en del av disse vestlige fremmedkrigerne som ikke reiser hjem, og forskere tror at de reiser til andre konfliktområder. Og da kan det jo være at du får vestlige barn som har blitt radikalisert over lengre tid, og hvis det barnet stiller seg på den norske grensen når de er 17, så har den rett til å komme hjem. Og da blir det et mye større rehabiliteringsprosjekt enn en 4-åring'

Det er som vi kan se fra informantenes uttalelser bred enighet om at syriafarere med norsk statsborgerskap bør hentes hjem. Vi kan også se at informantene støtter både straff og rehabilitering som tilnærming til disse menneskene. Dette er også slik Fangen og Kolås ser det, nemlig at det på det politiske området er en påfallende enighet om behovet for både reintegrering og lovgivningsmessig respons (Fangen & Kolås, 2016, s. 414).

4.4 Push- og pull faktorer for løsrivelse fra ekstreme miljøer

Deltakere i ekstreme grupper utvikler en identitet og en samfunns- og verdensoppfattelse som er basert på gruppens ideologi, normer og verdier (Christensen & Mørck 2017 i Bjørge & Christensen, 2018, s. 31). Tidligere i oppgaven var jeg inne på noen push- og pullfaktorer som får individer til å bli medlem i en ekstrem organisasjon, og jeg vil nå fremheve noen viktige push- og pullfaktorer som igangsetter ønsket om *løsrivelse* fra slike miljøer. Her betegner push-faktorer negative sosiale krefter og konkrete omstendigheter som gjør det lite attraktivt å forbli i et bestemt sosialt miljø, mens pull-faktorene trekker personen mot et mer attraktivt

alternativ. Barriere-faktorer hindrer eller begrenser løsrivelse og reintegrering (Bjørgero, 2009 i Bjørgero & Christensen, 2018, s. 32). Push-faktorer henger sammen med spesielle forhold som kan bidra til å motivere deltakere i ekstreme miljøer til å trekke seg ut. Dette kan f.eks. være at den enkelte får en følelse av at ting har gått for langt, og en ønsker å flykte på grunn av skuffelse, moralsk distansering eller avsky ovenfor den ekstreme voldelige praksis. Det kan være desillusjonering over gruppen og dens interne dynamikk, og flere tidligere fremmedkrigere har følt seg forskjellsbehandlet, manipulert, misbrukt eller mistenkeliggjort av andre i gruppen.

Pull-faktorer henger sammen med forhold som gjør seg gjeldende for deltakere i ekstremistiske grupper generelt, og som i varierende grad har betydning for fremmedkrigere og syriafarere. Dette kan være ønsket om å etablere en familie og videre ønsket om å gi de et godt liv, noe som ofte gir den enkelte motivasjon til å reise hjem eller i alle fall begynner å tvile på gruppen. En annen pull-faktor kan være den enkeltes lengsel etter frihet, trygghet og mulighet for å leve et normalt liv uten farene, frykten og stresset. Sist men ikke minst kan frykten for at karrieremuligheter og personlige fremtidsutsikter er i fare være en viktig faktor som gjør at en ønsker å bryte med gruppen. I tillegg til push- og pull faktorer finner en barrierefaktorer som begrenser løsrivelse. Dette kan dreie seg om at en i tiden med gruppen har utviklet sterke vennskap, fellesskap og sosiale bånd til andre i gruppen som gjør det vanskelig med løsrivelse. Videre er mødre som ikke kan få ta med barna sine hvis de ønsker å forlate IS en sannsynlig årsak til at nesten ingen kvinnelige syriafarere fra Norge har returnert. Til slutt kan en barrierefaktor dreie seg om at den enkelte som forlater gruppen frykter at han eller hun ikke har noe sted å gå til. Ekstreme grupper og særlig IS er blant de mest stigmatiserte grupper en kan bli assosiert med. Bevisstheten om at en stor andel av den norske befolkning potensielt ønsker at de hjemvendte syriafarerne skal fengsles, og at mange mener de ikke har krav på noen former for støtte, må antas å være et hinder for løsrivelse fra gruppen og reintegrering i samfunnet (Bjørgero & Christensen, 2018, s. 32-34).

4.5 Ideologiske aktivister versus rotløse ungdommer

Bjørgero, Nesser og Wieviorka har alle utviklet ulike typologier og persontyper som tiltrekkes voldelige og destruktive grupper og miljøer (Wieviorka, 2002, 2014; Bjørgero, 2011; Nesser, 2019). Det informantene mine fortalte meg gjør at jeg ønsker å se nærmere på to persontyper, da det er disse som virker mest fremtredende. Den første gruppen er de som av ulike årsaker har havnet på kanten av samfunnet – dette kan være en blanding av både sosialt frustrerte

ungdommer og følgere /drifere som beskrevet av Bjørge, eller det flytende subjektet gitt av Wieviorka. Lav tilhørighet til samfunnet kan være på grunn av kriminalitet, rusproblemer, omsorgssvikt, arbeidsledighet eller andre forhold som skyver et individ ut av samfunnet. Den andre gruppen derimot, er individer som er svært ideologisk overbeviste, nemlig hypersubjektet. Disse trenger ikke å ha 'falt utenfor samfunnet' av de ulike forholdene jeg nettopp beskrev som er gjeldende for den første gruppen, men disse tror så sterkt på ideologien at det er nettopp på grunn av den at de reiser i utgangspunktet. Mens den første gruppen kan tenkes å falle inn i ekstreme miljøer og grupper rent tilfeldig, oppsøker de ideologiske aktivistene disse gruppene aktivt.

Den franske sosiologen Farhad Khosrokhavar har studert hvordan radikaliseringsviser seg i ulike fengsler i Frankrike, og finner i likhet med det som er skrevet ovenfor frem til de to samme type personene. Han skriver først og fremst at radikaliseringsviser i fengsel tar en annen form i dag enn tidligere, hvor den største forskjellen er hvor mye mindre synlig radikaliseringsviser foregår i dagens fengsler. Tidligere var en ikke så opptatt av å skjule identiteten sin som 'jihadist', men det er en i større grad i dag for å unngå mistenkelighet og overvåking av fengselsbetjener. Videre skriver han at radikaliseringsviser ofte skjer via en 'duo' eller en 'trio', konseptualiseringer basert på hans egne observasjoner i fengslene. Med 'duo' mener han den nære og skjulte relasjonen mellom en sterk eller karismatisk personlighet og et psykisk skjørt individ. For den skjøre personen, altså den som blir radikalisert, er ideologien gjerne marginal og mindre viktig, mens det karismatiske og sterke individet, altså han som radikaliserer, har mye mer av den type motivasjon (Khosrokhavar, 2013, s. 299-300).

I intervjuene fremkommer det videre, ikke veldig overraskende, at det vil være langt enklere og reintegrere de som ikke er særlig ideologisk overbeviste. En informant sier grunnen til dette er fordi en kan vinne de rotløse eller følgerne tilbake ved å tilby jobb og utdanning, og er klar på at de som er lett påvirket ganske lett kan vinnes tilbake.

Dette er også noe som fremkommer av EU sin rapport, der det hevdes at hvis for eksempel de sosiale fordelene ved medlemskap i terrorgrupper (status, vennskap og en følelse av mening) ledet enkeltmenneskers engasjement i gruppen, er det å skape et alternativt, men ikke-radikalt sosialt miljø som kan tilby lignende fordeler avgjørende (Schoorman & van der Heide, 2016, s. 5).

De mer radikale, altså de ideologiske aktivistene som virkelig har brukt sin identitet rundt identiteten som jihadist tar det naturligvis lenger tid med. Men, i følge informanten, betyr ikke dette at en ikke kan gjøre noe med det. En annen informant er opptatt av hvilke

tilnærming Norge som land har i forhold til av-radikalisering. KO opererer ikke etter begrepene 'de-radikalisering' eller 'av-radikalisering', men gjennom den opprettede MO skal de drive det som kalles 'dis-engagement'. Dette begrepet betyr at

[...] sluttresultatet her skal være at denne personen kan ha holdninger og meninger som kan være radikale som man ikke nødvendigvis er enig i, men de skal ta avstand fra bruk av vold og voldsmidler som et middel i den... motivasjonen de har da... eller kampen eller hva det måtte være

Dis-engagement er etter informantens egne ord en litt annen variant enn av-radikalisering. Begrepet dis-engagement definert av Butt og Tuck betyr at denne tilnærmingen innebærer at målet er en endring i oppførsel, f.eks. å avstå fra bruken av vold, men at målet ikke nødvendigvis skal være en endring i politiske eller ideologiske oppfatninger (Butt & Tuck, 2014, s. 3). Videre mener informanten at god av-radikalisering skjer gjennom gode dis-engagement prosesser

[...] for når de ser, når de kjenner på, og det blir ekte og personeid av de selv... at okei det er kanskje ikke sånn at alle vantro her vil meg uvel og, ikke sant, så jobber de med seg selv. [...] Det er ikke noe spesifikke programmer (i fengslet), men vi konfronterer de med ting, de er i samtalegrupper, bare det å være sammen med andre gjør at de setter tvil ved egne tidligere tankerekker da. Som i praksis i utlandet kalles for av-radikalisering. Så... selv også for de mest ideologiske der, så vil de, den ideologien bli slipt ned, for de fleste. Så er det andre den ikke gjør det med, men ja... [...] For de aller fleste så vil vi i hvert fall få slipt vekk noe. Men det er klart det er vanskelig, mye vanskeligere

At det kreves mer ressurser og tiltak for å reintegrere de ideologiske aktivistene virker å være et faktum. Dette samsvarer også med hva Bjørgo finner i sin forskning, hvor en ser at de som scorer lavt på ideologisk og politisk motivasjon gjerne har lettere for å trekke seg ut av gruppen de er medlem i (Bjørgo, 2011, s. 281-83).

Informanten trekker videre frem eksempler på hvordan en kan gå frem for å reintegrere de rotløse. Disse kan jobbes med f.eks. ved å tilby de andre sosiale nettverk også holder det, da tar disse gjerne avstand fra alt det de har sagt og ment tidligere. Slik jeg tolker informantens ytringer kan en si at vellykket reintegrering for de ideologiske aktivistene dreier seg i større grad om samtaler og det at noen sår tvil ved meninger, oppfatninger og et svart/hvitt tankesett. De rotløse og frustrerte ungdommene trenger gjerne ikke slike type samtaler fordi de ikke har den samme troen på ideologien. Reintegreringen vil trolig ta lenger tid for hypersubjektene enn for de med svak ideologisk forankring, men det er i følge

informanten likevel mulig å få selv de ideologiske overbeviste ut av ekstreme miljøer. En annen utfordring som trolig kan gjøre det vanskeligere å reintegrere den andre gruppen er også som informanten påpekte, at disse *‘virkelig har brukt sin identitet rundt identiteten som jihadist’*. Når de da blir utfordret på denne ideologien, kan søken etter en ny identitet være krevende.

4.6 Trusselbildet – er det grunn til bekymring?

Hvor stor fare for samfunnet utgjør de hjemvendte? IS blir definert som en terrororganisasjon, og hva er dermed sannsynligheten for at nordmenn som vender hjem har planer eller ønsker om å gjennomføre terrorangrep på norsk jord? Jeg spurte flere av informantene om hvilke trussel de hjemvendte kan utgjøre. I denne prosessen er ekspertene i studien viktige aktører, ettersom de kan komme med innspill til samfunnsinstitusjoner som blant annet kartlegger trusselnivået til de hjemvendte. Kort sagt var informantene som ytret sine meninger rundt dette tema nokså samstemte, og mente at de hjemvendte utgjør en liten risiko for samfunnets sikkerhet. I dette avsnittet vil jeg gå nærmere inn på hvilket grunnlag de har for å hevde dette.

En informant svarte på spørsmål om trusselnivå at strafferammene i Norge for å ha deltatt i en terrororganisasjon er ‘ganske harde’.

FNs sikkerhetsråd vedtok i 2014 å kriminalisere enkeltpersoners deltakelse i utenlandske væpnede konflikter ved resolusjonen 2178 med tittelen ‘Foreign Terrorist Fighters’. Denne resolusjonen definerer fremmedkrigere som

individuals who travel to a state other than their state of residence or nationality for the purpose of the perpetrating, planning, or preparation of, or participation in, terrorist acts or the providing or receiving of terrorist training, including in connection with armed conflict (Bjørge & Christensen, 2017, s. 13)

En slik kriminalisering har blitt fulgt opp av mange land, deriblant Norge, ved å kriminalisere all deltakelse i ikke-statlig militær virksomhet i væpnede konflikter i utlandet. Det er med andre ord ifølge gjeldende norsk lov straffbart å delta i militære grupper uansett om de bedriver terrorvirksomhet eller ikke. Fremmedkrigerbestemmelsen er nedfelt i § 145 i den norske straffeloven og lyder slik: *‘Deltakelse i militær virksomhet i væpnet konflikt i utlandet; Den som på rettsstridig måte deltar i militær virksomhet i en væpnet konflikt i utlandet, straffes med fengsel inntil 6 år, med mindre vedkommende deltar på vegne av en statlig styrke’*. Videre kriminaliserer den norske straffeloven terrorhandlinger i §§ 131 og 132, og

bistandshandlinger, deriblant å reise for å delta i en terrororganisasjon, i §§ 133-38. Norge innførte en terrorparagraf i 2013 som er mer omfattende enn FNs resolusjon, da den både kriminaliserte 'deltakelse i, og støtte til terrororganisasjoner' i straffeloven § 136a, og dessuten også flere forberedelseshandlinger til terror. Med andre ord gjøres det straffbart både å forsøke å reise ut, å reise ut, å delta i, eller å rekruttere medlemmer til en terrororganisasjon som IS (Bjørgo & Christensen, 2017, s. 14).

Informanten forteller videre

[...] Det som er, hadde vi kunnet dømt de for krigsforbrytelser i tillegg, så hadde strafferammen vært opp til 30 år. Og da hadde vi kunne sagt at disse menneskene har utøvd vold mot noen. Hittil så har jeg ikke lest en rettskraftig dom, hvor det er noe som helst bevis på, heller ikke indiser, at det er gjennomført voldelige handlinger

Det er med andre ord vanskelig å legge frem bevis på hva nordmennene faktisk har bidratt med. De fleste hjemvendte syriafarere er dømt for deltakelse i en terrororganisasjon eller terrorforbund, men det er vanskeligere å få sikker kunnskap om hvilke konkrete handlinger vedkommende har deltatt i, for eksempel alvorlige brudd på menneskerettigheter, krigsforbrytelser eller terrorhandlinger. Dette er ikke bare utfordrende for rettsapparatet som skal dømme, men også for tilbakeføringen til samfunnet. Aktørene som skal bistå med reintegreringen vet gjerne ikke mye om den enkeltes bakgrunn, hva motivasjonen for utreise og retur var, og ikke minst hva vedkommende faktisk har vært med på (Bjørgo & Christensen, 2018, s. 70).

Videre kommer det i et intervju frem at trusselen syriafarere representerer ved hjemkomst i hovedsak er PST sitt bord, ettersom det er de som kartlegger den når de kommer hjem.

Vedkommende henviser videre til Tomas Hegghammer og hva han har funnet i sin forskning, hvor det fremkommer at de som kommer tilbake utgjør en relativt liten risiko. Grusomheter skjer i de fleste konflikter, derfor gjør ikke denne typen hendelser i seg selv nødvendigvis syriafarere til en internasjonal sikkerhetstrussel, påstår Hegghammer (Hegghammer, 2014, s. 5).

På tross av dette er informanten klar på at Norge som samfunn ikke har råd til noe avvik, og '*samfunnet har ikke råd til en ny Breivik, samfunnet har ikke råd til et sånt type angrep*'. For å underbygge argumentet om lav risiko, forklarer informanten videre

[...] men det er ikke noe umiddelbar beveggrunn til å si at støtte til et opprør, støtte til en motstandsbevegelse, sågar støtte til en terrorbevegelse som IS i et land, det er ikke noe umiddelbar beveggrunn til å si at dette er en direkte trussel mot Norge

At nordmenn reiser til Syria/Irak for å forsvare en islamsk stat ser dermed ikke ut til å være et motiv i seg selv for å begå terror i ulike land. For at de hjemvendte skal være en direkte trussel mot Norge, mener denne informanten at det da må ha vært en annen kobling i mellom, og påstår at en annen kobling i mellom kan være at de blir forlatt og sveket. Med forlatt og sveket menes hvis Norge ikke henter fremmedkrigerne hjem, og informanten er klar på at det er bedre å ha kontroll på de i et fengsel enn at de er på rømmen i Midtøsten. Det å reise ut å verve seg til en terrororganisasjon for så å bryte med gruppen og vende hjem igjen, ser med andre ord ikke ut til å gjøre de nordmennene det gjelder til en stor trussel for samfunnet her hjemme. En annen informant peker også på forskning gjort av Tomas Hegghammer, som blant annet har sett på hva vi vet om de som kommer hjem fra Syria og Irak.

Hegghammer har kommet frem til at den gjennomsnittlige 'blowbackraten' for vestlige islamistiske fremmedkrigere *før* Syria-krigen sannsynligvis ligger et sted mellom 1:10 og 1:30 (Hegghammer, 2013a). Raten varierer dog mye mellom destinasjoner, og vi kan ikke overføre det historiske gjennomsnittet til enkelttilfellet Syria. Det er problematisk å plassere syriafarerne innenfor denne statistikken ettersom forskningen ble publisert før syriafarernes tid. Det statistikken derimot kan være til nytte for er at den kan minne offentligheten på om at alle returnerte fremmedkrigere ikke er selvsagte terrorister. De fleste syriafarere vil sannsynligvis aldri utgjøre en terrortrussel, men det er viktig å ha i bakhodet at et fåtall antagelig kan være det (Hegghammer, 2014, s. 6). I artikkelen fra 2013 hvor han tar for seg nettopp denne tematikken, indikerer dataene hans at militante vanligvis ikke forlater hjemlandet med en plan om å returnere for å utføre angrep, men at et lite mindretall kan skaffe seg denne motivasjonen underveis og blir mer effektive operatører når de kommer tilbake (Hegghammer, 2013a, s. 1). Alt i alt er det mye som tyder på at trusselen og risikoen for at noe skal skje er liten. Sosiologen Ulrich Beck som har skrevet mye om det såkalte risikosamfunnet, tar i likhet med Hegghammer for seg denne trusselen. I følge han er det ikke terrorangrep i seg selv som truer vestlige institusjoner, men selve iscenesettingen av forventningene og frykten for terror, med de ekstraordinære tiltakene som følger som utgjør den største trusselen (Beck, 2002, s. 49).

At sikkerhetstrusselen fra voldelige ekstremistiske miljøer er liten støttes av studier gjort av forskere fra blant annet Frankrike. Både Kepel, Khosrokhavar og Roy understreker at selv om

voldelig radikalisering representerer et sikkerhetsproblem og kan forverre eksisterende polarisering i vestlige samfunn, representerer ikke fenomenet en *strategisk utfordring* for vestlige samfunn. Forskeren Sageman indikerer i likhet med franskmennene at militant islamisme ikke utgjør en strategisk trussel mot Vesten (Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 801). Mens sosiologene fokuserer på ideologiens begrensede masseappell, indikerer Sageman i stedet de begrensede operasjonelle evnene til selvorganiserte, spontane, hjemmelaget 'wannabe-terrorister'. Videre bruker han Al-Qaida som eksempel, men her kan også IS brukes da de er ideologisk beslektede grupper. Sageman skriver at en av de viktigste risikoene knyttet til Al Qaida-inspirert terrorisme, er at Vesten, ved å overreagere på den opplevde trusselen, forsterker nøyaktig det bildet Al-Qaidas ideologi søker å fremme – nemlig bildet av en aggressiv vest som fører krig mot islam (Sageman & Hoffman, 2008 i Dalgaard-Nielsen, 2010, s. 804). Dette er også diskutert av Ulrich Beck som bruker Bush sin krig mot terror etter angrepene på USA som eksempel. At Bush uttalte 'de skal ødelegges' mener Beck har en paradoksal effekt – den gir islamske terrorister akkurat det de ønsker seg, nemlig en anerkjennelse av deres makt (Beck, 2002, s. 45).

5 Moskeene om islam og koranen

5.1 Innledning

Trossamfunnenes rolle i forebygging av R&VE er lite studert i norsk kontekst (Winsvold, Mjelde & Loga, 2017, s. 8). I dette kapittelet vil jeg fokusere på hvordan moskeene underviser om islam som religion, og hva representantene tenker om moskeenes bidrag i forhold til forebygging av radikaliserings, men også reintegrering av ekstreme islamister. Spørsmål som forskjellen mellom en ekstrem og moderat tolkning av koranen samt. hvilke betydning kontekst (tid og sted) har for tolkning av den hellige boken vil her bli belyst. Forskere peker på at grunnene til at det er viktig å inkludere trossamfunnene er fordi disse står i en særstilling når det gjelder muligheten til å forebygge radikaliserings, fordi de er i kontakt med en del av dem som står i fare for å bli radikaliseret. Dette kan også tenkes å være gjeldende når det er snakk om reintegrering og tilbakeføring. En annen grunn er at de fremstår som sentrale forebyggingsarenaer fordi de har kompetanse og legitimitet når det gjelder å ta tak i det som eventuelt måtte være religiøse årsaker til radikaliserings (Winsvold, Mjelde & Loga, 2017, s. 8).

Jeg besøkte to moskeer i min studie, og grunnene til at jeg var interessert i å snakke med noen herfra var flere. For det første ønsket jeg å få greie på hvordan de underviser om islam som religion til sine medlemmer. Jeg var nysgjerrig på om moskeene hadde et bevisst fokus på å formidle budskaper i koranen på en 'moderat' måte, og på den måten få greie på hva som gjør at noen (i dette tilfellet IS-tilhengere) tolker den på en mer 'ekstrem' måte. Jeg var også interessert i å finne ut av hva de selv mente de kunne bidra med i forhold til reintegrering av hjemvendte syriafarere. Begrunnelsen for et noe tynt empirisk materiale på dette område er først og fremst fordi dette ikke var tenkt en stor del av oppgaven, men gjennom de to intervjuene kom det mange interessante synspunkter frem jeg ønsker å belyse. For det andre var det ikke lett å få tilgang her. Jeg kontaktet to moskeer til, men fikk ikke respons på e-postene.

5.2 Fokus på fellesskap og aktiviteter

Av begge intervjuene jeg gjennomførte fremkommer det at de ved siden av undervisning om islam har et stort fokus på fellesskap i moskeene de er en del av. Representanten for den ene moskeen uttrykte dette eksplisitt ved å fortelle følgende

Vi formidler Islam og religionene på den vanlige trosretningen, samtidig prøver vi å ha, fokusere litt mer på fellesskapet her i moskeen [...]. Vi holder bønnutførelse her i X moskee 5 ganger daglig, vi har fredagstale som er veldig relevant for mange muslimer, vi har en del aktiviteter i helger (undervisning) og ungdomsaktiviteter, vi holder seminarer, foredrag og studieturer...

Her ser vi med andre ord at det er mye aktiviteter og 'ting som skjer' til enhver tid. Det er tydelig ikke kun undervisning om religionen som står i fokus, like viktig er fellesskapet og alle aktivitetene og arrangementene som holdes for medlemmene. På bakgrunn av dette kan en si at moskeen har som mål å være inkluderende, hvor medlemmer møter andre likesinnede og kan være sammen i et fellesskap. Representanten for den andre moskeen forteller videre

[...] vi gjør på en måte alt mange forskjellige frivillige organisasjoner gjør da, både ungdomsarbeid, integreringsarbeid, inkluderingsarbeid... dialogarbeid med myndigheter, samfunnet, religionsdialog. Så... alt for mange aktiviteter da. [...] Men bare for å ta det med hvordan vi opplyser, eller lærer om islam. Da har vi søndager, fredager, så har vi helgeskolen, så har vi masse arrangementer i tillegg da, aktiviteter. Vi har åpen moske dag, det har vi hatt i 10 år. 1-2 ganger i året. Da får vi 100-200 mennesker som da ikke er muslimer som ønsker å se moskeen fra innsiden

Igjen ser vi at fellesskapet med aktiviteter, arrangementer og her også 'åpen moske dag' beskriver moskeen som en viktig inkluderingsarena. Åpen moske dag viser også at alle er velkomne, og det å få besøk av mennesker fra sivilsamfunnet, ikke-muslimer, for at de skal få et innblikk i hva som foregår i en moske, er et viktig tiltak for aksept og forståelse for muslimenes religion og kultur.

Leder i Bergen moske uttalte blant annet til media, i forbindelse med en åpen moske dag at 'det er mange som ikke aner hva muslimer er, eller hva vi holder på med her i moskeen' (BA, 2016). Det kan være viktig for utenforstående å se hvordan moskeen drives, slik at eventuelle fordommer mot og holdninger til muslimer og islam kan brytes ned. Senter for Studier av Holocaust og livssynsminoriteter gjennomførte i 2017 en undersøkelse om befolkningens holdninger til blant annet muslimer. Resultatene her viser at negative stereotypier om muslimer er utbredt i det norske samfunnet, og samlet sett viser hele 34,1 % av befolkningen utpregede fordommer mot muslimer. Befolkningens forklaring ble blant annet forklart med islamistisk terror og ekstremisme (Hoffman & Moe, 2017, s. 7-9). Dette kan peke i retning av at nordmenn assosierer muslimer og/eller islam med terror, noe som trolig kan skyldes terrorangrep begått av ekstremister, som f.eks. bakmennene bak 9/11 i USA. En åpen moske dag kan derfor være et viktig tiltak fordi majoritetsbefolkningen får

mulighet til å se hva som faktisk foregår, og dette kan videre føre til at fordommene til de som kommer på besøk brytes ned.

Et utdrag fra informantens svar, '*så... alt for mange aktiviteter da*', fortjener nærmere oppmerksomhet. Jeg vil presisere at det er uklart om informanten la noe betydning i denne uttalelsen, men jeg ønsker likevel å gjøre en egen tolkning og se nærmere på hva det kan tenkes å gi antydninger til. Hva *kan* det bety? Omtrent samtlige som jobber i moskeer rundt om i Norge er frivillige. Det finnes enkelte moskeer med en ansatt imam i alt i fra en 50 – 100 % stilling, men de aller fleste som vier tiden sin til arbeid i moskeen gjør dette gratis og bruker egen fritid. At den ene informanten mener moskeen har '*altfor mange aktiviteter*' kan bety at de som jobber frivillig ikke klarer å fange opp alt som skjer til enhver tid. Det kan tenkes at de ikke klarer å fange opp de som stadig blir mer ekstreme i sin atferd eller væremåte, og at de ikke klarer å stoppe de det gjelder før det er for sent, og de har forlatt moskeen og fellesskapet.

Det er naturlig å tenke at nordmennene som ble ekstreme islamister og sluttet seg til grupper som IS har gått til ulike moskeer i Norge før utreise. Det som er interessant å studere nærmere er om radikaliseringsprosessen skjer utenfor eller innad i moskeene? Hvis radikalisering skjer innad i moskemiljøene og de har et så stort fokus på inkludering og fellesskap, i tillegg til et bevisst forhold til hvordan de formidler koranen til medlemmene, hvorfor blir da noen ekstreme islamister? Hvis radikaliseringsprosessen derimot skjer utenfor moskemiljøene, hvem er det da som skal fange det opp?

Jeg spurte informantene mine om de hadde noen erfaringer med ungdom som viste tegn til radikalisering eller tydelige endringer i holdninger og/eller atferd. Det som kom frem her var interessant, og en representant for den ene moskeen svarte

De som blir tiltrukket disse gruppene, de har et problem, de slutter å være med i fellesskapet. Du kan ikke se hvor de er og du har ikke overvåkning. Du vet ikke når de blir radikalisert. Og det skjedde tidligere... Vi har en del ungdommer som hadde vært flinke her, men etter hvert blir de borte, du vet ikke hvor de er

Det er høyst problematisk at de som faller inn i en radikaliseringsprosess trekker seg ut av fellesskapet fordi det da er begrenset hva moskeene får gjort med ungdom som er i faresonen. Den andre moskeen hadde for en tid tilbake medlemmer som var en del av den islamistiske

norske gruppen 'Profetens Ummah'. En gjeng fra denne gruppen hadde ved flere anledninger samlinger etter bønn – og det 'er ikke lov å ha egne møter etter bønn' fortalte representanten fra den gitte moskeen. Denne gjengen ble konfrontert med dette men var ikke villige til å innrette seg denne regelen, og vedkommende fortalte videre at

[...] de eide jo ikke manerer. Det var ikke muslimer, jeg hadde ikke karakterisert dem som gode muslimer i det hele tatt. De eide jo ikke moral, de eide ikke etikk, de visste jo ikke hvordan man skulle prate med en annen person

Først og fremst kan dette i følge Linge tyde på en generasjonskonflikt (Linge, 2013, s. 40). På bakgrunn av dette utsagnet spurte jeg informanten om dette var grunnlag for å kaste de ut av moskeen, men da svarte han at 'nei de forsvant etter hvert...'. Dette kan dermed tolkes dithen at disse, på lik linje med radikalisererte ungdom i den andre moskeen, forsvinner fra fellesskapet. Funnene her er også i samsvar med det Winsvold m.fl. (2017) finner i sin forskning. Det at folk slutter å komme i moskeen gjør det vanskelig å drive antiradikaliseringarbeid, fordi det naturlige kontaktpunktet som fantes forsvinner. Informantene i deres studie var i likhet med informantene mine opptatt av dette, da en ikke kan tvinge folk til å komme i moskeen, og de som er ekstreme kommer gjerne ikke. Med andre ord er det lite moskeene får gjort (Winsvold, Mjelde & Loga, 2017, s. 67).

Oliver Roy finner også at radikale har en løs eller ingen forbindelse med de muslimske miljøene i Europa. Dette forklarer videre hvorfor overvåking av moskeer gir lite informasjon, og at imamer har liten eller ingen påvirkning på prosessen av radikalisering (Roy, 2015, s. 12). Roy og en annen kjent forsker innenfor dette feltet, Kepel, er uenige om hvordan den franske regjeringen skal håndtere ekstremisme innen religion. Kepel argumenterer for at regjeringen bør takle problemet direkte ved å håndheve 'laïcité' prinsippet, som bannlyser det meste av religion fra den offentlige sfæren. Roy derimot mener at i stedet for å undertrykke islam i offentligheten, bør regjeringen gi større rom for at 'mainstream' islam kan uttrykke seg. Han mener videre at å gjøre det ville begrenset den tilgjengelige plassen for de som rekrutterer til jihad (Klausen, 2017, s. 170).

5.3 Tolkning av Koranen – betydningen av kontekst

Koranen er muslimenes hellige bok. Om innholdet og budskapet i Koranen skriver blant annet Solheim at det først og fremst er en lovbook, og den formidler Guds vilje til menneskene.

Menneskene er 'svake og uvitende og trenger en slik veiledning, og å lære å leve etter Guds

vilje'. Koranen kan sies å være en 'gudommelig veiledning', hvor Muhammed underviser om rett og galt, godt og ondt (Solheim i FMH, 2006, s. 137-140). Mens noen er opptatt av å tolke den i henhold til kontekst, tid og sted, er det andre som støtter en mer bokstavelig tolkning av åpenbaringene og versene. Marius Linge har sett på fremveksten av Salafismen i Norge gjennom å studere norske muslimske organisasjoner i sin artikkel *'Den konservative muslimske veknelsen'*. Der hevder han at den konservative bølgen av unge muslimer tar til orde for et mindre religionkritisk ordskifte, en strengere islamfortolkning og retten til å praktisere denne reformerte forståelsen av islam i det offentlige rom (Linge, 2013, s. 40). Det hevdes at IS' medlemmer har brutt med tradisjonelle religiøse ledere, og islamske lærde har bebreidet gruppen for å feiltolke de hellige tekstene (Zakaria, 2015, s. 121).

Jeg var interessert i å spørre informantene mine i moskeene om deres syn på hvordan Koranen skal tolkes. Skal en tolke det som står skrevet i henhold til dagens samfunn? Jeg var i tillegg nysgjerrig på hvordan det er mulig å tolke en bok på så mange ulike måter som gjøres. Informantene mine var samstemte på dette området, og var som forventet overbeviste om at den må tolkes i henhold til det moderne samfunnet vi i dag er en del av. Koranen kom på en tid hvor samfunnet var totalt annerledes og bærer selvsagt preg av dette. Den ene informanten sa følgende

[...] Både tid og sted, hvor som helst, du kan tilpasse islam. Den ble skrevet for mange år siden, de som har skrevet den, det var den tiden de snakket om. Det kan være en kultur som ble relatert med krig, det finnes en tolkning som tilhører den tiden, det gjelder ikke den typen som vi har i dag. På denne tiden fantes ikke menneskerettigheter, ikke sånn 'agreements', ikke FN, ikke stat. Så den måten kan være en stor fare for noen hvis man ikke har nok kunnskap

Her fremkommer det med andre ord at det er viktig med en viss mengde kunnskap for å være i stand til å kunne tolke det som står skrevet i koranen, hvis ikke kan det være 'en stor fare'. Schmid har gjort en omfattende litteraturgjennomgang av tema knyttet til radikaliserings og alt det innebærer. I denne gjennomgangen skriver han at det i Europa ofte er observert at noen unge migranter som blir med i en salafistisk jihadistgruppe vet lite om islam, at kunnskapen deres er 'a la carte' – en eklektisk blanding av ut-av-kontekst vers og ordtak fra Koran og Hadith, som er hentet fra nettsteder fremfor mer pålitelige kilder (Schmid, 2013, s. 35).

At det er nødvendig med kunnskap for å tolke Koranen er også noe som kommer til uttrykk fra representanten for den andre moskeen jeg besøkte

Og koranens budskap er ikke alltid like enkelt å forstå, det er ikke kompilert kronologisk, et tema er omtalt flere ganger. [...] så alt må jo ses i sammenheng, når det ble åpenbart, og hva betydde akkurat det ordtaket for eksempel på den tiden, og hvordan skal det da tolkes til dagens kontekst... så det er masse sånne ting...

Dette kan videre tolkes dithen at IS' tolkning av Koranen gjøres på en direkte måte fordi de ikke har nok kunnskap om historie, kultur og samfunn. Dette samsvarer med det Lia har funnet i sin forskning, hvor han finner at ekstreme islamister ofte har en tendens til å overdrive hva man kan lese direkte ut av Koranen når det gjelder lover, og at de gjerne plukker ut enkeltsitater uten å ta hensyn til den omfattende islamske litteraturen om hvordan tekstene skal forstås og tolkes (Lia, 2018, s. 95). Å gjøre slike 'bokstavelige' tolkninger kan være *'en stor fare'*, og en av informantene forklarer at *'[...] ofte er det veldig mye sånn analogier da, for å fortelle hvor ille er den handlingen [...]'*. Da trekker han frem noe islam nevner, ikke koranen direkte, som lyder slik: *'baksnakking er som å spise sine søsken levende'*. Et annet sitat som står direkte skrevet ned i koranen er *'drep dem der du finner dem'*. Dette er eksempler på bruk av analogier, men kan i følge informantene selvsagt ikke tolkes i bokstavelig forstand, både fordi det ble skrevet på en tid hvor samfunnet var totalt annerledes enn i dag, men også fordi det kun brukes som en beskrivelse for *'hvor ille en handling er'*.

Representanten i fra den ene moskeen pekte også på en annen faktor som kan være medvirkende til at ungdom kan tolke Koranen på feilaktige måter. Dette forklarer han slik

[...] det som også skjer i dag, muslimske ungdom i dag er ikke så kildekritiske, de bare går på nett og finner informasjon også vet man ikke hvem som står bak den portalen... og det gjelder jo generelt all ungdom i dag. Og man sluker all informasjon helt rått uten å være kritisk... [...]

Dette er også akkurat det Winsvold m.fl. finner i sin forskning gjennom intervjuer med trossamfunnsinformanter. Disse informantene mener at religiøs opplæring må gi unge muslimer bedre kompetanse til å drive kildekritikk. Dette er viktig fordi en ikke ukritisk skal tro det andre forteller. Her fremkommer det i tillegg at radikalisererte personer velger, etter den gitte studiens informanter, et tolkningsrom som passer dem og deres budskap om at vold er et legitimt virkemiddel, og de bruker gjerne løsrevne sitater for å underbygge egen fortolkning. For å få bukt med dette, mener de at med en god religiøs oppdragelse og et trent kritisk blikk

vil unge muslimer raskt kunne avsløre at slike tolkninger ikke er i tråd med riktig religiøs fortolkning (Winsvold m.fl., 2017, s. 58).

5.4 Moskeer og frivillige organisasjoners bidrag til forebygging og reintegrering

Jeg var videre interessert i å studere betydningen av frivillige organisasjoner i reintegreringsarbeidet for de hjemvendte. Fra nesten samtlige av fagfolkene jeg intervjuet, fikk jeg et inntrykk av at det var en del skepsis knyttet til hva slike organisasjoner kan bidra med. Jeg satt også igjen med et inntrykk av at flere av informantene siktet til moskeene som den frivillige organisasjonen, mens andre ga svar som tydet på at de tenkte på frivillige organisasjoner mer bredt, og inkluderte andre foreninger som f.eks. idrettslag og lignende.

På spørsmål om hva slike organisasjoner kan bidra med svarte den ene informanten at hen tror frivillige organisasjoner 'kommer til å bli bra', men at de skal 'fokusere på aktiviteter, ikke på samtaleterapi'. Vedkommende mener altså at de kan være viktige i forhold til å tilby og å arrangere aktiviteter, men at samtaleterapi bør utføres av fagfolk som har god kunnskap om av-radikalisering /dis-engagement. Med andre ord ser det ut til å være viktig å skape et skille mellom frivillige organisasjoners arbeid og arbeid som gjøres av fagfolk. En annen informant uttrykte direkte at hen er ganske skeptisk til mange av disse frivillige organisasjonene som jobber med tematikken, og at det 'virker mot sin hensikt'. Dette gjelder nok frivillige organisasjoner generelt og ikke utelukkende moskeer. Vedkommende er ikke i tvil om at det er gode intensjoner og hensikter fra flere av disse organisasjonene, men at det ikke nødvendigvis er det som er 'det beste, for verken den enkelte eller samfunnet for øvrig'. Hen pekte også på at det er mye agendaer blant en del av disse, noe en har sett tidligere, og sier at en del av disse organisasjonene ikke lenger eksisterer.

Lid. m.fl. (2016) er av de få som har undersøkt hvordan kommuner samarbeider med frivillige organisasjoner og trossamfunn hvor de peker på nettopp dette, sett at informanten sikter til moskeene som en av de frivillige NGO' ene¹⁸. Trossamfunnene kan på en side være svært viktig, men på en annen side kan en ikke ta for gitt at alle muslimske trossamfunn ønsker å forebygge R&VE. Det vil si, noen trossamfunn kan ha ekstreme sympatier og mer eller mindre aktivt bidra til at medlemmene deres radikaliseres (Winsvold, Mjelde & Loga, 2017, s. 8). Trolig kan det være slike typer frivillige organisasjoner informanten min her sikter til. Når den danske forskeren Christensen skriver om Danmark og Sveriges forsøk på å forhindre

¹⁸ Forkortelse for 'Non-Governmental Organizations', altså ikke-statlige, frivillige organisasjoner

radikalisering i fengsel, tar hun for seg nettopp dette dilemmaet. Hun poengterer at selv om det har vært en debatt om hvorvidt de religiøse kapellene kan betraktes mer som en risikofaktor enn en beskyttende faktor, antyder de fleste empiriske dataene at dette er unntaket heller enn regelen (Christensen, 2017, s. 20).

De franske forskerne Kepel og Roy har ulikt syn på moskeenes og det radikale miljøets rolle i radikaliseringsprosessen. Kepel legger i boken *'Terror in France'* skylden på farlige former for islam, og viser til fremveksten av en ultrakonservativ salafistbevegelse, som har avlet en ny generasjon voldelige ekstremister. Han skriver videre at et slapt regjeringstilsyn av moskeer har tillatt ekstreme imamer å forkynne om det franske samfunns ondskap. Roy på den andre siden mener Frankrikes problem med sinte unge muslimer ikke har noe å gjøre med salafi fundamentalisme, og at den nye generasjonen ekstremister ikke genuint bryr seg særlig mye om verken religion eller islam. Roy er mest opptatt av 'push' faktorene mot ekstremisme, noe han mener kommer fra sosial ekskludering og opplevd diskriminering fra andre generasjons innvandrere. Kepel ser derimot økende ekstremisme som et resultat av 'pull' faktorer utøvd av salafi-predikanter (Klausen, 2017, s. 167-69). Oppsummert mener Kepel at radikaliseringen i hovedsak skjer innenfor moskeene, blant annet gjennom ekstreme imamer, mens Roy hevder radikaliseringen i hovedsak skjer utenfor moskeene, inkludert i fengslene.

Tross alle kjennetegnene ved de som er utsatt for å bli radikalisert, gis det likevel ikke en gruppe som kan pekes ut. Å være økonomisk vanskeligstilt, andre generasjons innvandrere med kriminalitetshistorikk eller tidligere gjengmedlem er noe som gjelder et høyt antall mennesker i samfunnet, og statistisk sett vil få av disse bli medlem i terrorgrupper eller delta i terrorhandlinger. Kort fortalt handler debatten mellom disse to om hvorvidt samtidens radikalisering er basert på en islamsk ideologi og opplevd forfølgelse og relativ berøvelse, eller på den andre en nihilisme og døds kult som bare finner sin nåværende manifestasjon i et bestemt islamsk verdensbilde (Hedges, 2017, s. 14-15). Jeg vil nå gjøre et forsøk på å drøfte de to ulike synspunktene opp mot hverandre, å se på hva de viktigste skillene mellom de er. Den akademiske debatten mellom franskmennene handler om *konseptualiseringen* av radikalisering. Kepel's tilnærming handler om utviklingen av den salafistiske bevegelsen som står i sterk motsetning til Vesten (Kepel i Hedges, 2017, s. 14), og han argumenterer for en ny tredje bølge av 'jihadisme' som fokuserer på småskala angrep i Vesten. For Kepel fører Salafistdoktrinen og dens prinsipper om lojalitet og avvisning, for eksempel ved at muslimer ikke skal bli venn med ikke-muslimer og generelt være voldelig mot dem, til en konfrontasjon

av Islam og Vesten. Argumentet hans er at salafi-ideologi, økonomisk dårlige forhold (i marginaliserte og økonomisk fattige franske forsteder) og sosiale fordommer er de viktigste årsakene til dagens situasjon av 'jihad' og terror i Vesten (Hedges, 2017, s. 14).

Roy på den andre siden mener at den spesifikke Salafi-bevegelsen ikke har ført til dagens situasjon, og argumenterer for at mange moderne 'jihadist' terrorister ikke er i tråd med salafismen. Selv om Roy avviser salafisme, slipper han ikke islam *'off the hook'*, og han er tydelig på at det er en spesiell form for islamistisk 'jihadisme' som ligger til grunn for kulturen som støtter denne volden og radikaliseringen. Han ser derimot ikke koblingen fra religion til radikaliserings per se, og heller ikke fra fattigdom og elendighet, selv om han sier at disse sammen med fordommer og intoleranse spiller en rolle i å støtte oppfatningen som gjør at verdensbilde kan blomstre. Et annet argument han bruker som et bevis på at Salafismen ikke er av stor betydning som årsak til radikaliserings, er at mange unge jihadister ikke er salafister fordi de ikke benytter seg av strenge regler om bønn og personlig dekor som salafister før i tiden (Hedges, 2017, s. 14-15). En annen forsker antyder imidlertid at det ikke er slik at disse menneskene kanskje ikke er salafister, men heller at definisjonen og forestillingen om salafisme endrer seg, ettersom tradisjoner er et fenomen som alltid er i endring (Neumann i Hedges, 2017, s. 15).

En fjerde informant var mer positiv til frivillige organisasjoners tilstedeværelse og mente at dette er noe man burde investere mer i. Vedkommende begrunnet det blant annet med at disse organisasjonene ofte kan være tilstede i nærmiljøene på en annen måte enn det politiet og andre offentlige etater kan være. Videre trekker informanten frem et interessant poeng, nettopp at hvis man ikke stoler på norske myndigheter, noe ekstreme islamister gjerne ikke gjør, kan frivillige organisasjoner som moskeer spille en veldig viktig rolle i det arbeidet. I tillegg til dette, trekkes det frem at

en får jo inntrykk av at en del folk reiste ut fordi de følte seg fremmedgjort i Norge, at de ikke hadde et tett bånd til det norske samfunnet, og ved retur er det jo ekstra viktig at man prøver å etablere sterkere samfunnsbånd mellom de som har returnert og nærsamfunnet

Dette er et viktig synspunkt. Flere av de tilbakevendte syriaferne sitter gjerne med en varierende grad av skepsis overfor det norske samfunnet, og føler gjerne at 'samfunnet har gått i mot de' hvis det gjelder personer som ikke har klart å få tilgang til viktige goder som

f.eks. arbeid. De det gjelder vil ofte legge skylden på myndighetene i landet og fraskriver seg selv ansvar. Winsvold m.fl. (2017) har sett på hvordan samarbeidet mellom myndighetene og trossamfunnene i Norge fungerer i forhold til bekjempelse av R&VE, og her kommer det frem at det er bred enighet mellom trossamfunns- og myndighetsinformanter om at integrering er det viktigste tiltaket for å få bukt med ekstremisme (Winsvold m.fl. 2017, s. 36).

6 Reintegreringsprogram

Reintegreringsprogrammer har blitt et populært verktøy for håndteringen av hjemvendte syriafarere. De fleste programmene dekker en rekke aktiviteter som religiøs og/eller psykologisk veiledning, jobbtrening og utdanning. Det hevdes at programmene som fokuserer mest på religiøse og psykologiske intervensjoner kan bli sett på som de-radikaliserings orienterte. Programmer som er rettet mot å påvirke voldelige ekstremisters atferd og i tillegg har fokus på utdanning- og jobbtrening kan derimot bli sett på som mer dis-engagement orienterte (Shuurman & Heide, 2016, s. 6).

I følge en rapport fra EU er Norge blant et av flere land som har kommet langt i å utvikle programmer rettet mot reintegrering av voldelige ekstremister (Schuurman & Van der Heide, 2016, s. 6) Jeg har intervjuet to informanter som har god greie på innholdet i Kriminalomsorgens mentorordning, dette fordi begge har gjennomført intervjuer med hjemvendte ekstreme islamister i fengsler i Norge som har fått tilbud om og takket ja til mentor. Det er viktig å poengtere at ordningen er fersk, derfor er det ikke mulig å gjøre en endelig vurdering, men kun en foreløpig evaluering av hvordan den ser ut til å fungere. Jeg vil først ta for meg hvem mentorene og de mentorerte er. Videre vil jeg se på hvordan den ser ut til å virke, før jeg avslutningsvis ser nærmere på frivillighetsprinsippet og dets fordeler og/eller ulemper.

6.1 Hvem er mentorene?

En mentor blir av Justis- og beredskapsdepartementet beskrevet som *'en ressursperson som kan veilede, være samtalepartner og bistå personen som både ønsker og har behov for støtte for å endre tankemønstre, fiendebilde og/eller livsløp'* (Justis- og beredskapsdepartementet 2015 i NIBR-rapport 2016, s. 12), og mentorene i ordningen representerer det sivile samfunnet. Det skal være en medborger, og dermed er mentor-mentorert kjennetegnet av at de er likestilt, og mentoren skal ikke inneha en autoritetsrolle. Målet på sikt er å ha mentorer i alle landets regioner, men i første omgang er det rekruttert mentorer der behovet er størst. En oversikt presentert av mentorprosjektet i juni 2018 viste at det var rekruttert totalt 18 mentorer, hvorav ti fra region øst, tre fra region sør, fire fra region sørvest og en fra region nord (Orban, 2018, s. 20). Mentorene har forskjellige typer kompetanse- og yrkesbakgrunn, relevant erfaring, ulik etnisk bakgrunn, kjennskap og tilhørighet til flere religioner og politiske retninger, og det er rekruttert både kvinnelige og mannlige mentorer. Det essensielle

har vært å få til en god «mentormatch», altså at mentoren og den innsatte har en felles plattform og erfaringer (Mikail, 2018, s. 209).

Mentorenes oppgave går ut på at de skal gi råd og veiledning, motivere, stille spørsmål, lytte, gi støtte, så tvil om riktigheten av bastante oppfatninger, samtidig som de skal kunne gi praktisk støtte. Forventningen er at de, gjennom diskusjon, veiledning og praktisk støtte, skal bidra til personlig utvikling hos de mentorerte (Orban, 2018, s. 24). Et godt mentorforløp kjennetegnes med andre ord av et tett, personlig og tillitsfullt forhold (Prieur og Henriksen 2003 i NIBR-rapport 2016, s. 12), og bygger på andre kvaliteter enn hva som normalt styrer relasjoner mellom bruker og tjenesteyter som distanse og profesjonalitet. Christensen (2015) har identifisert tre overordnede forhold som har betydning for den enkeltes vei ut av ekstreme grupper, hvor det ene dreier seg om tillit til andre (Bjørge & Christensen, 2017, s. 40). Tillit er helt avgjørende for at den som skal forandre seg, er åpen for input fra en person som er posisjonert som rollemodell. Både mentor og mentorert må betrakte hverandre som en det er verdt å lytte til. Er tilliten fraværende, har argumentene den enkelte kommer med ingen virkning (Dalsgaard-Nielsen 2013 i Bjørge & Christensen, 2017, s. 42). Denne tilliten i et mentorforløp mener Christensen kan forsterkes ved at mentorer bruker sitt eget personnavn og er åpne om eget liv, så fremt det ikke er tvil om sikkerheten (Bjørge & Christensen, 2017, s. 42).

6.1.1 Kriterier for mentorrollen

Den ene informanten fortalte at kriterier for å bli mentor har vært oppe til diskusjon under hele etableringsfasen, og pekte på flere kriterier som var viktige. For det første har Norge valgt en annen modell enn den danske. Den danske modellen går ut på at det var ansatte i KO som skulle være mentor, og på bakgrunn av erfaringene fra denne modellen, som viste at det var vanskelig å skape tillit mellom innsatte og mentorer som tilhørte det ekstreme islamister kaller 'systemet', ble Norge mer inspirert av den engelske modellen. Denne typen var en importmodell, hvor man importerte tjenester og hvor mentorene kom fra sivilsamfunnet. Dette er samme modell en så i andre land som f.eks. Tyskland. Videre fortalte informanten at på bakgrunn av en komparativ studie mellom de ulike modellene som blir brukt rundt om i Europa, så havnet man i Norge på at man ville ha folk som tilhørte sivilsamfunnet.

For det andre så ville en ha folk som avspeilte mangfoldet i samfunnet. Det handlet om alder, kjønn og etnisk bakgrunn. Å ha mentorer med ulik etnisk bakgrunn kan ha vært essensielt i og

med at en del av de innsatte hadde innvandrerbakgrunn. En skulle derfor ha en ‘pool’ av mentorer, som både var menn og kvinner, som både var unge og eldre, og som både var ‘etnisk norske’ og hadde andre opprinnelige nasjonaliteter. I tillegg til dette var det et krav at de skulle ha en kompetanse, og den kompetansen skulle også avspeile mangfoldet i samfunnet. På bakgrunn av dette var en ute etter både folk som hadde spisskompetanse på religion, og da tenkte en på religiøs veiledning i form av korrigerende av enkelte utsagn om hva islam skal være og ikke være, så da var en ute etter å rekruttere især imamer, men også prester. Her poengterer informanten at en må huske på at målgruppen i utgangspunktet var veldig bred, og det var ikke kun snakk om muslimske innsatte, det var også snakk om høyre-radikale og venstre-radikale som opprinnelig målgruppe for ordningen.

Det er med andre ord to hovedkriterier for å bli vurdert som mentor. Først og fremst er det essensielt at mentorene tilhører sivilsamfunnet, og ikke kommer fra KO. For det andre må mentorene avspeile mangfoldet i samfunnet, slik at variasjon på mentorene i forhold til utdanning, kjønn, alder, etnisk bakgrunn etc. var viktig. Dette med en ‘pool’ av ulike mentorer er trolig viktig med tanke på at de som får tilbud om mentor er forskjellige og har gjerne helt ulike erfaringer og livshistorier.

6.2 Hvem er de mentorerte?

Videre er det interessant å studere hvordan de mentorerte opplevde å være en del av et slikt prosjekt. I den forbindelse har Franck Orban i evalueringen av MO utviklet tre idealtyper gjennom intervjuer fra totalt 8 innsatte. Disse idealtypene er kun ment som et hjelpemiddel for å forstå hvordan mentorerte forholdt seg til mentorforløpet. Den første idealtypen var ‘*den sinte*’. Vedkommende var her overbevist om at mentorordningen var et verktøy for PST og for norske myndigheter og at mentorene rapporterte til disse. Denne idealtypen viste klare tegn til konspiratorisk tenkning, som f.eks. at Vesten og Norge førte en nådeløs krig mot islam og muslimer eller hadde et konkret mål om å forfølge og trakassere muslimer. De som befant seg innenfor denne kategorien hadde i liten grad fokus på forsoning, fremtid og egen skjebne, og ga fremdeles støtte til ekstremistiske grupper.

Den andre idealtypen var ‘*den forsonede*’. Her hadde den mentorerte sittet en stund i fengsel, ofte pga. lange dommer (det gjaldt f.eks. de første fremmedkrigerne som kom tilbake til Norge), og hadde fått tid til å tenke gjennom sine opplevelser. Vedkommende hadde fått nye perspektiver på livet og ønsket å komme videre. Denne personen hang ikke fast i fortiden som

‘den sinte’, men var opptatt av fremtiden. Den tredje og siste idealtypen var ‘*opportunisten*’. Mentorerte kunne til en viss grad virke angrende, samtidig som han/hun kunne komme med utspill som vitnet om at vedkommende i virkeligheten ikke anså seg selv som ekstremist eller radikal. Denne typen kunne gi uttrykk for et ønske om å ta et oppgjør med fortiden, samtidig som vedkommende hadde en formening om at deltakelsen i programmet kunne gi ekstra goder i form av for eksempel bedre soningsvilkår og snarere løslatelse (Orban, 2018, s. 49-51).

Samtalene mellom mentorene og mentorerte kan deles inn i to kategorier. Den første, ‘poengterte samtaler’, var rettet mot ideologi og religion og krevde en god del forberedelser i forkant. Mentor kunne få i oppdrag av mentorerte å besvare konkrete spørsmål knyttet til religion eller ideologi til neste møte ved å sette seg inn i kilder mentorerte anbefalte. Den andre, ‘trivielle samtaler’, krevde mindre forberedelser og dreide seg om temaer som forholdet til barn eller kone, sex, jobb eller idrett. De var ikke mindre viktige, fordi de bidro til å styrke mentorertes evne til å fungere i samfunnet og i familiesammenheng. Livstrening og bevisstgjøring var noe de aller fleste mentorerte manglet. Alle mentorene i evalueringen konstaterte at samtalene hjalp innsatte med å bli mer stabile, mindre stresset og etter hvert mer opptatt av å legge fortidens sår bak seg og av å få et nytt liv (Orban, 2018, s. 42-47).

Oppsummert kommer Orban gjennom intervjuene frem til at flesteparten av de mentorerte var svært fornøyde med sin mentor av ulike årsaker, og samtlige så en grunnleggende verdi i samtalene. For mentorerte var mentorene en levende kontakt med samfunnet utenfor fengselsveggene, et frihetsvindu som viste dem veien tilbake til et normalt liv og en menneskelig støtte og en trøst som bidro til å gjøre fengselsoppholdet lettere å leve med i perioder hvor man fikk lite eller ingen besøk fra venner eller familie (Orban, 2018, s. 54-66). Alle skjønte at samtalene med mentor bidro til å dempe både ensomhetsfølelsen og soningsbelastningen, samtidig som den ga økt egenverdi og et håp for fremtiden. I tillegg til de mentorertes egne erfaringer og opplevelser med ordningen, kunne fengslene på sin side bekrefte at mentoreringen så ut til å ha en positiv effekt på de innsatte som deltok i prosjektet (Orban, 2018, s. 71).

6.3 Hvordan har mentorordningen fungert?

Forskere legger vekt på at opphold i et avstengt miljø som fengsler bør utnyttes godt da det er en mulighet til å påvirke personer i en annen retning (Holsten, 2018). Det at fengsler har

opprettet en mentorordning som skal hjelpe den enkeltes tilbakeføring til samfunnet er således et viktig tiltak for reintegrering.

Informant 4 forteller at det vedkommende finner i sine funn, som er intervjuer med de som har fått tildelt mentor, er at ordningen har vært en ‘veldig veldig viktig livlinje’ for de mentorete. Vedkommende forteller videre *‘[...] min erfaring ved å snakke med innsatte er at de... disse mentorene, de er... i hvert fall i perioder, har vært den ene livlinja de har hatt da, til en verden...’*. Den andre informantene var av samme oppfatning

... En ting er jo den ideologiske dimensjonen, men jeg fant ut at støttefunksjonen til de samtalene som disse innsatte hadde med mentorene, de var jo like viktige for å kunne holde ut i fengsel. For husk på at dette er jo de første som ble dømt, de fikk lange dommer... og de slipper ikke ut før om noen år. De blir gjerne stemplet i fengsel som jihadister, terrorister, de blir ikke spesielt populære blant andre innsatte, kanskje ikke blant ansatte. Så, samtalene hadde en veldig viktig funksjon for dem, for å være et slags lite frihetsvindu i en ellers ganske grå hverdag. Alle hadde ennå ikke fått tilbud om opplæring, utdanning, jobb, ikke sant. Så den funksjonen var veldig viktig, og hjelpe dem med å holde ut. Å hjelpe dem å reflektere over handlinger, og hva de har gjort. Så det finnes en indre dimensjon ved den prosessen ved samtalene som er veldig viktig

Disse to informantene har med andre ord kvalitetssikret ordningen ved hjelp av den kvalitative modellen. En annen måte å kvalitetssikre på er den kvantitative modellen – nemlig å måle tilbakefall til voldelig ekstremisme, til kriminalitet eller til ingen kriminalitet.

Det beste tiltaket vil jo være at det ikke er noen form for tilbakefall noen steder, og Schmid hevder at det sterkeste beviset på suksessen til ethvert de-radikaliseringsprogram er fravær av en tilbakevending til terrorforbrytelser etter løslatelse (Schmid, 2013, s. 45). Grunnen til at det ikke foreligger studier som tar for seg tilbakefall skyldes at ordningen er såpass ny. Mange rehabiliteringsprogram har blitt opprettet relativt nylig, og det kan være nødvendig med mange år for å måle om en person har blitt rehabilitert eller ikke (Neumann, 2010, s. 49). Ettersom det til nå er få løslatte er det vanskelig å måle tilbakefall enda. Dette blir viktig i fremtiden for å se hvordan MO fungerer som et godt verktøy for de-radikalisering og/eller dis-engagement.

Begge informantene beskriver samtalene som et ‘frihetsvindu’, og er av den oppfatning at de har en viktig verdi for de innsatte det gjelder. Videre peker en av informantene på at både fengselsansatte og mentorene selv påpekte at de som deltok i programmet virket roligere. De var flinkere til å se fremover i tid og ikke bare bakover til fortiden. De var også bedre i stand

til å skille det som er utenrikspolitikk til det som er eget liv. I noen konkrete tilfeller var det snakk om at man kunne se helt klart og tydelig at deltakeren hadde endret mening om hvordan religionen skal tolkes, eller hvilke rolle eller plass man hadde fått i dette ideologiske spillet. Med andre ord fikk de mentorerte større evne til selvreflektering rundt de valgene de hadde tatt. Likevel, i andre tilfeller var det *'veldig veldig vanskelig å si om det hadde vært noen effekt i det hele tatt'*.

6.3.1 Utenrikspolitikk

Det at de mentorerte under mentorforløpet ble flinkere til å skille det som er utenrikspolitikk til det som er eget liv er interessant, og en faktor som kan gjøre seg gjeldende og som er fremhevet som en av flere årsaker til radikaliseringsprosessen i forskningen til Winsvold m.fl. (2017), er utenrikspolitiske faktorer. Dette kan være tilfellet fordi mange muslimer opplever spesielt vestlige lands krigføring i land med muslimsk majoritet som urettferdig og brutal. Denne urettferdigheten vekker sinne og aktiverer solidariteten mange føler med muslimer i andre deler av verden, og blir dermed en virksom radikaliseringsfaktor (Winsvold m.fl., 2017, 73).

Trossamfunnsinformantene i deres studie var nokså samstemte i at utenrikspolitikk er en av radikaliseringsfaktorene. De ga i tillegg uttrykk for at de opplevde holdningen fra myndighetene i vestlige land som dobbeltmoralisk. Angrep i Vesten blir slått hardt ned på og fordømt, mens krig som fører med seg tap av sivile liv i muslimske land aksepteres. Det er likevel et viktig men her, for selv om mange muslimer oppfatter vestlig krigføring som urettferdig, er det bare de som allerede er sårbare av andre grunner som blir radikalisert som følge av dette (Winsvold m.fl., 2017, s. 43-44). Vestel, som har forsket mye på ytterliggående miljøer både på høyresiden og radikal islam, kommer med samme mulige årsaksfaktor til grobunn for ekstremistisk tankegods. Det er viktig at radikaliseringsprosesser også må forstås i en storpolitisk kontekst, altså på makronivå, hvor internasjonal politikk og hendelser skaper følelser av urettferdighet, sinne og hat. Dette kan gi grobunn for at ekstremistiske holdninger og verdier vokser (Vestel, 2016 i Lia m.fl., 2016, s. 83).

6.3.2 Stempling og stigma

Et annet interessant aspekt jeg vil se nærmere på er informantens utsagn om at de som har blitt dømt gjerne blir stemplet i fengselet som jihadister eller terrorister, og at de ikke blir spesielt populære verken blant andre innsatte og kanskje heller ikke blant ansatte. Dette er også noe vi ser fra forskning, og frykten for stigmatisering kan være noe som hindrer den enkeltes løsrivelse fra gruppen. Stigmatiseringen kan komme fra den generelle befolkningen,

ansatte i det offentlige systemet og/eller andre innsatte i fengslet. Bjørge m.fl. skriver at ansatte i offentlige systemer kan ha vanskeligheter med å bevare en profesjonell holdning ved behandling av denne målgruppen, på grunn av de mange terrorangrep i Europa IS har tatt ansvaret for, og den ekstreme bruk av voldelige overgrep og groteske drap som har blitt offentliggjort via videoklipp (Bjørge & Christensen, 2018, s. 34).

Når det gjelder denne stempelingen ønsker jeg å se hvordan Howard Beckers' stempelingsteori kan gjøre seg gjeldende for dette fenomenet. I 1963 utga han boken 'Outsiders' hvor han studerer sosiale avvik og stempeling. Innenfor samfunnsvitenskapen har en lenge vært opptatt av å studere individer som avviker og ikke følger de aksepterte normene og verdiene i samfunnet. Sosiale regler definerer en situasjon og hva slags oppførsel som er passende i gitte situasjoner, og spesifiserer noen handlinger som 'riktig' og forbyr andre som 'ikke riktig'. Når en regel blir håndhevet, kan personen som antas å ha brutt den bli sett på som en spesiell type person, en som ikke kan stoles på og som ikke kan leve etter reglene gruppen er enige om. Han blir derfor sett på som en utenforstående, på tross av at personen som blir stemplet som utenforstående kan ha et annet syn på situasjonen. Kanskje godtar han ikke regelen han blir dømt til og kan ikke se på de som dømmer han som verken kompetente eller legitimt berettiget til å gjøre det. På bakgrunn av dette dukker det opp en annen betydning av begrepet: regelbryteren kan føle at det er de som dømmer han som er de utenforstående (Becker, 1963, s. 1).

I følge Becker (2005) er ikke avvik en objektiv realitet, for verken avvik eller avvikere eksisterer før omgivelsene har definert en handling som avvikende. Avvik er et sosialt fenomen som skapes i mellommenneskelige forhold, og det er dermed andres reaksjoner som bestemmer om en handling avviker fra normalen eller ikke. Med andre ord er ingen handlinger i seg selv avvikende – de blir det først når en gruppe eller samfunnet stempler den som sådan. Syriafarere er å regne for det Becker betegner som 'outsiders'. Deres holdninger, synspunkt og handlinger blir ikke sett på som legitime av det norske samfunnet, og avviker fra de sosiale normene i landet. Becker skriver videre at noen 'tvinger' andre til å akseptere deres regler, og bruker middelklassen versus arbeiderklassen som eksempel. Middelklassen lager regler som de lavere klassene må følge – både i skole-, rettssystemet og andre steder (Becker, 1963). Vi har tidligere i oppgaven sett at norske syriafarere gjerne er individer fra de lavere klassene i samfunnet med lite eller ingen utdanning, og som en følge av dette ofte

dårlig jobbutsikter. Med andre ord kan en måte å stå i mot de som besitter makt i samfunnet være å nekte å adlyde lover og regler de i utgangspunktet er pålagt å følge.

Mentorenes rolle ovenfor de mentorerte er nettopp å bryte denne stempelingen og stigmaet knyttet til den enkelte. En god mentor er en som kan møte den enkelte innsatte med et åpent sinn (Orban, 2018, s. 40), dette er viktig for å skape en avgjørende tillit. Avviket til den enkelte syriaferer kan sies å være et produkt av stemplingsprosessen. Det mentorene har som oppgave er jo å bryte denne stempelingen, vi kan kalle det for en 'avstemplingsprosess'. Ved en slik tilnærming skal mentoren forsøke å etablere en motsatt prosess, og få den mentorerte til å se seg selv og samfunnet med nye øyne. Forhåpentligvis vil disse samtalene mellom mentor og mentorert bidra til at den innsatte ved løslatelse er klar til å møte samfunnet og å opptre slik en samfunnsborger skal, nemlig å følge de fastsatte lover og regler i Norge.

Hva kan vi si om mentorordningen så langt? Først og fremst forteller begge informantene meg at de mener den har vært et viktig tiltak og forteller videre om tilfeller hvor den ser ut til å ha fungert som tenkt. På den andre siden, fortelles det også om andre tilfeller som trolig ikke har vært særlig vellykket, ettersom det er vanskelig å si om det har vært noe som helst effekt på den innsatte. Hvor mange tilfeller som er vellykket og hvor mange som ikke har vært det, vites ikke.

6.3.3 Frivillighetsprinsippet

Det hevdes at rehabilitering fungerer best når det er åpenhet og vilje til å delta (Entenmann m.fl., 2015, s. 18). Dog har andre studier funnet at individer som frivillig går inn i rusbehandling og de som kommer inn i det ufrivillig, faktisk ofte har lignende resultater. Likevel kan dette sies å være vanskelig å oppnå ettersom en må gjennom en juridisk prosess hvis dette skal være mulig (National Institute of Drug Abuse, 2014; Schuurman & Heide, 2016, s. 10). Å delta i Kriminalomsorgens mentorprogram er for de innsatte i Norge frivillig. Dette kan ha en sammenheng med at frivillighetsprinsippet bød på langt færre utfordringer enn dersom man hadde brukt tvang. Ettersom tilliten mellom mentor og mentorert stod sentralt i mentoringsfilosofien, ville også enhver form for tvang kunne svekke rehabiliteringsarbeidet eller føre til en kunstig tilslutning til ordningen (Orban, 2018, s. 13).

Undertegnede spurte den ene informanten om det var mest hensiktsmessig at ordningen er frivillig, og fikk til svar at

ja, det må være frivillig, kan ikke vike fra frivillighetsprinsippet. I enkelte land så er det et påbud, ikke sant, at de er nødt. Men det virker ikke. For når du tvinger noen til å gjøre det, så vil han spille hele veien. Og det er jo også tilfellet for noen som deltar i programmet, for de har en plan med dette her, de vil oppnå goder, bedre soningsvilkår, de tror... etter hvert skjønner de at de ikke kommer til å få noe mer enn disse samtalene, og da blir noen skuffa, noen kan hoppe av fordi de tenker at de ikke har noe å hente derfra

På spørsmål om alle som får tilbud om ordningen velger å benytte seg av den, er svaret et klart nei. Informanten har heller ikke vært i kontakt med de som takket nei, men var tydelig på at de finnes. Vedkommende beskrev disse som 'de som er fullstendig overbeviste om at MO er et verktøy for PST, og dermed så skal de ikke samarbeide med fienden'. Informanten nevner i tillegg at hen ser på to grupper som særlig interessante. Den første gruppen er de som takket nei til det, og den andre er de som ikke fikk og som burde ha fått. Videre forteller informanten at det er bestemt at MO ikke skal tilbys lederskikkelser, og mener dette er kritikkverdig og et feil valg av KO. Dette begrunner vedkommende videre i at kan ha en sammenheng med sikkerhetstrusselen

[...] Det kan hende at man har endret litt syn på det, men i utgangspunktet så... dette veies alltid opp mot sikkerhetsnivået, sikkerhetstrusselen ikke sant, hva slags potensiell fare det utgjør på systemet for innsatte selv, for de andre innsatte, for ansatte og for samfunnet. Slik at tidlig i planleggingsfasen så bestemte man at det skal være et tilbud for de som ikke er ledere i grupper. [...] det kunne kanskje være en ide å utfordre de som er solide ideologisk ikke sant, det er ikke fordi de er veldig solide at de ikke kan utfordres og at man ikke kan vinne de tilbake, det tar bare lenger tid

Her ser vi årsaken til at lederskikkelser ikke blir regnet som en målgruppe for ordningen kan være fordi de utgjør en høyere grad av sikkerhetstrussel mot innsatte, ansatte og samfunnet for øvrig enn de som betegnes følgere/driftere/rotløse. *Tidsaspektet* blir også trukket frem som en viktig faktor for reintegrering av de ulike persontypene – å reintegrere de som er ideologisk motiverte vil ta lenger tid enn for de med svakere tro på ideologien.

Dette er også noe som fremkommer i en rapport som ser på hvordan europeiske land arbeider med problemstillinger knyttet til dis-engagement og de-radikalisering. Rapporten argumenterer for at de fleste europeiske stater har en tendens til å unngå teologi og har derfor ikke eksplisitt utfordret jihadistiske ideologier og narrativer. I stedet for har de satt i gang prosjekter som fokuserer på å styrke integrasjon og sosial samhörighet i forbindelse med de-radikalisering og intervensjonsprogrammer (Butt & Tuck, 2014, s. 3). I Sverige ble 'EXIT

Fryshuset' opprettet i 1998, en organisasjon som har som mål å hjelpe individer til å forlate nynazistiske grupper, og hjelpe de til å etablere nye liv med økonomisk og sosial støtte. Dette prosjektet er basert på forestillingen om at individer blir medlem i ekstreme bevegelser (i dette tilfellet, nynazistiske grupper) ikke på grunn av ideologi, men på grunn av sosiale årsaker og jakten på status, identitet, støtte og/eller makt. Enkeltpersoner går normalt inn i disse organisasjonene når de føler seg ekskluderte eller uakseptert av samfunnet (Butt & Tuck, 2014, s. 13), noe vi også har sett som en tendens hos nordmennene som har blitt medlem i ekstreme islamistiske organisasjoner.

Videre tolker jeg det slik at det kan være to grunner til at MO ikke inkluderer ledere. For det første kan det være at det er relativt få av de innsatte som kan betegnes ekstreme islamister som er eller har vært ledere i et radikalt miljø. For det andre kan det være nettopp som beskrevet ovenfor, at det faktisk er slik at de fleste norske ekstreme islamistene, slik som nynazistene i Sverige, ikke har blitt medlem på bakgrunn av ideologiske årsaker, men at det heller er andre faktorer som spiller inn, som for eksempel sosial eksklusjon fra samfunnet den enkelte var en del av. Bjørgos beskrivelse av drifere og følgere kan søke tilflukt i slike grupper på bakgrunn av behovet for å tilhøre en gruppe og å bli akseptert av dens medlemmer, og det disse individene søker er kameratskap, beskyttelse og oppfyllelse av sosiale nødvendigheter. Den tredje typologien til Bjørgo, 'sosialt frustrerte ungdommer', har i likhet med gruppen ovenfor ofte lite sosial kapital og kan ha en opplevelse av diskriminering eller urettferdig konkurranse med andre samfunnsgrupper over knappe goder (Bjørgo, 2011, s. 281-84).

6.3.4 Hvem lykkes med reintegreringen?

Respondent 4 svarte på spørsmål om motivasjonen til å endre holdninger og/eller atferd at det vedkommende hadde sett av samtlige hen hadde møtt i norske fengsler (hvilket var mesteparten av de som er dømt for terror i Norge samt. de som har prøvd å reise), var at de ikke kjente seg igjen i omtalen av IS som terrororganisasjon. Informanten snakket videre om hvilke utvikling disse hjemvendte syriafarerne har hatt i løpet av perioden fra de reiste til de har kommet hjem og nå soner i fengsler. De innsatte informanten hadde snakket med kjente seg ikke igjen i 'disse henrettelsene og sånn', og 'de tar avstand fra det'. Det har de derimot ikke nødvendigvis alltid gjort. Når de kom hjem og ble arrestert var de i veldig 'motstandsidentitet-modus', og med dette uttrykket menes at de 'gikk og snakket om van tro, og brukte deres versjon av religion, som en veldig sterk motstandsidentitet'. Den kommer i

følge informanten av og til nå også, f.eks. når de kommer i konflikter på avdeling eller har vært i konflikt med medinnsette eller ansatte, men den opptrer ikke like ofte nå som før. Når det gjelder spørsmålet som dreier seg om hva det er som gjør at noen lykkes med reintegrering svarer samme informant at det særlig er en viktig grunn som er uunngåelig, nemlig at folk blir eldre

Folk blir eldre, folk får roa seg litt ned, nå har de vært i en ramme hvor de har vært i en... de har vært i en tvangsramme. Sant. Du får ikke lov å gå ut når du vil, du kan ikke handle hva du vil, du kan ikke gjøre hva du vil... Ja, de begynner å bli voksne da. Og samtidig har de bygget opp, flere av disse, nesten alle sammen, har fått tilbud om og gjennomført skoler, kurs, utdanninger. De har fått små programmer, rusmestring, sinnemestring. De har funnet mennesker eller mennesker har funnet de, som har håndtert de på en annen måte som de kanskje ikke har blitt behandlet på tidligere ute i samfunnet. Så jeg tror de også har fått slått ned noen fler fundament da for et nytt liv. Ingen garantier, men samtidig så har de nok kanskje litt andre kort på hånda nå enn de hadde tidligere, selv om de også da har noen år med soning... som kan gjøre sitt

Det at folk blir eldre ser med andre ord ut til at de med alderen søker andre retninger i livet, og dette gjelder trolig de som ble medlem i en ekstrem gruppe når de var relativt unge.

Entenmann m.fl. hevder at de fleste utenlandske fremmedkrigere er unge, mellom 16 og 29 år, noe som følger en generell trend siden midten av 2000-tallet, nemlig at rekrutter til terrororganisasjoner stadig blir yngre (Barrett, 2014 i Entenmann m.fl., 2015, s. 7). Bjørgo og Christensen skriver i sin rapport om norske fremmedkrigere at *alder* er en viktig pull-faktor som trekker personer ut av ekstreme grupper og mot mer attraktive alternativer. På et tidspunkt i livet føler de fleste deltakere i voldelige organisasjoner at de blir for gamle til å fortsette som en del av gruppen/miljøet, og noen føler at 'de har gjort sitt' (Bjørgo & Christensen, 2018, s. 32-33).

7 Avslutning

Denne oppgaven har hatt som formål å studere hvordan norske hjemvendte syriafarere skal tas i mot av samfunnet ved hjemkomsten. Først og fremst ser vi at individer tiltrekkes det ekstreme ut i fra helt ulike årsaker. For noen tilbyr medlemskap nettverk og venner, for andre en flukt fra et problemfylt liv, og andre kan bli dratt mot det ekstreme av lysten på et actionpreget liv. Oppgaven har vist at det for en del av nordmennene ofte ikke er ideologi som er årsaken til at de blir medlem i ekstreme grupper, men heller sosiale faktorer som jakten på status og en klar identitet. Vi har sett at identitetsdannelse kan være utfordrende for mange unge i dag, og dette kan være en medvirkende faktor til hvorfor noen søker seg til ekstreme grupper fordi disse ofte tilbyr en klar og tydelig identitet. Videre viser det seg at kvinner og menn, kanskje noe overraskende, har mange av de samme motivasjonene som ligger bak utreise, men en forhistorie som inneholder kriminalitet er mer fremtredende hos mennene. Et av studiens funn viser at det er enighet blant eksperter og fagfolk om at norske syriafarere som fremdeles befinner seg i konfliktområdene bør hentes hjem så fort som mulig av norske myndigheter.

Videre ser vi at gruppen har stort behov for hjelp av samfunnets instanser ved tilbakekomst, på tross av at det er bred enighet blant fagfolk at syriafarere representerer en liten risiko for samfunnssikkerheten. Norge er likevel nødt til å ta problemstillingen på alvor for å holde trusselen nede. Jeg har studert to ulike perspektiver på syriafarere og funnet at Norge har valgt en tilnærming til fremmedkriger problematikken som ikke kun legger vekt på at syriafarere skal straffes, men som også fremmer viktigheten av reintegrering og rehabilitering. De aller fleste hjemvendte norske syriafarere er enten idømt eller vil bli idømt en fengselsstraff av ulik lengde, og her har spesielt fengslene en viktig rolle. Fengselets rolle blir viktig i forhold til at de skal hjelpe den innsatte med å vende tilbake til et liv som loydlige borgere, og dette må gjøres gjennom programmer i fengselet som hjelper den innsatte med nettopp dette. Videre har oppgaven avdekket at det for ideologiske aktivister og hypersubjektene vil være viktig med samtalerapi og bistand til å tolke koranen og religionen islam på en ny måte. Disse vil gjerne ha større behov for poengterte samtaler, ettersom de er mer rettet mot ideologi og religion. For sosialt frustrerte ungdommer, de rotløse eller de flytende subjektene er det essensielt at de får tilbud om andre sosiale nettverk og aktiviteter som kan erstatte det voldelige ekstremistiske grupper kan tilby. Denne gruppen vil trolig ha bedre nytte av trivielle samtaler, som er mer rettet mot å styrke mentorertes evne til å fungere i samfunnet, for eksempel med tanke på familie og jobb.

Oppgaven har også sett på moskeenes rolle knyttet opp mot både forebygging av R&VE og reintegrering av syriafarere. Først og fremst ser det ut til at begge moskeene jeg har besøkt har et stort fokus på fellesskap og aktiviteter innad, og dette er en viktig forebyggende innsats for å forhindre at radikaliseringsprosesser forekommer. På tross av dette beveger likevel individer seg inn i radikaliseringsprosesser, men funn avdekket i oppgaven indikerer at radikaliseringsprosesser ser ut til å foregå utenfor moskeenes fire vegger. Når en persons tankegang endrer seg til det mer ekstreme, viser det seg at den enkelte forlater moskeen ettersom budskapene som formidles der blir for milde. Det som er utfordrende med dette er at moskeene dermed står overfor betydelige utfordringer i forhold til å forhindre at individer radikaliseres. I dette kapitlet undersøkte jeg også de ulike måtene koranen tolkes på, og fant at det er helt nødvendig med kunnskap om religionen islam og å være kildekritisk, slik at man er i stand til å tolke tekstene i henhold til dagens samfunn.

Til slutt så jeg nærmere på mentorordningen, og denne ser ut til å ha vært et svært viktig tiltak for å hjelpe de innsatte tilbake til et mer normalt liv. Ordningen virker å ha en positiv effekt på de innsatte som benytter seg av tilbudet, noe vi ser ved at de innsatte selv gir uttrykk for dette. Det at den har som mål å drive dis-engagement fremfor de-radikalisering kan i tillegg se ut til å være en lur strategi, ettersom det virker å være enklere å få individer til å avstå fra å bruke vold enn å endre en persons tankesett. Utfordringen denne ordningen står ovenfor er de som ikke har fått tilbud eller de som takker nei til tilbud om mentor. Hva skal gjøres med disse? Først og fremst bør det gjøres en ny vurdering av om mentorordningen også skal tilbys lederskikkelser. Det bør videre gjøres studier på mentorordningen og dens virkning etter at den har eksistert en stund til, hvor det blir viktig å se på om de som er løslatt etter å ha sonet en terrorrelatert dom har holdt seg borte fra kriminalitet, og eventuelt hvilke type forbrytelser den enkelte har gjennomført. Dette vil være viktig for å se om en slik mentorordning er det mest hensiktsmessige tiltaket for hjemvendte syriafarere, og eventuelt hva en bør gjøre mer eller mindre av.

Referanser

- Ali, M. R. (2015). *ISIS and propaganda: How Isis exploits women*. Reuters Institute: University of Oxford. Hentet 18.09.2019 fra <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/isis-and-propaganda>
- Andersson, A., Høgestøl, S., Lie, A. C. (2018). *Fremmedkrigere – forebygging, straffeforfølgning og rehabilitering i Skandinavia*. Gyldendal Juridisk: Oslo
- Barrett, Richard (2017). *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. The Soufan Center/The Global Strategy Network, October 31, 2017. Hentet fra <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf>
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. London: Free Press of Glencoe. Fra http://leeclarke.com/courses/intro/readings/becker_definingdeviance.pdf
- Becker, H. (2005, 1963). *Hvordan avvigere bliver til avvigere – studier i avvigelsessociologi*. Hans Reitzels Forlag: Danmark
- Beck, U. (2002). *The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited*. *Theory, Culture & Society*. Vol. 19 (4), pp. 39-55. SAGE
- Bjørgero, T. (2011). *Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups*. *Crime, Law and Social Change*, (55), 277-285. DOI 10.1007/s10611-011-9282-
- Bjørgero, T. & Christensen, T. W (2018). *Hvordan håndtere hjemvendte fremmedkrigere og andre syriafarere? Tiltak for ivaretagelse og oppfølging*. NO. 1 UiO: C-REX – Senter for ekstremismeforskning. Hentet fra <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/hjemvendte-fremmedkrigere-c-rex-report-1-2018.pdf>
- Bjørgero, T & Gjelsvik, I. M. (2015). *Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme – en kunnskapsstatus*. Politihøgskolen: Oslo
- Blaikie, N. & Priest, J. (2019). *Designing Social Research*. 3th edition. Polity Press: UK
- Brink, H.I.L. (1993). *Validity and reliability in qualitative research*. Vol. 16, No. 2, s. 35-38. DOI: <https://doi.org/10.4102/curationis.v16i2.1396>
- Butt, R. & Tuck, H. (2014). *European Counter-Radicalisation and De-radicalisation: A Comparative Evaluation of Approaches in the Netherlands, Sweden, Denmark and Germany*. London: *Institute for Strategic Dialogue*. S. 1-26. Hentet fra https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/News/De-radicalisation_final.pdf

- Christiansen, S. (2017). Preventing Radicalization in Prisons – A comparative analysis of the Danish and Swedish prison and probation Services' Counter-Radicalization Strategies within Prisons. (Master Thesis, Malmö Högskola). Hentet fra <https://muep.mau.se/handle/2043/23168>
- Collins, R. (2011). The Invention and Diffusion of Social Techniques of Violence – How Micro-Sociology Can Explain Historical Trends. *Sociologica*, 2. Società editrice il Mulino: Bologna. DOI: 10.2383/35863
- Cook, J. & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State. London: International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR). Hentet fra https://wb-iisg.com/wp-content/uploads/bp-attachments/5613/Women-in-ISIS-report_20180719_web.pdf
- Dalgaard, N., A. (2010). Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know, *Studies in Conflict and Terrorism*, 33:9, 797-814, DOI: 10.1080/1057610X.2010.501423
- Daugherty, E. C. (2020). Deradicalization and Disengagement: Exit Programs in Norway and Sweden and Addressing Neo-Nazi Extremism. *Journal for Deradicalization*, Vol. 21. Hentet fra <http://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/287>
- Døvik, O. & Svendsen, C. (15.juni 2018). Fire av ti norske IS-dømte er løslatt. *NRK*. Hentet fra <https://www.nrk.no/norge/fire-av-ti-norske-is-domte-er-loslatt-1.14082372>
- Entenmann, E., Van der Heide, L., Weggemans, D. & Dorsey. (2015). Rehabilitation for Foreign Fighters? Relevance, Challenges and Opportunities for the Criminal Justice Sector. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 6, no. 5. DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2015.2.05>
- Fangen, K. & Kolås, Å. (2016). The «Syria traveller»: reintegration or legal sanctioning?, *Critical Studies on Terrorism*, Vol. 9, NO. 3, pp. 414-432, DOI: 10.1080/17539153.2016.1192260
- Felles kontraterrorsenter (2.juni 2014). Norske fremmedkrigere i Syria. Hentet 29.04.20 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/ced1ecf5e7cb4a40a659793afc1c0749/fkts_syriarapport_2_juni_2014_2.pdf
- FN (2019). FN-sambandet. Den islamske staten (IS). S. 1-31. Hentet fra <https://www.fn.no/Konflikter/Den-islamske-staten-IS>
- FN (2019). FN-sambandet. Ekstremisme og terrorisme. S. 1-13. Hentet fra <https://www.fn.no/Tema/Konflikt-og-fred/Ekstremisme-og-terrorisme>

- General Intelligence and Security Service (AIVD) (February, 2017). Focus on Returnees. *Ministry of the Interior and Kingdom Relations*. Hentet 17.02.20 fra https://english.aivd.nl/binaries/aiv-den/documents/publications/2017/02/15/publication-focus-on-returnees/Terugkeerders+in+beeld_ENG_WEB.pdf
- Greenwood, M. (2018). Danske fremmedkrigeres jihad. Kap. 11 i *Fremmedkrigerne* (s. 321-349). Gyldendal Juridisk: Oslo
- Hanstad, D. V. (2010). Forskjeller mellom journalistikk og forskning. *Norsk Medietidsskrift*, årg. 17, nr. 2, pp. 120-133. Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.idunn.no/file/pdf/41707970/art12.pdf>
- Harlem, M. (2019, 15.mars). Norge har ansvaret for norske IS-medlemmer – folkeretten forplikter, også når det er ubehagelig. *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/kultur/norge-har-ansvaret-for-norske-is-medlemmer/70868526>
- Hedges, P. (2017). Radicalisation: Examining a Concept, its Use and Abuse. *Counter Terrorist Trends And Analyses*, Vol. 9, No. 10, pp. 12-18. International Centre for Political Violence and Terrorism Research. Nedlastet 23.01.2020. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26351560>
- Hegghammer, T. (2010). The Rise of Muslim Foreign Fighters – Islam and the Globalization of Jihad. *International Security*, Vol. 35, No. 3, pp. 53-94. DOI: https://dx.doi.org/10.1162/ISEC_a_00023
- Hegghammer, T. (2013a). Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists' Choice between Domestic and Foreign Fighting. *American Political Science Review*. Vol. 107, Nr. 1. DOI: 10.1017/S0003055412000615
- Hegghammer, T. (2013c). Syria's Foreign Fighters. *Foreign Policy*. Hentet fra http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2013/12/09/syrias_foreign_fighters
- Hegghammer, T. (2014). Norske fremmedkrigere i går og i dag. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 30(4): 277-288. Hentet fra <https://publications.ffi.no/nb/item/asset/dspace:2046/1178190.pdf>
- Hoffman, C. & Moe, V. (2017). Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017 – befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie. S. 7-9. *Senter for Studier av Holocaust og livssynsminoriteter*. HL-senteret: Oslo

- Holsten, H. H. (18. april 2018). Er det mulig å integrere hjemvendte fremmedkrigere? *Forskning.no*. Hentet 14.05.20 fra <https://forskning.no/krig-og-fred-partner-terrorisme/er-det-mulig-a-integrere-hjemvendte-fremmedkrigere/274662>
- Høigilt, J. (2018). Jihadisme, islamisme og krigen mot nyanser, i Anna Andersson; Sofie Høgestøl & Anne Christine Lie (red.), *Fremmedkrigere. Forebygging, straffeforfølgning og rehabilitering i Skandinavia*. Kapittel, s. 299-320. Gyldendal Juridisk
- Ismaeli, A. & Andreassen, T. A. (2020, 14. januar). Norge gjør helomvending. Henter hjem IS-siktet norsk kvinne og hennes syke 5-åring. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/verden/i/70Mbp3/norge-gjoer-helomvending-henter-hjem-is-siktet-norsk-kvinne-og-hennes-syke-5-aaring>
- Johansen, P. A. & Torgersen, H. O. (2020, 4. februar). PST med ny trusselvurdering: Dette er de største sikkerhetstruslene mot Norge. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/GGgWq9/pst-med-ny-trusselvurdering-dette-er-de-stoerste-sikkerhetstruslene-mot-norge>
- Johnsen, N. (2020, 3. februar). PST: Slik var kvinners rolle i IS. *VG*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/3JgbgA/pst-slik-var-kvinnens-rolle-i-is>
- Jørstad, N. G. (06. desember 2016). Det forlokkende kalifatet. *Prosa – Tidsskrift for sakprosa*. Hentet fra <https://prosa.no/kritikk/det-forlokkende-kalifatet>
- Khosrokhavar, F. (2013). Radicalization in Prison: The French Case. *Politics, Religion and Ideology*, 2013. Vol. 14, No. 2, 284-306. DOI: 10.1080/21567689.2013.792654
- Klausen, J. (2015). Tweeting the *Jihad*: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38:1, pp. 1-22, DOI: 10.1080/1057610X.2014.974948
- Klausen, J. (2017). Terror in the Terroir – The Roots of France’s Jihadist Problem. *Foreign Affairs*, pp. 166-172. Princeton University Press. Nedlastet 17.02.20. Hentet fra <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2017-08-15/terror-terroir>
- Kriminalomsorgen (2017). Årsrapport. Hentet fra <https://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkeltall.237902.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS. (2016). Radikalisering og voldelig ekstremisme – håndbok for ansatte i kriminalomsorgen med særskilt fokus på håndtering i fengsel. KRUS: Lillestrøm
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. & Gunaratna, G. (2010). Detainee de-radicalisation: A challenge for psychological science. *Observer (Association for Psychological*

- Science), 20 (1). Hentet fra <https://www.psychologicalscience.org/observer/detainee-deradicalization>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. 2017. Det kvalitative forskningsintervju. 3. utgave. Gyldendal Akademisk
- Lia, B. (2018). Islamistisk ekstremisme – en innføring. I E. Reiss & L. Noor (red.), *Minotenk, radikaliserings – fenomen og forebygging* (s. 92-103). Oslo: Minotenk / Frekk Forlag
- Lia, B. (2019). Muhajirat-fenomenet: Hvordan ble kvinner fra Europa rekruttert til ISIL, og hva var deres rolle i kalifatet? *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 2, årg. 36. s. 100-114. Universitetsforlaget. DOI: 10.18261/issn.1504-3053-2019-02-02
- Lid, S., Winsvold, M., Søholt, S., Hansen, S. J., Heierstad, G., Klausen, J. E. (2016). Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme – Hva er kommunenes rolle? NIBR-rapport 2016: 12. Oslo
- Linge, M. (2013). Den konservative muslimske vekkelsen – om IslamNet, Profetens Ummah og salafismens fremvekst i Norge. *Samtiden* 04. S. 38-52
- Mikail, G. (2018). Mentorprosjektet: et forebyggende tiltak mot radikaliserings og rekruttering til voldelig ekstremisme i Kriminalomsorgen. I E. Reiss & L. Noor (red.), *Radikaliserings – fenomen og forebygging*. Bokkapittel. Oslo: Minotenk / Frekk Forlag
- Minotenk (2018). *Radikaliserings – fenomen og forebygging*. Oslo: Minotenk / Frekk forlag
- National Institute on Drug Abuse (2014). *Principles of Drug Abuse Treatment for Criminal Justice Populations: A Research-Based Guide*. North Bethesda: National Institute on Drug Abuse. Hentet den 17.04.20 fra <https://www.drugabuse.gov/publications/principles-drug-abuse-treatment-criminal-justice-populations/principles>
- Neumann, P. (2010). *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*. The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR). Hentet fra <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Prisons-and-terrorism-15-countries.pdf>
- Nilsen, L. (2016, 5. mars). Det er mange som ikke aner hva muslimer er. *Bergensavisen*. Hentet fra <https://www.ba.no/nyheter/islam/bergen/det-er-mange-som-ikke-aner-hva-muslimer-er/s/5-8-296736>
- Olidort, J. (2015). What Is Salafism? The Washington Institute for Near East Policy. Artikkel. Hentet 23.01.2020 fra <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/what-is-salafism>

- Orban, F. (Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS). (2019).
Mentorordningen i Kriminalomsorgen: en prosessevaluering. Oslo
- Peresin, A. & Cervone, A. (2015). The Western Muhajirat of ISIS, *studies in Conflict & Terrorism*, 38:7, pp. 495-509, DOI: 10.1080/1057610X.2015.1025611
- Pipes, D. (2000). Islam and Islamism: Faith and Ideology. No. 59, pp. 87-93. Center for the National Interest. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/42897264>
- Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) (2019). Trusselvurdering 2019. Hentet fra <https://www.pst.no/globalassets/artikler/trusselvurderinger/psts-trusselvurdering-2019.pdf>
- Reynolds, S. C. & Hafes, M. M. (2019). Social Network Analysis of German Foreign Fighters in Syria and Iraq., *Terrorism and Political Violence*, 31:4, 661-686, DOI: 10.1080/09546553.2016.1272456
- Ritchie, J. & Lewis, J. (2003). *Qualitative Research Practice – A Guide for Social Science Students and Researchers*. Kap. 10, pp. 263-266. London: SAGE Publications
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in Interview-Based Qualitative Research: A Theoretical and Practical Guide, *Qualitative Research in Psychology*, 11:1, 25-41, DOI: 10.1080/14780887.2013.801543
- Roy, O. (2015). What is the driving force behind jihadist terrorism? – A scientific perspective on the causes/circumstances of joining the scene”. Tale under Bundeskriminalamt Autumn Conference, Mainz Tyskland, 18-19 november 2015. Nedlastet 21.01.2020. Hentet fra <https://life.eui.eu/wp-content/uploads/sites/7/2015/11/OLIVIER-ROY-what-is-a-radical-islamist.pdf>
- Radicalization Awareness Network (Juli, 2017). ‘Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families’. *RAN manual*
- Ragab, E. (2018). Returning Foreign Terrorists: What Type of Security Challenges Are They Posing? *IEMed Mediterranean Yearbook. Violent Extremism*. Hentet fra https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2018/Foreing_Terrorist_Eman_Ragab_Medyearbook2018.pdf
- Rajah, B. J. (12.07.2018). På tomannshånd med fremmedkrigere. Fontene. Hentet fra <https://fontene.no/nyheter/pa-tomannshand-med-fremmedkrigere-6.47.550696.b0f207e0a7>
- Ritchie, J & Lewis, J. (2003). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: SAGE Publications

- Sass, K. (2018). Cleavages and Coalitions – Comprehensive School Reforms in Norway and North Rhine-Westphalia/Germany 1954-1979. *PhD*, Universitetet i Bergen
- Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review, *The international Centre for Counter-Terrorism* – The Hague 4, no. 2. DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2013.1.02>
- Schuurman, B. & Heide, L. V. D. (November, 2016). Foreign Fighter Returnees & the reintegration challenge. *RAN ISSUE PAPER*. Hentet 16.04.20 fra https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_foreign_fighter_returnees_reintegration_challenge_112016_en.pdf
- Silverman, D. (2014). *Interpreting Qualitative Data*. SAGE Publications: London
- Solheim, D. (2006). Om å tolke Koranen. Kapittel i Fjellhaugs misjonshøgskole (FMH) (2006). Årsskrift. Årgang 7. Oslo: Fokus Trykk
- Stern, J. (12.januar, 2010). Five myths about who becomes a terrorist. *Washington Post*. Hentet den 28.03.20 fra <https://today.law.harvard.edu/stern-in-the-washington-post-myths-about-terrorists/>
- Striegher, J. L. (2013). The Deradicalisation of Terrorists. *Salus Journal* 1 (1): 19-40. Hentet 12.03.20 fra https://www.researchgate.net/publication/280900918_THE_DERADICALISATION_OF_TERRORISTS
- Svendsen, C. & Alayoubi, M. (12.mars 2019). – Jeg angrer – vær så snill og hjelp oss. *NRK*. Hentet 14.05.20 fra <https://www.nrk.no/urix/xl/-jeg-angrer--vaer-sa-snill-og-hjelp-oss-1.14468069>
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Viten (2018). *Radikalisering – En studie av mobilisering, forebygging og rehabilitering*. Kjeller: Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI)
- Wergeland, P. (25.juni 2015). Hadde kontakt med syriafarere like før pågripelsen. *NRK*. Hentet 24.04.20 fra https://www.nrk.no/norge/_-hadde-kontakt-med-syriafarere-like-for-pagripelsen-1.12427083
- Wergeland, P. & Døvik, O. (24.juni 2015). Terrortiltalt la ut våpenbilder på Facebook – angrer nå. *NRK*. Hentet 24.04.20 fra <https://www.nrk.no/norge/terrortiltalt-la-ut-vapenbilder-pa-facebook---angrer-na-1.12425377>

- Wieviorka, M. (2003). Violence and the subject. S. 42-50. SAGE Publications: London
- Wieviorka, M. (2014). The sociological analysis of violence: new perspectives. *The Sociological Review*, 62:S2, pp. 50-64. Hentet fra <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12191>
- Winsvold, M., Mjelde, H. L. & Loga, J. (2017:4). Trossamfunn som arena for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Senter for forskning på sivilsamfunn & frivillig sektor. Institutt for samfunnsforskning: Bergen/Oslo
- Worth, R. F. (2017). The Professor and the Jihadi. *The New York Times Magazine*. Hentet 22.01.2020 fra <https://nyti.ms/2oAUIj4>
- Zakaria, R. (2015). Women and Islamic Militancy. Volume 62, No. 1, pp. 118-125. University of Pennsylvania Press. DOI: 10.1353/dss.2015.0011
- Zaman, K. (16.01.2020). 'Vil den norske IS-kvinnen fortelle sannheten om terrororganisasjonen som voldtok og drepte tusenvis av mennesker?' *TV2*. Hentet fra <https://www.tv2.no/mening-og-analyse/11138679/>

Vedlegg

Vedlegg 1 – Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet ”Reintegrering av hjemvendte syriafarere”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å se på hvordan de norske hjemvendte syriafarerne kan reintegreres og resosialiseres tilbake inn i det norske samfunnet. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å se på hvilke tiltak som gjøres for å reintegrere de nordmennene som har reist til Syria/Irak og sluttet seg til terrororganisasjoner som IS, og som nå har kommet hjem. Det er satt i gang en rekke ulike tiltak for at disse menneskene skal bli lovlydige samfunnsborgere igjen, og målet for prosjektet er å se på hvilke strategier som kan anvendes mot den enkelte syriafarere.

Problemstillinger og forskningsspørsmål som søkes besvart er hvordan nordmenn som har sluttet seg til jihadistiske grupper, i hovedsak IS, og videre vendt hjem kan reintegreres, rehabiliteres og resosialiseres tilbake inn i det norske samfunnet. Oppgaven søker å finne svar på hvilke tiltak som bør iverksettes for reintegrering av ulike typologier av de utreiste. Helt konkret dreier det seg om hvilke tiltak som bør implementeres for de ideologiske aktivistene (svært ideologisk overbeviste) versus ‘følgere’ og/eller sosialt frustrerte ungdommer som ofte ikke er like opptatt av selve ideologien. Med andre ord dreier oppgaven seg om hvilke differensierte tiltak som blir viktig for de ulike gruppene av utreiste – da disse syriafarerne er individer med ulike bakgrunner, erfaringer, livssyn etc.

Denne oppgaven er et forskningsprosjekt og er en del av mastergradsstudiet i sosiologi v/ UiB.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Bergen er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget er strategisk trukket. Oppgavens formål krever informanter som har god kunnskap om tema og fenomenet det forskes på. Det er totalt rundt 20 stykker som får henvendelsen om å delta i prosjektet. De som får spørsmål om å delta, får dette på bakgrunn av at personen(e) jobber eller forsker på syriafarere/ekstremisme, og f.eks. har skrevet bøker/artikler/rapporter om tema.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du kan delta på et intervju. Dette intervjuet kan foregå på et fysisk sted, eller gjennomføres via Skype. Intervjuet er tenkt å vare ca. 45 min. Spørsmålene i intervjuet vil omhandle litt generelle spørsmål om IS som organisasjon og hvorfor akkurat denne har tiltrukket seg så mange 'fremmedkrigere'. Videre vil spørsmålene dreie seg om hvor farlige disse hjemvendte er eller hvor stor/liten samfunnstrussel de kan utgjøre, hvordan de skal ivaretas og følges opp både i fengsel og i tiden etter, og det ønskes svar på noen erfaringer som er gjort med de syriafarerne som allerede er godt i gang med tilbakeføringsprosessen.

Opplysningene fra intervjuene registreres via notater og lydopptak.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er kun studenten og min veileder til prosjektet (ansatt ved UiB) som vil ha tilgang til personopplysningene.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 31.05.2020. Personopplysninger og lydopptak samt. transkribering fra lydopptakene vil bli slettet ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Bergen har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Universitetet i Bergen ved Atle Møen (Atle.Moen@uib.no) og Katrine Haugstulen (katrinehaugstulen@gmail.com)
- Vårt personvernombud: Janecke Helene Veim (Janecke.Veim@uib.no)
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Eventuelt student

Atle Møen

Katrine Haugstulen

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet 'Hjemvendte syriafarere', og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 25.05.2020.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2 – Intervjuguider

Intervjuguide 1

Innledende spørsmål

Hva er det som gjør at terrororganisasjonen IS har tiltrukket seg et så enormt høyt antall fremmedkrigere fra så mange land?

Hvilke karakteristika /felles kjennetegn ved nordmennene som reiser er hyppigst registrert blant de hjemvendte?

- Økonomiske problemer?
- Arbeidsledighet?
- Dårlige/få gode og nære relasjoner?
- Psykisk helse?
- Ideologisk orienterte?
- Søken etter felleskap?

Hvor lenge har i gjennomsnitt de nordmennene som har reist oppholdt seg i Syria/Irak?

Hvilke tanker har du omkring Norge sitt ansvar i forhold til å hente hjem syriafarere?
(både kvinner, menn og barn)

Reintegrering og tilbakeføring til samfunnet

Hvilke trussel mot samfunnet kan eller utgjør hjemvendte syriafarere?

- Hvordan kartlegges risikoen de kan utgjøre ved hjemkomsten?

Hvor stor andel av de returnerte har motivasjonen som trengs for en endring i deres holdninger og atferd?

- Hvilke tiltak gjøres for de som ikke har ønske om å vende vekk fra ideologien og gruppen?

Hva har stigmatiseringen fra det lokale samfunnet den enkelte syriafareren opprinnelig kom fra å si for reintegreringen i samfunnet?

- Bør de plasseres og bosettes andre steder enn der de bodde før utreise?

Hvor stor betydning har familiemedlemmer til den radikale islamisten å si for tilbakeføringen til samfunnet?

- Hva med de som har lite eller ingen familie?

Hvordan ser jobbmulighetene til disse hjemvendte ut?

- Hvor behjelpelige er offentlige institusjoner som f.eks. NAV i syriafereres jobbsøkningsprosess etter endt fengselsopphold?

Hva kan frivillige organisasjoner bidra eller bistå syriaferere med etter endt fengselsopphold?

Hva er det som gjør at noen lykkes med reintegrering, og andre ikke?

Ulike persontyper

Det er jo forskjell på å reintegrere ideologiske aktivister og rotløse ungdommer og ‘følgere’. Hvilke reintegreringstiltak bør anvendes for de ulike typologiene?

- ‘Ideologiske aktivister’ (ledere)
- Driftere eller ‘følgere’
- ‘Sosialt frustrerte ungdommer’ (tilhørighet)
- ‘Eventyrerne’ (action, spenning)

Mentorordningen

Hva går mentorordningen i Kriminalomsorgen ut på?

Hva er de viktigste kvalitetene en mentor bør ha?

Hvilke effekter kan vi se av den opprettede mentorordningen innenfor Kriminalomsorgen (selv om den er relativt fersk)?

- Hvordan vurderer du virkningen av den? Virker den slik den er tenkt?
- Hvordan er syriaferernes erfaringer rundt denne ordningen?

Ettersom mentorordningen er frivillig, lurer jeg på hva en gjør med de som ikke ønsker å benytte seg av den?

- Er det ikke naturlig å tenke at de mest 'ekstreme' og de som ikke er villige til å følge moderat Islam, vil takke nei til tilbudet om mentor?
- Er dette noe som svekker tilbudet i stor/liten grad?

I evalueringen av mentorordningen fremkommer det at kunnskapen om ordningen er for dårlig på 'bakkenivå'. Har det skjedd endringer her slik at fengselsbetjenter får mer informasjon om hva mentorrollen innebærer?

- Hvis nei, hva bør gjøres for å endre dette?

Er det drøftet om familien bør bli implementert som en sentral del av mentorprogrammet?

Intervjuguide 2

Undervisning om Islam som religion i moskeer i Norge

Hvordan underviser/ formidler dere om Islam som religion i moskeen?

- Når alle muslimer følger samme Koran, hvorfor er det da ulike retninger blant muslimer?
- Kan du kort forklare forskjellen på sunni og sjia muslimer? Hva er den viktigste forskjellen?

Hvordan foregår en typisk radikaliseringsprosess?

Hvordan jobber moskeene med ungdommer /unge voksne som tiltrekkes av ekstrem islamisme?

- Hva kjennetegner de som begynner å bevege seg inn mot radikale holdninger og synspunkter?
- Hvilke tiltak gjøres for disse for at de ikke skal bevege seg inn i det 'radikale' og en ekstrem tolkning av Koranen?

Hvordan kan det være mulig å tolke koranen på så forskjellige måter som gjøres?

Er det mulig med likestilling mellom menn og kvinner i Islam, eller er det slik at kvinnen er underordnet mannen?

Hva er egentlig 'jihad'?

- Radikale islamister bruker jo dette begrepet i forhold til 'hellig krig', men hva betyr det egentlig?

Hvorfor tror du at voldelig ekstrem islamisme appellerer til så mange?

Hvordan kan moskeene i Norge være en viktig aktør i rehabiliteringsarbeidet og reintegreringen av tilbakevendte syriafarere?